

МІЖНАРОДНИЙ ЕКОНОМІКО-ГУМАНІТАРНИЙ
УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ АКАДЕМІКА
СТЕПАНА ДЕМ'ЯНЧУКА

ЮРИДИЧНИЙ ФАКУЛЬТЕТ

МАТЕРІАЛИ
міжнародної науково-практичної конференції

**«АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ
ЮРИДИЧНОЇ НАУКИ ТА ПРАКТИКИ
У ХХІ СТОЛІТТІ»**

18–19 березня 2021 року

Видавничий дім
«Гельветика»
2021

ОРГАНІЗАЦІЙНИЙ КОМІТЕТ

Голова організаційного комітету:

Дем'янчук В.А. – доктор юридичних наук, професор, ректор Міжнародного економіко-гуманітарного університету імені академіка Степана Дем'янчука.

Заступник голови організаційного комітету:

Боровик А.В. – кандидат юридичних наук, доцент, професор кафедри кримінально-правових та адміністративно-правових дисциплін, декан юридичного факультету Міжнародного економіко-гуманітарного університету імені академіка Степана Дем'янчука.

Члени організаційного комітету:

Мельник О.М. – кандидат юридичних наук, доцент, завідувач кафедри суспільно-правових дисциплін теорії та історії держави і права та філософії Міжнародного економіко-гуманітарного університету імені академіка Степана Дем'янчука;

Микулець В.Ю. – кандидат юридичних наук, доцент, завідувач кафедри цивільно-правових дисциплін Міжнародного економіко-гуманітарного університету імені академіка Степана Дем'янчука;

Головко К.В. – доктор юридичних наук, завідувач відділу економіко-правових досліджень Причорноморського науково-дослідного інституту економіки та інновацій;

Кельман М.С. – доктор юридичних наук, професор, професор кафедри теорії, історії та філософії права Навчально-наукового інституту права, психології та інноваційної освіти Національного університету «Львівська політехніка»;

Дрозд О.Ю. – доктор юридичних наук, професор, академік Академії адміністративно-правових наук України, начальник відділу докторантури та ад'юнктури Національної академії внутрішніх справ;

Копотун Ігор – доктор юридичних наук, професор, заслужений юрист України, проректор Akademie HUSPOL (Чехія).

Рубіс О.С. – доктор юридичних наук, професор, професор кафедри кримінального процесу установи освіти «Академія внутрішніх справ Республіки Білорусь» (Білорусія).

Нічипорук Януш – доктор юридичних наук, професор, завідувач кафедри адміністративного судочинства Університету імені Марії Кюрі Складовської (Польща).

Актуальні проблеми юридичної науки та практики у XXI столітті:

А 43 матеріали міжнародної науково-практичної конференції (м. Рівне, 18–19 березня 2021 року). Міжнародний економіко-гуманітарний університет імені академіка Степана Дем'янчука. Рівне : Видавничий дім «Гельветика», 2020. 212 с.

ISBN 978-966-992-464-3

УДК 34«20»(063)

ISBN 978-966-992-464-3

© Міжнародний економіко-гуманітарний університет імені академіка Степана Дем'янчука, 2021

ЗМІСТ

СЕКЦІЯ 1. ТЕОРІЯ ТА ІСТОРІЯ ДЕРЖАВИ І ПРАВА; ІСТОРІЯ ПОЛІТИЧНИХ І ПРАВОВИХ УЧЕНЬ

Правове регулювання міграції населення в Західно-Українській Народній Республіці Бедрій М. М.	8
Нормативно-правове регулювання та практика оплати праці посадових осіб органів селянського самоврядування в українських губерніях другої половини ХІХ – початку ХХ ст. Волошкевич Г. А.	12
Методика викладання правничих дисциплін бакалаврам, магістрам, аспірантам ХХІ століття має опиратися на цінності Кельман М. С., Кельман Р. М.	16
Об’єкт та предмет науки: співвідношення Комаренко Г. Р.	20
Інтелектуальна власність як елемент системи конституційно-правових цінностей Котенко М. В.	24
Правомірність обмеження прав людини в умовах пандемії Криган Е. Р.	27
Судовий прецедент як форма буття права Недогода К. О.	31
Напрямки державної політики сприяння розвитку соціальної відповідальності бізнесу в Україні Панюк Т. П.	35
Питання сутності інституту безпосередньої демократії Пачевська Г. М.	38
Юридичні технології підготовки судових рішень: як теоретико-правова та практична проблематика Суперсон О. О.	42
СЕКЦІЯ 2. КОНСТИТУЦІЙНЕ ПРАВО; МУНІЦИПАЛЬНЕ ПРАВО	
Право внутрішньо переміщених осіб на пенсію як один із конституційних обов’язків держави Галкін В. Л.	45
Щодо окремих питань інституту громадянства в Україні Левчишин О. О.	48
Ключові аспекти реформування децентралізації органів місцевого самоврядування Президентом Мельничук Я. В.	50

СЕКЦІЯ 3. ЦИВІЛЬНЕ ПРАВО І ЦИВІЛЬНИЙ ПРОЦЕС; СІМЕЙНЕ ПРАВО; МІЖНАРОДНЕ ПРИВАТНЕ ПРАВО	
Недержавне судочинство як альтернативний спосіб вирішення спорів	
Басова І. С.	53
Правові аспекти відповідальності за порушення договірних зобов'язань	
Бойко В. В.	56
До питання про метод спадкового права в цивільно-правовій доктрині	
Гаврік Р. О.	58
Імунітет свідка в цивільному процесі та його правовий статус	
Гайдей І. О., Дяченко С. В.	61
Значення заходів забезпечення позову в цивільному процесі України	
Головченко С. В., Дяченко С. В.	65
Поняття передачі речі та визначення її місця в механізмі переходу права власності	
Гудима М. М.	68
Питання правового регулювання суперфіцію в цивільному законодавстві України	
Ільків О. В.	72
Цесія ввінкатійної вимоги як нова договірна конструкція в цивільному праві України	
Короєд С. О.	75
Особливості програм прискореної експертизи патентних заявк у сфері зелених технологій: міжнародний досвід	
Старовіт О. М.	78
Можливості та виклики для відкритих інновацій: правові засади	
Ярмолюк А. А.	81
СЕКЦІЯ 4. ЗЕМЕЛЬНЕ ПРАВО; АГРАРНЕ ПРАВО; ЕКОЛОГІЧНЕ ПРАВО; ПРИРОДОРЕСУРСНЕ ПРАВО	
Some peculiarities of the public property in Canada	
Kovach V. L.	85
Інститут рейнджерів, впровадження, розвиток, функціонування на обмежених територіях як підрозділ органів поліції України	
Сівак О. В.	87
До питання профілактики екологічних правопорушень	
Якимець О. І.	89
СЕКЦІЯ 5. АДМІНІСТРАТИВНЕ ПРАВО І ПРОЦЕС; ФІНАНСОВЕ ПРАВО; ІНФОРМАЦІЙНЕ ПРАВО	
Історичні витоки закріплення концепції прав людини як формотворчого початку медіадіяльності в Україні	
Боровик А. В., Богущ Л. А.	94

Досвід адміністративно-правового забезпечення реалізації права на отримання професійної правничої допомоги у ЄС Дерев'яно Н. З.	97
Сучасний стан забезпечення реалізації права на отримання професійної правничої допомоги в Україні Дерев'яно Н. З., Брик А. В.	99
Правовий статус громадянина України та його основні компоненти Дерев'яно Н. З., Михальчук Д. П.	102
Особливості адміністративно-правового забезпечення поведінки з промисловими відходами в Україні Карнаух-Голодняк О. В.	105
Деякі аспекти адміністративної відповідальності у сфері забезпечення цивільного захисту Люблін В. Д.	108
Деякі особливості використання міжнародного досвіду щодо системного забезпечення внутрішньої безпеки держави Макарчук В. В.	111
Міграція українців в країни ЄС Мота А. Ф., Петреченко С. А.	114
Щодо спеціальних принципів реалізації державної політики щодо запобігання домашньому насильству Томчук А. В.	116
СЕКЦІЯ 6. КРИМІНАЛЬНЕ ПРАВО ТА КРИМІНОЛОГІЯ; КРИМІНАЛЬНО-ВИКОНАВЧЕ ПРАВО	
Резолюція VIII Конгресу ООН із запобігання злочинності від 07.09.1990 як один із основних міжнародно-правових актів визначення шляхів запобігання корупції Боровик А. В., Супрунюк І. С.	119
Стамбульський план дій боротьби з корупцією 2003 року як один із основних міжнародно-правових актів визначення шляхів запобігання корупції Боровик А. В., Трофімчук Ю. О.	121
Щодо переліку корупційних кримінальних правопорушень у законодавстві України та негативних наслідків їх вчинення Боровик А. В.	124
Організація досудової пробації: досвід зарубіжних країн Гранкіна В. І.	127
Щодо правових підстав визнання неприпустимими доказів у корупційних кримінальних провадженнях внаслідок порушення закону про підслідність Дем'янчук В. А., Павелків С. Р.	132

Щодо соціально-правової природи детермінант, що сприяють вчиненню кримінальних правопорушень Джамадзе Т. Г., Кухарук Т. Б.	135
The exemption from criminal liability for corruption crimes in Ukraine: the general characteristic Коротун І. М., Довбан І. М.	138
Щодо закріплення поняття «правоохоронний орган» у нормативних документах Риженко І. М.	142
Втягнення у протиправну діяльність як спосіб провокації до вчинення кримінального правопорушення Романова О. І.	144
Загрози економічній безпеці держави у сфері діяльності транснаціональних організованих злочинних угруповань Хоронівський О. І.	148
СЕКЦІЯ 7. КРИМІНАЛЬНИЙ ПРОЦЕС ТА КРИМІНАЛІСТИКА; СУДОВА ЕКСПЕРТИЗА; ОПЕРАТИВНО-РОЗШУКОВА ДІЯЛЬНІСТЬ Тактические особенности осмотра и изъятия электронных документов Ахраменко Т. В.	152
Про окремі питання генезису і розвитку інституту арешту майна у кримінальному процесі Баженова А. І.	155
Research of the concept of critical infrastructure facilities by the tools of the forensic science Batiuk O. V., Niczyporuk Janusz	160
Дія конституційних засад рівності у кримінальному провадженні відносно осіб з інвалідністю Кириченко С. І.	163
Окремі теоретичні засади поняття «цілого» в трасологічній експертизі встановлення цілого за частинами Кожевніков В. В., Туренко В. А.	167
Деякі аспекти процесуального оформлення проведення негласних слідчих (розшукових) дій, пов'язаних із використанням технічних засобів Лісовий О. О.	170
О верификации изображений внешнего облика человека в судебной портретной экспертизе Лужинская Е. Л.	173
Правовий статус прокурора спеціалізованої антикорупційної прокуратури Мазурець О. О.	176

Проблемні питання статусу особи, права чи законні інтереси якої обмежуються під час досудового розслідування Михайленко В. В.	180
Отдельные аспекты совершенствования научно-методического обеспечения проведения экспертизы холодного оружия Рубис А. С., Лаппо А. О.	184
Особливості використання відеоконференції в сфері міжнародного співробітництва держав у кримінальному судочинстві Смирнов М. І.	187
Неповнолітні під вартою: справи проти України у судовій практиці ЄСПЛ Червінко М. В.	191
СЕКЦІЯ 8. СУДОУСТРІЙ; ПРОКУРАТУРА ТА АДВОКАТУРА	
Актуальні питання реформування органів прокуратури Мандрика І. В., Барановська В. В., Фокін Я. Ф.	195
Проблеми забезпечення Україною права кожного на судовий захист в частині виконання рішень судів Музиченко Т. О.	199
СЕКЦІЯ 9. МЕДИЧНЕ ПРАВО	
Щодо кваліфікації кримінальних правопорушень у сфері охорони здоров'я Зима І. Я., Міськевич І. А.	203
Щодо публічного адміністрування вакцинації Зима О. Т.	207

СЕКЦІЯ 1. ТЕОРІЯ ТА ІСТОРІЯ ДЕРЖАВИ І ПРАВА; ІСТОРІЯ ПОЛІТИЧНИХ І ПРАВОВИХ УЧЕНЬ

ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ МІГРАЦІЇ НАСЕЛЕННЯ В ЗАХІДНО-УКРАЇНСЬКІЙ НАРОДНІЙ РЕСПУБЛІЦІ

Бедрій М. М.

кандидат юридичних наук,

доцент кафедри основ права України

Львівського національного університету імені Івана Франка

м. Львів, Україна

Динамічний розвиток правових систем сучасності та стрімкі темпи міграційних процесів у світі зумовлюють формування нової галузі – міграційного права. Вказані тенденції характерні у тому числі й Україні, що перебуває у стратегічно важливому регіоні на геополітичній карті світу. Розбудова галузі міграційного права вимагає належного вирішення поточних суспільних проблем, відповідної нормативно-правової бази та доктринального фундаменту. Доцільним є звернення до історичного досвіду українського державотворення, адже воно дозволяє виробити комплексний погляд на проблеми міграційно-правового регулювання. Відтак, закономірний інтерес викликає тема правового регулювання міграції населення у Західно-Українській Народній Республіці.

Як відомо, Листопадовий чин 1918 р. ознаменував проголошення Західно-Української Народної Республіки на українських землях колишньої Австро-Угорської монархії. Водночас із становленням держави розпочалося формування її правової системи. Були прийняті Тимчасовий основний закон інші важливі нормативно-правові акти. Суспільні відносини, щодо яких ще не було прийнято нового законодавства, продовжували регулюватися нормативно-правовими актами колишньої Австро-Угорщини. На початках західноукраїнської державності такими відносинами були й ті, що стосувалися міграції населення. Разом з тим тогочасне австрійське законодавство вкрай вузько регулювало міграційні процеси. Головне обмеження міграції в часи Австро-Угорщини полягало в тому, що територію держави не могли покидати чоловіки, які не виконали військового обов'язку.

Важливо відзначити те, що ЗУНР формувала власне законодавство про міграцію населення вже після «Злуки» з УНР. Інакше кажучи, це

було *de jure* законодавство Західної області УНР. Вказану особливість можна пояснити тим, що тривала робота над законом про громадянство, який повинен був стати нормативно-правовим орієнтиром у міграційних процесах. Такий закон під назвою «Про право горожанства на Західній області Української Народної Республіки» був прийнятий Українською Національною Радою 8 квітня 1919 р. Він не передбачав окремого громадянства ЗУНР, а кожен, хто на день його оголошення мав «право приналежності до однієї з громад краю», вважався громадянином УНР. У разі, коли особа не бажала набути громадянства, їй слід було повідомити про це відповідні органи влади ЗУНР. Якщо особа бажала набути громадянство, вона могла звернутися у компетентні органи із заявою, отримавши згоду однієї з громад про прийняття її до свого складу та підписавши «заяву вірності Українській Народній Республіці» [1, с. 242].

Перед згаданим законом ЗУНР виникла в тому числі проблема подвійного громадянства. Він постановляв, що особи, яких інша держава визнала своїми громадянами, а вони належали до однієї з громад Західної області УНР і продовжували там проживати, не могли через прийняте іноземне громадянство ухилитися від громадських обов'язків перед ЗУНР. О. Шандала тлумачить відповідну норму як таку, що не визнавала можливості подвійного громадянства. Рішення щодо надання громадянства приймав уповноважений орган ЗУНР, яким на той час був Державний Секретаріат. Претендент на одержання громадянства мав право оскаржити це рішення до Відділу Української Національної Ради [2, с. 214].

У проєкті Конституції Західно-Української Народної Республіки 1920 р., розробленому С. Дністрянським, передбачалося, кожен громадянин наділяється правом «вільного та повсюдного пересування» з урахуванням обмежень військового обов'язку. Жоден громадянин держави не міг бути переданим іноземному уряду з метою переслідування або покарання. Водночас уповноважені органи влади ЗУНР повинні були видворяти іноземців з території держави, якщо вони завдавали шкоду її внутрішній або зовнішній безпеці [3, с. 118].

Варто зауважити, що у зв'язку з воєнним станом у державі законодавство ЗУНР вводило низку обмежень свободи пересування. Зокрема 16 лютого 1919 р. було видано спільне розпорядження Державного секретарства внутрішніх справ, Державного секретарства закордонних справ і Державного секретарства військових справ «Про перепустки і паспорти для подорожі цивільних осіб». § 1 цього нормативно-правового акту передбачала, що цивільні особи підлягають обмеженню «аж до відклику» в пересуванні територією держави та поза її межами. Документами, що надавали право на пересування територією

ЗУНР були посвідка (в межах повіту), перепустка (за межами повіту) і паспорт (за кордон держави). У посвідці та перепустці не використовувався фотознімок особи, а замість нього здійснювався опис характерних рис її зовнішності. Натомість фотознімок був необхідним у паспорті [4, с. 301].

Для пересування територією повіту була потрібною посвідка, яка видавалася керівником повітового комісаріату чи місцевим громадським урядом. У посвідці зазначалися ім'я, прізвище, звання і статус особи, місце постійного проживання, місце і рік народження та детальний опис особи (зріст, опис рис обличчя, опис волосся, очей, носа, рота й особливі прикмети). Посвідка була чинною 1 місяць, а її вартість становила 2 крони. Стосовно виїзду за межі повіту вимагалася перепустка, яка видавалася керівником повітового комісаріату на підставі посвідки (§ 6 розпорядження). У перепустці дублювалися дані про особу, зазначені у посвідці, та додавалися такі – місцевість, куди подорожуючий їхав; ціль подорожі; строк чинності перепустки. За видачу перепустки стягувалася плата у розмірі 5 крон. Перепустку для виїзду в Наддніпрянську УНР видавав керівник повітового комісаріату, а затверджувала військова адміністрація. Її вартість становила 10 крон. Посвідки та перепустки у прифронтових зонах видавалися органами військової влади та були безоплатними [5, с. 238-239].

§ 11 розпорядження визначала, що паспорт є основним видом документа для виїзду за межі держави. Він не вимагався лише при виїзді у Наддніпрянську УНР [4, с. 302]. Паспорт видавався Державним секретарством закордонних справ ЗУНР за поданням повітового комісаріату. Відтак, з приводу паспорта громадянин звертався з відповідними документами до повітового комісаріату, вказавши мету подорожі та місцевість прибуття. Проте за наявності позитивного висновку цього органу громадянин мав можливість звернутися безпосередньо до Державного секретарства закордонних справ. До звернення про отримання паспорта долучалася такі документи: посвідка тотожності особи, видана громадським урядом та затверджена місцевою адміністрацією (цивільною чи військовою), вартістю 2 крони; фотознімок, засвідчений громадським урядом; підтвердження сплати 35 крон, тобто вартості паспорта [5, с. 238-239].

Згідно з § 14 розпорядження 16 лютого 1919 р. дозвіл на подорож інтернованим і конфірмованим особам видавався виключно Державним секретарством внутрішніх справ. Письмові подання про такий дозвіл із зазначенням мети та місця подорожі вносилися до повітового комісаріату, який скеровував відповідний висновок, погоджений із військовою адміністрацією, до Державного секретарства внутрішніх

справ. За дозвіл на подорож інтернованим і конфірмованим особами стягувалася плата в розмірі 10 крон [5, с. 239-240].

3 квітня 1919 р. було внесено зміни до розпорядження «Про перепустки і паспорти для подорожі цивільних осіб», в якому для селян і міщан, які не займалися торгівлею, зменшувалася вартість отримання посвідки (1 крона) та перепустки (2 крони). Також від оплати звільнялися особи, що відвідували родичів, які служили в українській армії. Встановлювалася юридична відповідальність за порушення (шахрайство та спекуляції) при отриманні міграційних документів – арешт на 8 днів та штраф 800 крон. Відповідні покарання накладалися повітовими комісарами. Їх можна було оскаржити до Державного секретарства внутрішніх справ протягом 8 днів від часу одержання відповідного рішення [5, с. 329-330].

Таким чином, в умовах воєнного стану та драматичних історичних подій державній владі ЗУНР вдалося сформувати нормативно-правові основи щодо міграції населення. Хоча всеосяжної свободи пересування ще не було у зв'язку з мобілізацією та військовими протистояннями, це право передбачалося в конституційному проекті ЗУНР. Було прийнято закон про громадянство, а підзаконними актами врегульовувалися відносини в'їзду, виїзду та пересування територією ЗУНР. Також запроваджувалися відповідні документи, необхідні для міграції – посвідка, перепустка та паспорт.

Література:

1. Тищик Б. Й. Західно Українська Народна Республіка (1918–1923). Історія держави і права. Львів: Тріада плюс, 2004. 392 с.
2. Шандала О. Утворення ЗУНР та законодавче регулювання громадянства. Вісник Львівського університету. Серія юридична. Вип. 61. Львів, 2015. С. 210–216.
3. Іванова А. Ю. Проблеми міграційної політики в законодавстві українських держав початку ХХ ст. *Міграційні процеси в Україні і світі: історико-юридичні аспекти* : Матер. XIV Міжнар. істор.-правової конф. 4-7 вересня 2005 р., м. Балаклава. Сімферополь, 2006. С. 118–123.
4. Луцький М. І. Право і система законодавства Західно-Української Народної Республіки : дис. ... докт. юрид. наук. Спец. 12.00.01. Київ, 2016. 418 с.
5. Західно-Українська Народна Республіка 1918–1923 рр. Документи і матеріали: у 5 т. / укл. О. Карпенко, К. Мицан; за ред. О. Карпенка. Івано-Франківськ, 2001. Т. 2. Державотворчі й адміністративно-організаційні процеси. 712 с.

НОРМАТИВНО-ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ТА ПРАКТИКА ОПЛАТИ ПРАЦІ ПОСАДОВИХ ОСІБ ОРГАНІВ СЕЛЯНСЬКОГО САМОВРЯДУВАННЯ В УКРАЇНСЬКИХ ГУБЕРНІЯХ ДРУГОЇ ПОЛОВИНИ XIX – ПОЧАТКУ XX СТ.

Волошкевич Г. А.

ORCID ID: 0000-0003-2729-251X

кандидат юридичних наук, доцент,

доцент кафедри державно-правових дисциплін

Черкаського національного університету імені Богдана Хмельницького

м. Черкаси, Україна

З моменту прийняття рішення про проведення селянської реформи та юридичного оформлення нової ланки управління в Російській імперії, у політичних та наукових колах відбувалася дискусія з приводу джерел фінансування новоутворених органів.

Одна частина виступала за те, щоб держава взяла на себе повне фінансування органів селянського самоврядування, що на їх думку повинно було забезпечити контроль за новообраними посадовцями (старостами, старшинами, суддями) зі сторони царської адміністрації та зменшити рівень впливу селянської громади. Зокрема, на думку О.А. Преображенського, утримання посадових осіб органів селянського самоврядування повинно бути чітко здійснюватися губернатором, щоб «зменшити залежність від виборців». Корисність цього підходу, вчений вбачав у тому, що державне фінансування сприятиме посиленню адміністративної влади старшини, оскільки «ніяк не пов'язується з виборним началом» [1, с. 18-19].

Однак, ідея фінансування заробітних плат посадових осіб селянського самоврядування не знайшла підтримки у значної частини як ліберальної, так і консервативно налаштованої громадськості. Ліберальна частина реформаторів цілком справедливо вважала, що встановлення фінансового контролю за діяльністю органів самоврядування означатиме урізання і без того незначної їх самостійності. Консерватори не бажали нести додаткові витрати з бюджету на утримання величезного штату посадовців сільського та волосного рівнів, вибачаючи за доцільне направляти кошти, що надходили з села на розвиток промисловості та інфраструктури.

Як наслідок, питання визначення розміру та порядку фінансового забезпечення посадових осіб селянського самоврядування було покладено на саму сільську громаду, шляхом прийняття відповідних рішень на сільських та волосних сходах. Означені повноваження представницьких органів самоврядування знайшли своє закріплення у

статтях Загального положення про селян, що вийшли з кріпосної залежності від 19.02.1861 р. (Далі – Загальне положення). Так, ст. 123 Загального положення визначала право встановлювати постійне жалування сільським старостам та їх помічникам, ст. 93 Загального положення – волосним суддям [2].

Загалом, передачу питання про визначення порядку фінансування до розпорядчих органів селянського самоврядування, загалом, було цілком логічною і доцільною дією, оскільки саме вони могли виражати колективну волю громади, що відповідала історичним традиціям селянства. Крім того, це також відповідало і основній сфері їх діяльності, оскільки до компетенції сільських та волосних сходів було віднесено вирішення про визначення сум на громадські витрати та контроль за їх використанням.

Водночас, свідомо чи несвідомо при формулюванні відповідних норм законодавець допустив чимало прогалин, що негативно вплинуло на практику фінансування діяльності сільських та волосних установ.

По-перше, у законодавстві не були окреслені мінімальні та максимальні розміри посадових окладів, премій та інших виплат посадовим особам. Як наслідок, досить швидко виявилось, що селяни не прагнуть до забезпечення належної фінансової самостійності своїх старост та старшин і призначають їм порівняно невисоку заробітну плату. Так, у Чернігівській губернії плата сільським старостам коливалась від 30 до 50 карбованців на рік, а у окремих населених пунктах, громада взагалі відмовлялась призначати йому зарплату, аргументуючи це тим, що жителі виконують за старосту натуральні повинності [3, с. 253–254]. Аналогічною була і ситуація з суддями волосних судів, на утримання яких переважно виділялося від 5 до 100 крб. на рік, однак у більшості випадках – до 50 карбованців, що було явно недостатньо для зацікавлення селян у роботі на цій посаді [4, с. 520].

По-друге, законодавство дозволяло селянам взагалі відмовитися від призначення посадових окладів, натомість замінивши їх пільгами на власний розсуд. Так, у ст. 93 Загального положення, у якому обговорювалось питання про матеріальне забезпечення волосних суддів, зазначалось, що сход призначає винагороду суддям «якщо він вважає за потрібне» [2]. Історичні джерела надають нам чимало прикладів коли селяни з «радістю» використовували надану їм можливість і відмовляли суддям у офіційній заробітній платні. Так, зокрема, типовим у цьому відношенні є постанова волосного сходу Бреусівської волості Кобеляцького повіту Полтавської губернії, на якому селяни більшістю голосів відхилили пропозицію внесену земським начальником про асигнування коштів на утримання місцевого волосного суду [5, с. 65]. Кропивнянський волосний сход цієї ж

губернії, також постановив не виплачувати ніякої платні волосним суддям, а натомість звільнити їх від виконання натуральних повинностей [4, с. 315].

Прагнення селян покращити своє матеріальне становище за рахунок зменшення видатків на утримання посадових осіб органів селянського самоврядування не повинно сприйматися як примітивна жадібність або бажання зекономити кошти. Оцінку таких дій слід здійснювати з врахуванням історичного контексту прийнятого рішення та соціально-економічних умов життя селянства у другій половині XIX ст.

Створюючи селянські органи самоврядування, держава при вирішенні питання про фінансування їх діяльності, переклала весь фінансовий тягар на плечі самих селян. Селяни несли обов'язки по виплаті викупних платежів, сплаті держаних податків та інших виплат. Так, за підрахунками проведеними, як дореволюційними, так і сучасними дослідниками, реальний розмір селянських платежів становив від 60 до 90% їх чистого прибутку [6, с. 795-796; 7, с. 132]. За таких умов складно було звинуватити їх у прагненні зекономити частину зароблених коштів, враховуючи й той факт що розмір платежів на волосні та сільські потреби становив значні суми. Так, в Чернігівській губернії у 1881 році загальна сума мирських платежів на волосні потреби складала 165878 руб 87 коп. Майже 1/3 цієї суми (51103 руб. 50 коп. (30, 8%)) йшла на утримання волосних писарів та їх помічників. Наступну значну суму витрат складала кошти на заробітну плату волосних старшин і кандидатів у засідателі – 37140 руб 32 коп. (22, 3 %). Таким чином, як бачимо майже половина суми зібраної на потреби волості йшла на утримання службовців волосних правлінь [8, с. 96].

Водночас, визнавати дії спрямовані на скорочення видатків на оплату праці посадовим особам селянського самоврядування, на наш погляд, немає жодних підстав. Виграш від скорочення фінансування цієї статті видатків був значно меншим, ніж ті суми, які втрачали селянами внаслідок зловживань посадових осіб, що таким чином намагались надолужити втрачене. Так, не випадково, що саме в цей період зростає рівень корумпованості сільських посадовців та збільшується кількість корисливих злочинів вчинених ними. Так, аналіз архівних матеріалів дає підстави стверджувати, масовим явищем в українських губерніях стали розтрата товариських коштів, хабарництво, зловживання владою тощо. Повідомлення про подібні випадки надходили з Чернігівської, Полтавської та інших лівобережних губерній України [9, арк. 2-5; 10, арк. 9].

Крім того, подібна політика призводила до зростання впливу на посадових осіб місцевих поміщиків, які прикриваючись прагнення полегшити становище селян, брали на себе зобов'язання виплачувати

посадовцям грошову винагороду за їх діяльність. Роблячи старшин та суддів фінансово залежними від себе, поміщики отримували можливість і контролювати через них усю сільську громаду.

Таким чином, проведений аналіз показує, що у пореформений період існувала серйозна проблема належного забезпечення фінансування оплати праці посадових осіб органів селянського самоврядування. Об'єктивні (наявність фінансових зобов'язань перед державою) та суб'єктивні (ставлення до виконання цих обов'язків, як громадської повинності) чинники обумовлювали малий розмір виділених коштів, низький рівень заробітної платні, що в подальшому створювало значні проблеми у функціонуванні органів селянського самоврядування.

Література:

1. Преображенский Ф.А. Вопросы крестьянского самоуправления. Сельские учреждения и должностные лица. М.: Унив. тип., 1893. 93 с.
2. О крестьянах, вышедших из крепостной зависимости: Высочайше утвержденное Общее Положение от 19.02.1861. Полное собрание законов Российской империи. СПб., 1863. Собр. 2, т. XXXVI. Ч. 1. № 36657.
3. Труды Черниговского губернского комитета о нуждах сельскохозяйственной промышленности. Т.XLVII. Спб., 1903. С. 253–254.
4. Труды комиссии по преобразованию волостных судов. Т. IV: Харьковская и Полтавская губернии. СПб., 1873. 755 с.
5. Крестьянское движение в России в 1890 – 1900. М.: Наука, 1960. 725 с.
6. Труды Полтавского губернского комитета о нуждах сельскохозяйственной промышленности. Т.XXXII. Спб., 1903. 830 с.
7. Якименко М.А. Економічна ефективність індивідуального селянського (фермерського) господарства Лівобережної України в епоху утвердження в розвитку ринкових відносин (1861 – 1917 рр.). Український селянин. 2001. Випуск 3. С. 131-135.
8. Русов А.А. Описание Черниговской губернии: В 2 т. Чернигов: Б.и., 1899. Т. 2. 377с. + 127 Прил.
9. Державний архів Чернігівської області. Ф.185. Оп. 1. Спр. 46.
10. Державний архів Полтавської області. Ф.1014. Оп.1. Спр. 2.

МЕТОДИКА ВИКЛАДАННЯ ПРАВНИЧИХ ДИСЦИПЛІН БАКАЛАВРАМ, МАГІСТРАМ, АСПІРАНТАМ ХХІ СТОЛІТТЯ МАЄ ОПИРАТИСЯ НА ЦІННОСТІ

Кельман М. С.

*доктор юридичних наук, професор,
професор кафедри теорії та філософії права,
конституційного та міжнародного права
Інституту права, психології та інноваційної освіти
Національного університету «Львівська політехніка»*

Кельман Р. М.

*аспірант кафедри теорії та філософії права,
конституційного та міжнародного права
Інституту права, психології та інноваційної освіти
Національного університету «Львівська політехніка»
м. Львів, Україна*

На порозі ХХІ століття перед професорсько-викладацьким складом стоїть завдання, підготувати науковця нового типу. Хоч добре усвідомлюємо, що немає рецепту, як стати хорошим науковцем. Таких приписів не існує. Адже кожна наука має свої особливості. Є скажімо науки такі як математика, фізика – це постійна конкуренція, адже щоб бути першим потрібно постійно конкурувати. Тому видається найперше завдання донести до аспірантів те, щоб вони у своїх майбутніх дисертаціях не дотримувалися принципу об'єктивності. Чому ми схильні до такої думки, а тому, що це абсолютна дурниця і в це ніхто не вірить. Хтось займає одну позицію, хтось іншу, а об'єктивність, як правило, знаходиться десь між ними. Така об'єктивність, на нашу думку, не завжди є об'єктивною. Хороший дослідник свідомий у своїй суб'єктивності і легко в цьому зізнається.

Ще одне завдання, яке стоїть перед викладацьким складом, наголошувати аспірантам на тому, що писати слід щодня, якщо ти пишеш то тримаєш себе в формі. Писання як говорив один філософ, це підхід до снаряду, але не сам снаряд.

Ярослав Грицак стверджує, що є два типи науковців: гусениця і метелик. Гусениця – це такий тип, який бачить лише те, що лежить під носом. До прикладу піти в архів, знайти документ і тішитися тим, що ти великий науковець, бо в тебе є документ. Метелик – бачить ширшу картину, вільно літає від однієї теми до іншої і не боїться експериментувати.

Наступне завдання, або декілька правил, по-перше, аспіранти, як майбутні викладачі мають знати, якщо студентів не можна навчити, то

їх треба любити. Якщо ти їх любиш, то вони відповідають тобі взаємністю; по – друге, хороший викладач має вміти жартувати, знати притчі, вірші, влучні вислови тощо; по – третє, пам'ятати, що відчуття поразки є важливим елементом наукової кар'єри; по – п'яте, перед тим, як аналізувати проблеми у сфері українського права, потрібно зрозуміти проблеми глобальні.

У своїх лекціях, я насамперед наголошую на тому, що сьогодні наука у занепаді. І тому у ній наплодилося багато аморальних типів, які в каламутній воді випливали на поверхню. Ось вони топчуть і пригноблюють науку, оскільки відчують у ній загрозу.

Тому, завдання, обов'язок майбутнього ученого – намагатися провіщати владу, відкривати їй очі, інколи ціною власної шкіри, навіть тоді коли систему змінити неможливо.

Як говорить мій вчитель М. І. Козюбра: «.. потрібно знати ціну сміливості».

Ну скажімо, я не сприймаю систему тестів, і про це не боюся говорити відкрито на будь-якому заході. Це система, у якій щоб стати успішним студентом достатньо опанувати набором формальних знань і стандартних методів. Там немає місця розумінню та творчому мисленню. У реальній науці так не буває.

Ми глибоко переконані, що у креативній, сучасній юриспруденції, важливо навчитися формулювати проблеми, глибоко розуміти суть процесів та мислити нелінійно. І проблема не в тому, чи прийде справжній талановитий відбір, а в тому що при натаскуванні на тести свідомість людини змінюється – відбувається переповнення знаннями, а зачатки самостійного мислення і природного прагнення до розуміння атрофуються. Їх розвиток потребує значних зусиль, а в цій системі вони просто не потрібні.

Адже завдання освіти – виховання розуміння, а не засвоєння знань. Памятаймо слова великого психолога Олексія Леонт'єва: « Надлишок інформації веде до зубожіння душі»

Основна мета лектора – спонукати студентів до мислення, а навчальний заклад не повинен бути інституцією підготовки робочих місць. Викладачам натхнення слід шукати у системі освіти (нетрадиційність, інноваційність, креативність).

Навчання – це насамперед експерименти і практичність. Вміння започатковувати, планувати, реалізовувати та коригувати послідовний процес ґрунтовного наукового дослідження з дотриманням належної академічної доброчесності. Вміло кваліфікувати явища і події у галузі права, а також розуміти характер процесів, що відбуваються у правовій системі держави та здатність методологічного осмислення і творчого пошуку шляхів вирішення актуальних світоглядних та прикладних

проблем – юридичної науки і практики. Розуміння проблем формування національної правової системи України та її адаптації до європейського права; співвідношення й взаємодії національного та міжнародного права.

Здатність переосмислити, критично аналізувати цілісні знання професійної практики та наукової літератури за спеціальністю. Володіти навичками для розв’язання проблем у сфері професійної діяльності, розширення та переоцінити вже існуючі знання і професійної практики, оцінювати нові комплексні ідеї. Здатність планувати, реалізовувати та коригувати послідовний процес експертних знань.

Лекторам слід звертати увагу на приклади правничої ганьби, які є безконечними, але всі вони матимуть одну «мораль»: цілковите потоптання цінностей. Ті два феномени: «правосуддя» і «справедливість», які в англійській мові покриваються одним поняттям justice, – у нашій практиці були розведені одне від одного на тисячі світлових років.

Ми маємо усвідомити, що наша мета – готувати юристів із ціннісним світоглядом, який формуватиметься на основі глибокого вивчення та розуміння професійної етики правника, верховенства права та прав людини. Розуміння правничої професії як інструменту для досягнення спільного блага. Для нас важливо, щоб люди, які приходять у професію, мали не тільки потужну теоретичну базу юридичних знань, а й етичний і ціннісний фундамент.

Отже, досить давати в Україні начебто добрий фаховий вишкіл без твердої ціннісної основи і цим самим виховувати лише вправних фальсифікаторів права, які утверджували в країні верховенство сваволі. Лише спираючись на два крила – високий професіоналізм і вірність цінностям – зможе птах добротної правничої освіти в Україні злетіти і впевнено ширяти у висотах. Лише так зможемо відновити в суспільстві справедливий лад, бо «так говорить Господь: Чиніть правосуддя та правду, і рятуйте грабованого від руки гнобителя, чужинця ж, сироту та вдову не гнобьте...» (Єр. 22:3).

Проте виховати в Україні правників, які матимуть мужність не скоритися «телефонному праву» й волонтаризмові власть імущих, – це лише половина справи. Так, відповідальність за дотримання верховенства права лежить передусім на органах державної влади. Проте мусимо відшукати пояснення, чому в Україні міняються уряди, але незмінною залишається практика «вибіркового правосуддя» й «політичної доцільності», нестерпної корупції та використання інструментів правосуддя задля зведення політичних поррахунків? Винятки, звичайно ж, є, але вони лише підтверджують правило.

Відповідь на це одна: зісутість влади – це лише екстракт тієї зісутості, що гніздиться в самому народові. Бо саме в його

ментальності після тривалого більшовицького безправ'я панує не принцип верховенства права, однакового для всіх, а звичка «долати суворість законів необов'язковістю їх виконання». Саме в ньому панує викривлене почуття справедливості, яке часто розминається з принципом законності.

Усім, кому такий висновок видається хибним, я пропоную придивитися до того, як у наших електричках чи трамваях народ протестує, коли контролер домагається від студентів-«зайців» оплати квитків. «Та чого ти пристав до них? Хіба не розумієш, що вони молоді і без грошей?» – ось так ми розуміємо справедливість. Проте така сценка є немислимою, скажімо, в Німеччині. Або ж чи не залишають наші люди на своїх місцях у трамваях квитки зі слідами компостера, щоб ними могли скористатися інші? Чи не обурюємося ми, скажімо, коли хтось зателефонує в поліцію, якщо побачить, що якийсь водій, хильнувши в ресторані чи деінде, сідає за кермо?

Ці приклади можна множити безконечно, і всі вони засвідчують одне: верховенство права не увійшло ще в наші уми та серця. Проте Українська Хартія вільної людини стверджує: «Демократія... існує лише там, де є переважна більшість людей, здатних її захищати і водночас їй підпорядковуватися». Наші революції показали, що в першому ми можемо бути сильними, тоді як у другому – слабкі.

Принцип рівності всіх перед законом означає не лише формулу «Бандитам – тюрми!». Це також і подолання тих згаданих вище радянських звичок, які вперто сидять у нас самих, як-от: «усі рівні, але є й найрівніші». Іншими словами, верховенство права – це також і стан нашої правової свідомості, стан нашої душі.

Тому й не дасть бажаного результату механічне запозичення правників з-поза України. Альтернатива нинішній деградації правової системи має визріти всередині нашого суспільства, бо лише тоді вона матиме імунітет до питомо українських слабинок і стереотипів.

Отож справжні зміни в суспільстві починаються з духовної трансформації людей – і цей висновок стосується сфери права також. Можна запозичити чудові моделі парламентаризму, судової системи й демократії, але якщо люди в цій державі деградують духовно – ті моделі не спрацюють.

Відтак правнича освіта, оперта на цінності, має охопити не лише студентів правничих факультетів, а все наше суспільство, доповнившись освітою громадянською. І щасливим є те суспільство, в якому підприємці не послуговуються негідними «правниками» задля зловживання законом, а навпаки – солідаризуються у підтримуванні тих поки що рідкісних осередків утвердження верховенства права, зокрема

закладів ціннісної правничої освіти, які вже з'являються у втомленій від кривосуддя країні.

Ніхто краще за правників не знає, що здорові сили серед них усетаки є, бо не одному вже бувало гидко брати участь у якихось ганебних «оборудках». Тому головна проблема – не стільки брак чесних людей, скільки брак солідарності поміж ними. Отож солідарності корупційної змови слід протиставити солідарність поміж чесними правниками, які спільно творитимуть ланцюжки обстоювання професійної етики, а відтак і сприятимуть оздоровленню правової системи загалом. І правова освіта, оперта на цінності, може відіграти в цьому вирішальну роль.

Література:

1. Критерії оцінки дотримання верховенства права в Україні. За заг. ред. М. Козюбри, упорядники та автори коментарів: В. Венгер, А. Заєць, Є. Зверєв, М. Козюбра, Ю. Матвеева, О. Цельєв; Центр дослідження проблем верховенства права та його втілення в національну практику України Національного університету «Києво-Могилянська академія». Київ, 2019. 141 с.

2. Кельман М. Методологічні засади юридичної науки. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Серія: Юридичні науки* Т.7. № 1, 2020.(1) С. 37– 43.

3. Кельман М.С., Коваль І.М., Кельман Р. До питання, чи справді державні суверенітети втрачають свою ментальність. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Серія: Юридичні науки* Т. 7. № 1, 2020.(1). С. 48-54.

ОБ'ЄКТ ТА ПРЕДМЕТ НАУКИ: СПІВВІДНОШЕННЯ

Комаренко Г. Р.

студентка 1 курсу

Київського національного університету імені Тараса Шевченка

м. Київ, Україна

Самостійність будь-якої науки визначається наявністю предмета та методології. Предмет та об'єкт дослідження мають важливе значення для будь-якої науки, в тому числі і юридичної, до якої належить і теорія права. Ці категорії надають можливість окреслити коло відносин та явищ, які досліджуються та вивчаються теорією права. Кожна з них має самостійне значення, характеризується системою ознак та властивостей. Об'єкт теоретично-юридичної науки складають держава і право як

об'єктивно існуючі явища у їх взаємодії з суспільством, його сферами, суб'єктами залежно від історичного етапу їх розвитку, об'єктивних та суб'єктивних чинників. Предмет теоретичної науки складають об'єктивно обумовлені історико-конкретизовані та методологічно обґрунтовані загальні закономірності права і держави як динамічні категорії, що взаємодіють між собою і суспільством, виявляються у правах людини, правосвідомості, правовій культурі та правовій поведінці.

Таким чином, предмет і об'єкт науки є взаємодіючими і взаємозалежними.

Аналіз співвідношення предмета та об'єкта дослідження належить до теоретико-пізнавальних проблем. Ці категорії є самостійними, хоча деякі вчені заперечують цю думку, об'єднуючи їх в одне ціле. Існує плюралізм позицій вчених щодо визначення та співвідношення категорій «об'єкт науки» та «предмет науки».

Наприклад, Ліфшиц Р.З. зазначає, що предмет науки є об'єктом вивчення, а охарактеризувати предмет означає показати що саме вивчає наука [1, с. 1]. Проте, основна відмінність між цими категоріями полягає в тому, що вони відносяться до різних сторін пізнання. Об'єкт можна охарактеризувати як те, що пізнається, тобто те, на що націлені гносеологічні дії суб'єктів, а предмет як теоретичну модель реальності, яка існує завдяки об'єкту і створена за допомогою досліджень [2, с. 2]. Тобто, якщо об'єктом теорії права є державно-правова дійсність, її буття, життя, то предметом цієї науки є аспекти, зрізи, зв'язки цієї дійсності, які досліджуються завдяки пізнавальній діяльності суб'єктів. Нерсесянц В.С. підкреслює, що об'єктом пізнання є те, що ми знаємо про нього до вивчення, а предметом є досліджений об'єкт, і те, що ми знаємо про нього після пізнання [3, с. 3].

Істотно важливим є визнання об'єкта самостійною та незалежною категорією, адже він визначає коло явищ і процесів об'єктивної дійсності, за допомогою яких починається процес пізнання предмета науки. Можна стверджувати, що пізнання є шляхом, який веде від об'єкта до предмета, від первинних знань про державу і право до теоретичного, наукового-юридичного знання про ці явища суспільної дійсності.

Держава і право є об'єктом дослідження всіх юридичних наук, але кожна юридична наука має свій предмет вивчення, тобто певну групу їх властивостей, закономірностей виникнення, функціонування і розвитку. Уточнюючи визначення «предмет теорії держави і права» сучасні вчені стикаються із термінологічною невизначеністю, адже серед теоретиків відсутнє єдине уявлення про те, що є предметом і об'єктом науки загалом.

У підручнику М. С. Кельмана та О. Г. Мурашина обґрунтовано позицію, відповідно до якої предметом теорії держави і права є вивчення системи загальних та окремих специфічних закономірностей виникнення, розвитку і функціонування держави і права, що розглядаються як цілісні інститути суспільства [5, с. 14].

О. В. Петришин вважає, що предмет теорії складають найбільш загальні закономірності та тенденції виникнення, розвитку і функціонування державних та правових явищ [6, с. 17]. На думку П. М. Рабіновича у широкому розумінні предмет теорії права становлять найбільш загальні і провідні закономірності виникнення, структури, розвитку й функціонування права і держави [7, с. 5].

А. Д. Машков пропонує два визначення предмета науки:

1) Предмет науки – це коло питань, що стосуються досліджуваного конкретною наукою об'єкту науки, які безпосередньо та цілеспрямовано досліджуються наукою з чітким визначенням завдань та куту сприйняття в процесі дослідження.

2) Предмет науки – це уявлення відповідних суб'єктів пізнання про виокремлену ними частину реального світу, яка безпосередньо та цілеспрямовано досліджується наукою з чітким розумінням цілей та куту сприйняття цього дослідження [8, с. 29-33].

О. Ф. Скакун наголошує на способах відображення закономірностей у поняттях, категоріях, принципах, теоретичних конструкціях, через які розкриваються об'єктивні властивості правових і державних явищ і процесів [9, с. 3].

На нашу думку, взаємодія та взаємозв'язок об'єкта і предмета науки в цілому та теорії права, зокрема, полягає в наступному:

- категорія «об'єкт» охоплює широке коло юридичних і неюридичних явищ;

- об'єкт забезпечує двохаспектний характер юриспруденції, її самостійну юридичну природу та взаємодію з іншими суспільними науками, до яких належить теорія права;

- предмет забезпечує можливість дослідження об'єкта шляхом аналізу різноманітних його аспектів;

- об'єкт є вихідною базою для визначення предмета теорії права;

- предмет конкретизує об'єкт до особливостей певної юридичної науки;

- об'єкт конкретизується завдяки предмету дослідження;

- об'єкт визначає напрями розвитку та конкретизації предмета;

- предмет надає можливість віднести науку до певного різновиду юридичних наук: теоретико-історичних, галузевих чи спеціально-прикладних.

Взаємозв'язок об'єкта та предмета має важливе значення для теорії держави і права як юридичної науки. Можливо зробити висновок, що об'єкт пізнання та предмет пізнання виконують різні функції в процесі наукового пізнання. Вони є самостійними категоріями, відмінність між якими полягає у природі та характері феноменів, що ними досліджуються. Взаємодія об'єкту та предмету надає можливість науковій інтерпретації змісту знань, що формуються в процесі дослідження. Таким чином формуються пізнавальні завдання теорії держави і права та визначаються головні напрямки її наукового дослідження.

Література:

1. Лившиц Р. З. Теория права. М., БЕК, 1994. 224 с.
2. Боруленков Ю.П. Объект и предмет юридического познания. *Закон и право*. 2015. № 7. С. 22-28
3. Нерсесянц В.С. Общая теория права и государства. Учебник для вузов. М., 1999. 552 с.
4. Бондаренко Б. Д. Закономірності як предмет загальної теорії права : дис. канд. юр. наук : 12.00.01. Київ, 2018. 236 с.
5. Кельман М. С., Мурашин О. Г. Загальна теорія держави і права: підручник. Київ: Кондор, 2006. 477 с.
6. Теорія держави і права: підручник для студентів юридичних вищих навчальних закладів / за ред. О. В. Петришина. Харків: Право, 2015. 368 с.
7. Рабінович П. М. Основи загальної теорії права та держави: навч. посібник. Вид. 9-е, зі змінами. Львів: Край, 2007. 192 с.
8. Машков А. Д. Введение в общую теорию юридических наук. Киев: «К. И. С.», 2005. 254 с.
9. Скаун О. Ф. Теорія права і держави: підручник. Київ: Алерта; КНТ; ЦУЛ, 2009. 520 с.

ІНТЕЛЕКТУАЛЬНА ВЛАСНІСТЬ ЯК ЕЛЕМЕНТ СИСТЕМИ КОНСТИТУЦІЙНО-ПРАВОВИХ ЦІННОСТЕЙ

Котенко М. В.

*кандидат юридичних наук,
доцент кафедри інтелектуальної власності
Інституту права*

*Київського національного університету імені Тараса Шевченка
м. Київ, Україна*

Слова «цінність» або «ціннісність» в юридичній літературі використовуються досить неоднозначно. Переважно вказані слова застосовуються вченими для характеристики чи позначення явищ, процесів, предметів правової дійсності. Проте застосовуються також і для позначення властивостей чи характеристик відповідних правових явищ, процесів або предметів, і для узагальнення ідей, поглядів, в яких акумулюються уявлення про зразковий прояв правових явищ, процесів і предметів, їх еталон чи ідеал [1, с. 28-29]. Приналежність чого– або кого-небудь до системи цінностей, в тому числі і правових цінностей, визначається, з одного боку, його позитивною значущістю, а з іншого боку – відображає внутрішнє ставлення суб'єкта крізь призму його свідомості щодо корисності або непотрібності відповідного об'єкта або суб'єкта [2, с. 455]. Тобто фактично мова іде про об'єктивний і суб'єктивний прояв ціннісного виміру чого– або кого-небудь, що в подальшому дозволяє їх віднести до системи цінностей або заперечити їх належність до цієї системи. В цьому плані в науковій літературі пропонується розмежувати так звані форми прояву ціннісності відповідних явищ чи процесів, до яких відносять предметні цінності та суб'єктні цінності [3, с. 125]. Окрім того, в наукових джерелах досить поширеними є запропоновані та обґрунтовані характеристики цінностей, в яких по суті реалізовано так званий критеріальний підхід. Фактично вченими виокремлюються ті властивості, ознаки чи характеристики цінностей, які дозволяють сформувати систему цінностей та відмежувати від них ті явища, процеси чи предмети, які не мають ціннісного наповнення.

На нашу думку, особливості становлення вітчизняного суспільства безпосередньо зумовлюють ту систему цінностей, які в подальшому визначають рівень розвиненості і цивілізованості суспільства, стан його закритості або міжнародної інтегрованості, слідування традиціям соціального середовища європейського континенту. Самостійне місце в системі соціокультурних цінностей, які сформувались у вітчизняному суспільстві, займають правові цінності, як такі, що представлені в

правовій системі, відображають об'єктивний характер розвитку суспільства, його потреби та інтереси у правовому забезпеченні. Слід відзначити, що система правових цінностей має складний та багатовимірний характер, що зумовлено багатьма факторами. Насамперед, мова іде про полікультурність та багатонаціональність, яка притаманна українському суспільству. Це відбивається перш за все на важливості та принциповості збереження толерантності суспільства, забезпечення безконфліктності відносин між представниками різних культур або національностей. Окрім того, суттєво вплинули і впливають сьогодні релігійні фактори, які визначили безальтернативність релігійної толерантності та терпимості, забезпечення права кожної людини на свободу світогляду і віросповідання, що включає в себе свободу сповідувати будь-яку релігію або не сповідувати ніякої, безперешкодно відправляти одноособово чи колективно релігійні культи і ритуальні обряди, вести релігійну діяльність. Проте центральне місце займають конституційно-правові цінності, які відображають виняткову важливість відповідного явища чи процесу в його ціннісно-правовому вимірі. Ціннісний характер насамперед мають ті положення, які стосуються: 1) закріплення вектору розвитку та функціонування України як суверенної і незалежної, демократичної, соціальної, правової держави (ст. 1); 2) визнання людини, її життя і здоров'я, честі і гідності, недоторканності і безпеки найвищою соціальною цінністю в Україні, де права і свободи людини та їх гарантії визначають зміст і спрямованість діяльності держави, а головним обов'язком держави є утвердження і забезпечення прав і свобод людини (ст. 3); 3) встановлення виключного права народу України щодо визначення і зміни конституційного ладу, і це право не може бути узурповане державою, її органами або посадовими особами (ст. 5); 4) проголошення принципу здійснення державної влади в Україні на засадах її поділу на законодавчу, виконавчу та судову (ст. 6); 5) визнання і гарантування в Україні місцевого самоврядування (ст. 7); 6) гарантування звернення до суду для захисту конституційних прав і свобод людини і громадянина безпосередньо на підставі Конституції України (ч. 3 ст. 8); 7) встановлення обов'язку України дбати про задоволення національно-культурних і мовних потреб українців, які проживають за межами держави (ст. 12); 8) визнання землі, її надр, атмосферного повітря, водних та інших природних ресурсів, які знаходяться в межах території України, природних ресурсів її континентального шельфу, виключної (морської) економічної зони в якості об'єктів права власності Українського народу (ч. 1 ст. 13); 9) закріплення того, що суспільне життя в Україні ґрунтується на засадах політичної, економічної та ідеологічної багатоманітності (ч. 1

ст. 15) [4] тощо. Перелічені вище ціннісні положення, що визначають засади життя та функціонування вітчизняного суспільства, держави та права, які знайшли своє конституційне закріплення сформувалися історично, пройшли тривалий період свого становлення та розвитку і сьогодні відображають найбільш прогресивні ідеї сучасних цивілізованих суспільств та державно-правових інституцій. Так само і інтелектуальна власність, пройшовши тривалий етап свого розвитку, світоглядного та правового осмислення сьогодні так само набуває свого конституційного закріплення і визнання, що відображає її ціннісний вимір. Так, положеннями Конституції України закріплюється:

– по-перше, право кожного володіти, користуватися і розпоряджатися своєю власністю, результатами своєї інтелектуальної, творчої діяльності (ч. 1 ст. 41), тим самим законодавцем на конституційному рівні визнано важливим забезпечити інтереси тих суб'єктів, які за результатами інтелектуальної діяльності потребують визнання за ними права володіти, користуватися і розпоряджатися зазначеними результатами. Отже законодавцем визнано важливими інтереси суб'єктів інтелектуальної діяльності щодо конституційного закріплення їх прав на володіння, використання та розпорядження результатами своєї інтелектуальної діяльності;

– по-друге, конституційна гарантія громадянам на свободу літературної, художньої, наукової і технічної творчості, захист інтелектуальної власності, їхніх авторських прав, моральних і матеріальних інтересів, що виникають у зв'язку з різними видами інтелектуальної діяльності (ч. 1 ст. 54). Виходячи зі змісту вказаного положення законодавець, з одного боку, закріплює гарантію для громадян щодо свободи інтелектуальної діяльності в частині літературної, художньої, наукової та технічної творчості, а з іншого – встановлює конституційне положення щодо захисту інтелектуальної власності;

– по-третє, право кожного громадянина на результати своєї інтелектуальної, творчої діяльності, а також недопущення їх використання або поширення без його згоди, за винятками, встановленими законом (ч. 2 ст. 54). Фактично це положення є продовженням норми права, закріпленої у ч. 1 ст. 41 Конституції України, яке розширює межі прав кожного громадянина на результати своєї інтелектуальної діяльності та встановлює правове застереження щодо недопущення використання результатів інтелектуальної діяльності без згоди зазначеного громадянина, крім винятків, що встановлені законом.

Аналіз зазначених положень Конституції України доводить, що лише на конституційному рівні інтелектуальна власність знаходить своє правове закріплення в частині наступних ціннісних орієнтирів (тобто

положень, які регламентують найбільш важливі відносини), а саме: 1) права кожного володіти, користуватися і розпоряджатися результатами своєї інтелектуальної діяльності; 2) права кожного громадянина на результати своєї інтелектуальної діяльності, а також недопущення їх використання або поширення без його згоди, крім винятків, встановленими законом; 3) конституційної гарантії громадянам на свободу інтелектуальної діяльності (літературної, художньої, наукової і технічної творчості) та захист інтелектуальної власності, їхніх авторських прав, моральних і матеріальних інтересів, що виникають у зв'язку з різними видами інтелектуальної діяльності.

Література:

1. Лукашева Е. А. Человек, право, цивилизация: нормативно-ценностное измерение. М. : Норма, 2009. 384 с.
2. Дробницкий О. Г. Ценность. Философская энциклопедия. М. : Мысль, 1970. 746 с.
3. Алексеев П. В., Панин А. В. Теория познания и диалектика : учеб. пособие. М. : Высш. шк., 1991. 384 с.
4. Конституція України від 28.06.1996 р. № 254к/96–ВР. URL : <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96%D0%B2%D1%80/print1419249647141480>. (дата звернення: 19.07.2020 р.).

ПРАВМІРНІСТЬ ОБМЕЖЕННЯ ПРАВ ЛЮДИНИ В УМОВАХ ПАНДЕМІЇ

Криган Е. Р.

студентки I курсу денної форми навчання

*Науковий керівник: **Бобровник С. В.***

доктор юридичних наук,

завідувач кафедри теорії права та держав

Інституту права

Київського національного університету імені Тараса Шевченка

м. Київ, Україна

Світова пандемія – явище, якого ніхто не очікував, і до якого задалегідь не був у змозі підготуватись. Однак уже рік увесь світ перебуває в умовах карантину. Звичайно, пандемія COVID-19 сильно вплинула і на громадян України і, на жаль, ця тема досі не втрачає своєї актуальності.

11 березня 2020 р. Кабінет Міністрів України у постанові № 211 «Про запобігання поширенню на території України коронавірусу COVID-19» запровадив у нашій державі карантин [1].

Надзвичайна ситуація поширилась на всі сфери життєдіяльності суспільства. Зокрема, серед головних заборон було встановлено: заборону перебувати у громадських місцях без респіратора чи маски; ходити по вулицях більше двом особам; відвідувати відпочивальні зони, заклади освіти; організувати масові заходи тощо. Фактично було обмежено права здійснювати підприємницьку діяльність, займатися трудовою діяльністю, а заборона відвідувати громадські заклади особам віком понад 60 стала порушенням принципу рівності конституційних прав громадян за віковою ознакою [2], а також порушенням права на свободу пересування [2]. І це ще не повний список заходів, яких було вжито для стабілізації ситуації пандемії в Україні.

У цей період набуло важливого значення питання правомірного обмеження прав людини і громадянина під час карантину. За чинною Конституцією України людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканість і безпека визнаються найвищою соціальною цінністю [2]. В умовах пандемії означені обмеження можуть бути об'єктивними, однак вони, згідно з рекомендаціями ООН «Human rights at the time of COVID-19 – a Guidance Note» [3], мають бути пропорційними, необхідними та недискримінаційними [4].

І якщо певні обмеження, такі як право на свободу пересування за тепершніх обставин ще можуть бути виправдані, то інші здаються безглуздими, недоцільними, непотрібними і суспільно непридатними. Саме це питання впродовж тривалого часу активно обговорювалось науковцями та викликало безліч думок, які є різноманітними.

Якщо посилатись на висновки Харківської правозахисної групи щодо доцільності та законності запровадження карантинних заходів відповідно до Постанови Кабінету міністрів України № 255 від 2 квітня 2020 року, то однією з рекомендацій є дозволити всім відвідування парків, скверів, зон відпочинку, лісопаркових та прибережних зон для одиночних піших прогулянок та одиночного заняття спортом [5].

На нашу думку, навряд чи цей висновок може бути доцільним. По-перше, рекомендація не враховує епідемічного стану у країні, адже в документі не зазначено ані про носіння масок, ані конкретизована кількість осіб, які можуть разом відвідувати парки, сквери тощо. Цю заборону неможливо назвати правомірною і якісною, адже зони відпочинку були створені саме для використання населенням. Однак не слід забувати і той факт, що COVID-19 передається краплинним шляхом від людини до людини під час кашлю або чхання у тісному контакті, коли утворюються краплі діаметром понад 5 мкм. До

прикладу, в США громадяни країни і донині не забувають про заходи безпеки під час пандемії і донині носять маски на вулиці, чого, на жаль, вже неможливо спостерігати в Україні.

Означений документ передбачає також скасування обов'язку мати при собі документи, що посвідчують особу, громадянство чи спеціальний статус під час виходу на вулицю [5]. З цим також важко погодитись, адже в умовах карантину зазначено, що особи, які перебували за кордоном, зобов'язані ізолюватись на 14 діб. У поліцейську базу завантажується ця інформація, однак вони не зможуть її перевірити, якщо громадянин не матиме при собі будь-якого документа, що посвідчує особу. Так, з етичної точки зору ця заборона виглядає досить дивно. З огляду на те, що ми живемо в епоху технологій потрібно розробити електронну версію документа, в додаток до того ж цей документ не обов'язково повинен бути паспортом громадянина України. На нашу думку, ця заборона є абсолютно доцільною і не містить вимог, які б не змогла виконати будь-яка особа.

Необхідно зазначити, що в сучасній юридичній літературі наявна значна кількість робіт науковців, які досліджують дану проблему і з іншого боку. Так, наприклад, О.І. Зозуля звертає увагу і на право слідчого судді, суду обмежити доступ осіб, які не є учасниками судового процесу, в судові засідання під час карантину, якщо це становитиме загрозу життю чи здоров'ю особи. Науковець обгрунтовує, що таке обмеження з урахуванням епідемічної ситуації дійсно може бути виправданим інтересами запобігання поширенню COVID-19, зокрема серед учасників кримінального провадження [6, с. 15].

Так, дійсно, реалізація конституційного права на судовий захист в умовах запровадження протиепідемічних заходів є позитивною. Цьому сприяє і запровадження можливості проведення судових засідань у режимах відеоконференції, які, з одного боку, дають можливість бути присутніми навіть тим фізичним особам, які могли би бути небезпечними для оточуючих в умовах пандемії та надають можливість на втілення реалізації права судового захисту під час COVID-19 без негативного впливу на життя та здоров'я усіх осіб, які беруть участь у засіданні.

О.І. Зозуля також вважає, що одним із основних обмежень конституційного права на свободу пересування в умовах запобігання поширенню в Україні COVID-19 є урядова заборона перебування в громадських місцях без вдягнутих засобів індивідуального захисту, зокрема респіратора або захисної маски, у тому числі виготовлених самостійно, додаючи, що недостатня правова визначеність даної заборони створює передумови її довільного, неодноманітного

розуміння та застосування, наслідком чого нерідко є додаткове порушення прав людини [6, с. 10].

Важко не погодитись із цим твердженням. Правове обмеження громадянів на свободу пересування є тільки одним із прикладів обмежень, які сьогодні передбачає законодавство. Але закріплення таких заборон в сучасних умовах неможливо вважати якісними, оскільки вони були запроваджені поспішно, без належної підготовки. Конкретно не визначене коло суб'єктів, яких ці заборони торкаються, а також потребують конкретизації терміни, які вживаються у заборонах тощо.

Вважаємо, що незважаючи на те, що світ знаходиться в умовах пандемії, карантин повинен застосовуватися не тільки з метою забезпечення охорони здоров'я людини, а й правомірним, безпечним шляхом, який не завдав би як моральних, так і матеріальних збитків суб'єктам суспільних відносин. Цього, на жаль, поки що не забезпечує наша держава.

По-перше, права усіх осіб як в умовах надзвичайного стану, так і в умовах сьогодення повинні захищатися і гарантуватися державою. Знову ж таки, за чинною Конституцією України права людини є непорушними і повинні поважатися.

По-друге, за Конституцією України як держава, яка забезпечує рівність усіх громадян, вона повинна враховувати інтереси усього суспільства. Зокрема, в умовах карантину не мають можливості належного лікування люди, хворі на ВІЛ/СНІД, діабет, психічні захворювання і ті, хто потребує системного догляду. Не враховується потреба в стабільному прибутку, адже втрата заробітної плати може призвести до негативних наслідків для існування людей. Люди з обмеженими можливостями, інваліди зазнають утиску – з фактичним «відрізанням» від соціуму вони не можуть ані підтримувати контакту з найближчим оточенням, ані попросити про допомогу в разі потреби.

Отже, узагальнюючи, можливо зробити висновок, що ефективне запобігання поширенню COVID-19 в Україні сприяє не лише застосування протиепідемічних заходів, які певним чином обмежують можливість розповсюдження інфекції, а й врахування інтересів і потреб усіх верств населення країни, створення чіткого, доступного, зрозумілого і ефективного законодавства, що забезпечило б упорядкування суспільних відносин в умовах карантину.

Література:

1. Про запобігання поширенню на території України гострої респіраторної хвороби COVID-19, спричиненої коронавірусом SARS-CoV-2: Постанова Кабінету Міністрів України від 11.03.2020 No 211. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/211-2020-п>.

2. Конституція України// Відомості Верховної Ради України (ВВР). – 1996. № 2.

3. Human rights at the time of COVID-19 – a Guidance Note [Електронний ресурс] // UN Office of the High Commissioner for Human Rights. 2020. Режим доступу до ресурсу: <https://reliefweb.int/report/ukraine/human-rights-time-covid-19-guidance-note-enruuk>.

4. Остапенко О. Обмеження прав під час карантину: що «каже» законодавство? [Електронний ресурс] // UPLAN. 2020. Режим доступу до ресурсу: <https://uplan.org.ua/analytics/obmezhenia-prav-pid-chas-karantynu-shcho-kazhe-zakonodavstvo/>.

5. Висновок Харківської правозахисної групи щодо доцільності та законності запровадження карантинних заходів відповідно до Постанови Кабінету міністрів України No 255 від 02.04.2020 року. URL: <http://khpg.org/index.php?id=1586221405>.

6. Зозуля О. І. Громадянські та політичні права людини в умовах запобігання поширенню COVID-19 в Україні// Forum Prava, 2020. № 61. С. 6–22.

СУДОВИЙ ПРЕЦЕДЕНТ ЯК ФОРМА БУТТЯ ПРАВА

Недогода К. О.

студентка

Інституту права

Київського національного університету імені Тараса Шевченка

м. Київ, Україна

Питання про необхідність включення поняття «прецедент» у правову систему країн романо-германської правової сім'ї, до якої за більшістю ознак належить і українська, є предметом численних дискусій вже багато років. Проте зараз, враховуючи європейську спрямованість розвитку України та всі намагання адаптації вітчизняного законодавства до стандартів країн Європейського Союзу, не можна ігнорувати тенденцію зростання ролі судової діяльності та прецедентної практики в континентальному праві, основним джерелом якого раніше були більшою мірою нормативно-правові акти.

Варто зазначити, що прецедент – спосіб зовнішнього виразу і закріплення індивідуального правила поведінки, яке встановлюється компетентним органом держави для регулювання конкретної життєвої ситуації і стає загальнообов'язковим для аналогічних ситуацій. В деяких наукових джерелах правовий прецедент ототожнюється з

судовим, але на думку більшості вчених судовий прецедент, як і адміністративний, є лише його різновидами. Адміністративний прецедент – рішення адміністративно-виконавчого органу державної влади, що виступає джерелом права у сфері управлінської діяльності, а судовий – рішення суду, що стає обов'язковим для всіх судів тієї ж або нижчої інстанції при вирішенні подібних справ [1, с. 77]. Ми ставимо за мету більш детально розглянути саме судовий прецедент як важливий елемент судової практики, полеміка про офіційне закріплення якого постійно ведеться.

Незважаючи на те, що судовий прецедент як джерело права більше притаманний англосаксонській правовій системі (Великобританія, США, Індія) в країнах так званого континентального права він також, хоч і досить обмежено, але застосовується, слугуючи засобом заповнення прогалів і подолання протиріч, які існують в національних правових системах [2, с. 164]. Аналізуючи такі приклади, необхідно зазначити, що задля дотримання положень Європейської Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод був створений важливий судовий орган – Європейський Суд з прав людини. В результаті прийняття певних судових рішень вони стають окремими джерелами права та набувають прецедентного характеру в тому числі й для України, яка в 1997 році ратифікувала Конвенцію та, як наслідок, визнала щодо себе юрисдикцію ЄСПЛ, врегулювавши порядок застосування судової практики ЄСПЛ 23 лютого 2006 року Законом України «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини» [3].

Слід констатувати, що в Україні рішення суду в більшості процесуальних справах не містять усіх необхідних ознак джерела права, тому не можуть вважатися судовими прецедентами в звичайному розумінні. Особливе місце в цій практиці займають роз'яснення Верховного Суду України та Вищих спеціалізованих судів, які викликають багато дискусій серед правознавців. Більшість теоретиків права визначають, що саме роз'яснення Верховного Суду та Вищих спеціалізованих судів є узагальненням судової практики із застосування певних норм законодавства [4, с. 528]. С. П. Погребняк стверджував, що формулювання Верховним і Вищими спеціалізованими судами відповідних правоположень є проявом здійснення правотворчої функції суду, яка, безумовно, не є основною, а лише доповнює правозастосовну та інтерпретаційну [5, с. 99]. На думку Д.Ю. Хорошковської, роз'яснення, які містяться в постановках Пленуму Верховного Суду України, не є судовими прецедентами в класичному варіанті загального права. Однак той факт, що постанови Пленуму не є судовими

прецедентами, не свідчить, що вони не є джерелами права, в яких містяться нові правові положення [6, с. 127].

В сучасній юридичній науці та практиці увага до прецедентів набуває більшої актуальності ще й у зв'язку з аналізом природи практики Конституційного Суду України. Адже саме Конституційний Суд України має виключне право на надання офіційного тлумачення Конституції та законів України, його рішення мають обов'язковий характер для всіх фізичних та юридичних осіб, а також органів державної влади та місцевого самоврядування на території України. У більшості випадках ця діяльність здійснюється під час ухвалення рішень про відповідність Конституції України законів та інших визначених законом правових актів, надаючи в мотивувальній частині правотлумачні положення щодо юридичних актів, конституційність яких перевірялась. Ці положення в літературі отримали назву правових позицій, що мають офіційний, загальнообов'язковий, нормативний характер. Практика судів загальної юрисдикції в Україні офіційно не визнається джерелом права, проте нижчі судові інстанції завжди намагаються слідувати практиці вищих судів при розв'язанні аналогічних справ, оскільки в протилежному випадку їх вироки та рішення можуть бути скасовані в апеляційному чи касаційному порядку [7, с. 188].

Хоча рішення органів конституційного правосуддя й визнаються самостійним джерелом права, погляди науковців на правотворчу діяльність Конституційного Суду України відрізняються. Так, С. В. Шевчук зазначає, що акти Конституційного Суду є «квазі-прецедентними» в контексті української правової системи [8, с. 45]. На протигагу цієї концепції О. О. Уварова вважає, що діяльність із визнання правових актів конституційними чи неконституційними не повинна визнаватися окремою формою діяльності органів держави, оскільки за своїми ознаками вони є різновидом правозастосовної діяльності [9, с. 145].

Таким чином, в Україні, як і в більшості країн романо-германської правової сім'ї, ставлення до прецедентної практики не є однозначним. На нашу думку, не варто повністю заперечувати функціонування судових прецедентів як джерела права України, хоч воно і є досить опосередкованим. Безперечно, вони досі не мають законодавчого закріплення, що могло б стати важливим кроком в напрямку визнання судового прецеденту офіційним джерелом українського права, проте чітко прослідковується тенденція збільшення ролі прецедентів. З іншого боку, аналізуючи їхні значні переваги, не можна забувати й про ризикові сфери життєдіяльності суспільства, де єдиним можливим джерелом права є закон, адже через значну кількість судових

прецедентів, яка невпинно зростає, досить часто можуть виникати правові колізії та суперечності.

Література:

1. Юридична енциклопедія: В 6 т. / Редкол.: Ю.С. Шемшученко (відп. ред.) та ін. К.: «Українська енциклопедія», 2003. Т. 5: П – С. 736 с.

2. Загальна теорія права: Підручник / За заг. ред. М.І. Козюбри. К.: Ваїте, 2015. 392 с.

3. Закон України «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини» від 23 лютого 2006 року № 30 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3477-15#Text>.

4. Шевчук С.В. Судова правотворчість: світовий досвід і перспективи в Україні : монографія. Київ, 2007. 640 с.

5. Погребняк С. Вплив судової практики на юридичні акти в романо– германській правовій сім'ї Вісник Академії правових наук України, 2003. № 4 (34). С. 92–99.

6. Хорошковська Д.Ю. Роль судової практики в системі джерел права України: теоретико-правове дослідження: дис. ... кандидата юрид. наук: 12.00.01 / К., 2006. 194 с.

7. Загальна теорія держави і права: [Підручник для студентів юридичних вищих навчальних закладів] / За ред. д-ра юрид. наук, проф., акад. АПрН України М. В. Цвіка, д-ра юрид. наук, проф., акад. АПрН України О. В. Петришина. Харків: Право, 2009. 584 с.

8. Шевчук С.В. Щодо обов'язковості рішень Конституційного Суду України у контексті доктрини судового прецеденту. Право України. 2000. № 2. С. 45.

9. Уварова О.О. Принципи права у правозастосуванні: загальнотеоретична характеристика : монографія. Харків : «Друкарня МАДРИД», 2012. 196 с.

НАПРЯМКИ ДЕРЖАВНОЇ ПОЛІТИКИ СПРІЯННЯ РОЗВИТКУ СОЦІАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ БІЗНЕСУ В УКРАЇНІ

Панюк Т. П.

*кандидат економічних наук, доцент,
професор кафедри економічної теорії*

*Рівненського державного гуманітарного університету
м. Рівне, Україна*

Основними труднощами та перешкодами України на шляху до сталого розвитку є обмеження ресурсів, проблеми з перехідним періодом соціально-політичних і економічних перебудов, неактуальна структура управління і мало розвинутий науково-технологічний рівень як окремих підприємств, так і промисловості в цілому. Окрім вищеперерахованого все ж вагомою перешкодою сталому соціально-економічному розвитку України є часткова відсутність і недосконалість соціальної відповідальності (СВ) в системі, що пов'язує державну владу, бізнес і громадянське суспільство. Досвід розвинутих країн світу свідчить, що сталий розвиток, який розвивається в гармонії зі всіма сферами людської діяльності, можливий лише за умови належного рівня соціальної відповідальності бізнесу (СВБ), враховуючи його важливу роль у суспільстві.

У світовій практиці корпоративна СВБ визнана найважливішою складовою довгострокової стратегії сталого розвитку, у зв'язку з чим уряди багатьох країн приділяють значну увагу просуванню її ідей на національному рівні, створюючи сприятливі умови для соціально-відповідальної поведінки вітчизняних та іноземних підприємств [1].

Загальною тенденцією для зарубіжних країн є те, що основним партнером у розвитку ідей СВБ стає держава. Окрім того, саме держава має вагомий інструмент впливу на регулювання СВ та може їх використати з метою стимулювання розвитку економіки.

Аналіз систем державного регулювання у сфері СВБ свідчить про те, що все більше країн приділяють увагу цьому актуальному питанню та впроваджують його принципи на різних рівнях. Гарантом впровадження СВ у значній кількості зарубіжних розвинутих країн є держава та її інститути [2].

Як показує міжнародний досвід, уряди багатьох країн займають активну позицію в просуванні СВ, тільки ступінь участі держав в даних процесах різний. Деякі європейські країни мають багаторічні традиції в області СВ та постійно стимулюють підприємства, які є соціально-відповідальними. Нові країни-члени ЄС і країни-кандидати на вступ до ЄС тільки протягом останніх років, коли почали різко загострюватись

екологічні катаклізми почали приділяти вагому роль СВ. Країни-члени СНД тільки починають роботу з просування СВБ і, відповідно, досвід в цій сфері зовсім незначний.

В Україні ж соціальній відповідальності бізнесу з національної точки зору, не приділяють вагомого значення, що нівелює її роль у стратегії сталого розвитку. Значення держави є не досконалим та полягає у поверхневому сприянні шляхом поєднання ініціативних заходів державної політики з застосуванням, у необхідності, засобів додаткового регулювання, як механізмів добровільного стимулюючого характеру. Виконання вищезазначених завдань може бути забезпечено організаційними та нормативними заходами за напрямками:

- забезпечення сприятливих правових, фінансових, податкових та організаційних умов для розвитку СВБ в українському суспільстві;
- унормування механізмів стимулювання добровільних ініціатив суб'єктів господарювання, що запроваджують політику СВ та реалізують соціально важливі програми;
- забезпечення державної підтримки проведення публічних заходів з питань упровадження та результативності СВБ;
- широке залучення засобів масової інформації, громадських організацій та академічних кіл до формування і запровадження механізмів стимулювання соціальної відповідальності бізнесу;
- сприяння проведенню місцевими органами виконавчої влади, органами місцевого самоврядування просвітницьких заходів з поширення інформації про соціальну відповідальність бізнесу, обміну досвідом і позитивними практиками у сфері соціальної відповідальності для суб'єктів господарювання та влади малих міст;
- організаційна підтримка щорічного проведення бізнес-конкурсів за тематикою СВБ, у тому числі в рамках Українського національного конкурсу якості;
- сприяння оприлюдненню українськими суб'єктами господарювання добровільної нефінансової звітності, у тому числі через спеціалізовані портали і бази звітів;
- участь в підготовці рекомендацій для суб'єктів господарювання щодо типової структури та показників нефінансового звіту;
- сприяння підготовці фахівців за кваліфікацією «Менеджер із соціальної та корпоративної відповідальності», «Експерт із соціальної відповідальності бізнесу», «Соціальний аудитор» (відповідно до Державного класифікатора професій ДК 003:2010);
- проведення навчальних семінарів, тренінгів для підприємців, підвищення рівня обізнаності про СВБ серед державних службовців центральних та місцевих органів виконавчої влади, органів місцевого самоврядування;

– залучення державних органів виконавчої влади, органів місцевого самоврядування, громадських об'єднань підприємців до участі в реалізації міжнародних проектів технічної допомоги з питань розвитку соціальної відповідальності бізнесу;

– проведення державної інформаційної кампанії з метою роз'яснення ролі соціальної відповідальності бізнесу в розвитку суспільства шляхом публікації статей та підготовки тематичних телепрограм в державних засобах масової інформації [3].

Отже, вищеперераховані заходи, в більшій мірі, мають рекомендаційний характер для національних підприємств, не мають вагомого нормативного підґрунтя в сприянні та розвитку СВ та вимагають подальших наукових досліджень. В економічно розвинених країнах СВБ полягає в усвідомленій поведінці підприємств до вимог соціально-важливих заходів, соціальних завдань, морально-етичних норм та цінностей, розуміння наслідків своєї негативної діяльності для навколишнього середовища, екології, суспільства, держави, споживачів, ділових партнерів та своїх працівників. СВБ є діяльністю підприємств приватного і державного секторів, які здійснюють її добровільно і заходи по відношенню до неї спрямовані на дотримання високих стандартів господарської діяльності шляхом виробництва якісної продукції, соціальних стандартів та якості роботи з персоналом, мінімальний негативний вплив на навколишнє природне середовище з метою конкурентної боротьби; створення взаємозв'язків між бізнесом, суспільством і державою; покращення ефективності діяльності підприємств у довгостроковому періоді.

Література:

1. Петрашко Л. Корпоративна соціальна відповідальність в українській бізнес-практиці / Л. Петрашко // Міжнародна економічна політика. – 2011. – Вип. 1-2. – С. 115–141.

2. Standart SA 8000 «Social Accountability» Upravlinnia yakistiu [Standard SA 8000 «Social Accountability» Quality management] МО. <http://www.center.gov.ua/pres-tsentr/materiali/item/757-стандарт-sa-8000-social-accountability> [in Ukrainian].

3. Будьонна Л. Шляхи та напрями формування соціальної відповідальності бізнесу в Україні. / Л. Будьонна // Соціальна політика. – 2008. № 8. – С. 9–10.

ПИТАННЯ СУТНОСТІ ІНСТИТУТУ БЕЗПОСЕРЕДНЬОЇ ДЕМОКРАТІЇ

Пачевська Г. М.

*здобувач кафедри теорії держави та права
Національної академії внутрішніх справ
м. Київ, Україна*

Проблема прав людини в різних аспектах (політико-правовому, релігійному, філософському) поставала з давніх часів, коли людство почало осмислювати й усвідомлювати людські цінності в цілому та роль людини, громадянина, їхні взаємовідносини з суспільством та державою зокрема. Шлях утвердження прав і свобод людини був і є нелегким, адже обмежується влада держави. Боротьба за права людини, владу ставала каталізатором широкомасштабних змін у суспільно-політичному житті країни.

У сучасному світі демократичність держави та суспільства визначається передусім рівнем розвитку народовладдя: наскільки процедура волевиявлення народу та його реалізація впливають на управління державними та суспільними справами. Саме тому поняттю та сутності безпосередньої демократії, її ознакам та формам реалізації присвячено чимало праць. Зокрема, дане питання досліджували Н.В. Грицяк, А.Ф. Колодій, В.М. Мартиненко, М.О. Баймуратов, О.В. Батанов, Р.К. Давидов, Ю.Б. Ключковський, О.В. Лавринович, Ю.М. Тодика, В.Л. Федоренко, В.М. Шаповал, Ю.Р. Шведа тощо. Водночас зауважимо, що незважаючи на великий доробок праць, дана проблематика не лише не втрачає своєї актуальності, а стає об'єктом досліджень все нових праць. Адже із плином часу змінюється суспільство, а разом із ним народжуються нові ідеї, виникають нові форми реалізації народовиявлення, трансформується саме поняття безпосередньої демократії та її ознаки.

Доречним вважаємо розпочати із визначення дефініції «безпосередня демократія». Аналіз наукової літератури вказує на відсутність єдиного підходу щодо його тлумачення даного поняття. Зокрема, питання безпосередньої демократії ставали об'єктами дослідження іще радянських науковців-правників (В.Ф. Коток, М.П. Фарберов, Р.А. Сафаров, М.Ф. Чудаков та ін.) [4; 11; 8; 12]. Так, найбільш ширшим у цей період було трактування поняття «безпосередня демократія» запропоноване В.Ф. Котоком. Науковець пропонував під безпосередньою демократією розуміти ініціативу й самостійність народних мас в управлінні державою, їхнє пряме волевиявлення при виробленні та прийнятті державних рішень, а також

пряму участь у здійсненні цих рішень, здійсненні народного контролю [4, с. 3]. Подібну точку зору висловлював і М.П. Фарберов. Вчений визначав феномен безпосередньої демократії, як: «пряме волевиявлення народних мас при здійсненні та прийнятті державних рішень, а також їхню пряму участь у впровадженні цих рішень у життя, у здійсненні народного контролю» [11, с. 9].

Дещо іншу точку зору висловлював Р.А. Сафаров. Науковець пропонує розглядати безпосередню демократію як пряме здійснення народом функцій законодавства й управління [8, с. 237, 241]. Зазначимо, що таке тлумачення не розкриває в цілому сутність даного поняття, адже не зазначає яким чином народ здійснює дані функції – безпосередньо чи через своїх представників.

Так, Г.Х. Шахназаров досліджуючи особливості соціалістичної демократії акцентує увагу на тому, що безпосередня демократія являє собою порядок, за якого рішення приймаються на основі прямого й конкретного волевиявлення всіх громадян [13]. Необхідно вказати, що Г.Х. Шахназаров на відміну від Р.А. Сафарова та інших науковців конкретизує спосіб участі народу у управлінні державою.

Вищенаведені погляди науковців дозволяють стверджувати, що у працях радянських вчених, положення задекларовані в аналізованій дефініції були ілюзорними та мали лише теоретичне значення, оскільки в умовах радянського часу не мали змогу знайти свого практичного втілення та розвитку в суспільно-політичному житті.

У сучасній науковій літературі також відсутній єдиний підхід до тлумачення безпосередньої демократії. Одні вчені, зокрема В. Пазенок, вживають вузьке значення та під прямою демократією розуміють безпосередню участь народу у вирішенні державних і суспільних справ [7]. Інші (зокрема, М. Ставнійчук) – використовують більш ширше значення «безпосередня демократія – це система форм безпосереднього та вільного волевиявлення народу як носія суверенітету та єдиного джерела влади в Україні шляхом його безпосередньої участі у формуванні представницьких інститутів державної влади та місцевого самоврядування, а також у безпосередньому прийнятті рішень щодо передбачених Конституцією та законами України питань» [9, с. 290–291].

Доцільно зауважити, що при розкритті сутності безпосередньої демократії, ведуться дискусії щодо взаємозв'язку держави та народу. Так, А.М. Колодій, В.В. Копейчиков та М.В. Цвік говорять про безпосередню (пряму) демократію як про первинну, істинну форму демократії, оскільки вважають, що саме пряма демократія виражає істинну сутність демократії, через яку народ може висловлювати власну думку [6, с. 26–27]. Подібну точку зору висловлюють у своїх працях і В. Толстенко та П. Куфтирєв. Вчені наголошують на первинності влади

народу стосовно держави та її рішень [10, с. 174; 5, с. 227]. Погоджуючись з точкою зору науковців, доцільно все ж наголосити, що повинен існувати постійний нерозривний зв'язок громадян із державою, адже поза межами держави ми не будемо говорити про форми участі останніх в управлінні суспільством.

На відміну від вищезазначених, Н. Заяць та М. Козюбра схиляються до думки щодо нерозривності зв'язку між владою народу та державою. Зокрема, М. Козюбра наполягає на тому, що відділивши владу народу від держави, вона існуватиме лише як «теоретична конструкція народу без держави» [2, с. 118; 3, с. 85].

Аналізуючи позиції науковців щодо влади народу та держави, можна сказати, що думка про первинність влади народу, на наш погляд, є слушною та справедливою. Це зумовлено перш за все тим, що саме завдяки безпосередній демократії народ має можливість прямо та без будь-яких посередників виражати свою волю щодо суспільно-важливих питань. Водночас вважаємо концептуально правильним та доцільним підхід про нерозривність взаємозв'язку волі народу, адже влада народу здійснюється ним у спосіб, межах та формах, визначених Конституцією України.

Аналіз законодавства України дозволяє стверджувати, що тлумачення категорії «безпосередня демократія» у ньому відсутнє. Однак, окремі його аспекти прямо випливають із Основного закону нашої держави. Так, в статті 5 Конституції України [1], де визначено, що народ є носієм суверенітету та єдиним джерелом влади в державі, який здійснює владу безпосередньо і через органи державної влади та органи місцевого самоврядування. Подальший свій розвиток дане конституційне положення знаходить у статті 69 Конституції України [1], відповідно до якої народне волевиявлення здійснюється через вибори, референдуму та інші форми безпосереднього народовладдя. Однак вважаємо, що 3 розділ Конституції України [1], який присвячений безпосередньому волевиявленню народу, а саме його формам, є надто узагальненим, що лише в загальних рисах називає форми безпосередньої демократії, а тому потребує суттєвого доопрацювання з метою повного висвітлення та врегулювання на законодавчому рівні.

Таким чином, аналіз наукових підходів, а також суспільно-політична практика останніх десятиліть свідчать, що розкрити поняття безпосередньої демократії та її форм можна виключно за умов комплексного розгляду даного питання, а для успішного практичного втілення інститутів безпосередньої демократії необхідно мати чітко виражену соціальну мету та повинно бути створене ефективне законодавство.

Література:

1. Конституція України: Закон України від 28 червня 1996 р. № 254к / 96-ВР/ Верховна Рада України. Відомості Верховної Ради України. 1996. № 30. Ст. 141.
2. Заяць Н. Деякі проблеми становлення культури виборчої демократії в Україні. *Підприємництво, господарство і право*. 2009. № 2. С. 118–121.
3. Козюбра М. Взаємозв'язки між народовладдям, парламентаризмом та верховенством права: європейські стандарти і сучасні українські реалії. *Право України*. 2019. № 11. С. 83–97.
4. Коток В.Ф. Проблемы развития непосредственной демократии в советском государстве: автореф. дисс. ... д-ра юрид. наук. Москва. 1965. 38 с.
5. Куфтирев П. Концепція прямої електронної демократії як доцільний напрям розвитку України. *Право України*. 2019. № 11. С. 225–240.
6. Основи демократії: Посібник / Мін. Освіти і науки України. Акад. пед. наук України. Укр.-канад. проект «Демократична освіта». Ін-т вищої освіти; ред. А. Колодій. Київ. 2002. 680 с.
7. Пазенок В. Демократія і людина. *Політика і час*. 2003. № 2. С. 6.
8. Сафаров Р.А. Развитие непосредственной демократии в СССР // Вопросы политической организации советского общества в период развернутого строительства коммунизма. Москва. 1962. С. 236–254.
9. Ставнійчук М. Форми безпосередньої демократії / Конституційне право України; за ред. проф. В.Ф. Погорілка.– Київ. 2000.
10. Толстенко В. Інститути безпосереднього народовладдя у визначенні форми сучасної держави: правові аспекти. *Право України*. 2014. № 3. С. 171–179.
11. Фарберов Н.П. Демократия развитого социалистического общества. Москва. 1975. С. 9.
12. Чудаков М.Ф. Правовые проблемы участия личности в осуществлении непосредственной демократии в СССР: дисс. ... канд. юрид. наук. Харьков. 1982. 218 с.
13. Шахназаров Г.Х. Социалистическая демократия. Москва. 1974. С. 137.

ЮРИДИЧНІ ТЕХНОЛОГІЇ ПІДГОТОВКИ СУДОВИХ РІШЕНЬ: ЯК ТЕОРЕТИКО-ПРАВОВА ТА ПРАКТИЧНА ПРОБЛЕМАТИКА

Суперсон О. О.

*аспірант кафедри теорії та історії права та держави
Київського національного університету імені Тараса Шевченка
м. Київ, Україна*

Одним із шляхів удосконалення механізму судового застосування правових норм є вироблення системи науково обґрунтованих юридичних технологій підготовки судових рішень та їх подальшого впровадження в практику судочинства. Практика судочинства – це, насамперед, механізм індивідуалізації правових вимог щодо тих або інших обставин чи суб'єктів. Відповідно, особливої актуальності та практичної значущості набуває необхідність вироблення ефективних юридичних технологій трансформації вимог правових норм у зміст судових рішень з метою якнайповнішого втілення вимог правотворця у життєдіяльність суспільства для досягнення відповідного соціального ефекту.

Від рівня юридичних технологій в судочинстві залежить ефективність індивідуального регулювання суспільних відносин. Саме юридичні технології є тим інститутом, що надає змогу не лише сформулювати зміст юридичного документа, а й забезпечити адекватне усвідомлення суб'єктами змісту правової вимоги, можливість коригування тих або інших правовідносини у відповідності до вимог правової норми, трансформованої у зміст судового рішення. Враховуючи вказане, можна зауважити, що юридичні технології підготовки судових рішень є засобом їх формалізації з метою адекватного закріплення волі суб'єкта правозастосування та доведення її змісту до свідомості особи, на яку поширюється дія цього акту.

В умовах інтенсифікації розвитку державотворчих та правотворчих процесів в Україні, що обумовлено як внутрішніми факторами становлення правової держави, громадянського суспільства та оновлення законодавчої бази, так і зовнішніми, змістом яких є поширення загальних процесів міжнародної інтеграції, уніфікації та гармонізації правового регулювання тощо, наукові дослідження теоретико-правових та практичних аспектів юридичних технологій підготовки судових рішень набувають особливої актуальності та практичної витребуваності. Вказане вимагає як вдосконалення їх використання, так і вироблення засобів забезпечення високого рівня якості та наукової розробленості інституту юридичних технологій та їх різновидів, що потребує їх вивчення крізь призму:

– теоретико-правових аспектів, що включає в себе дослідження історико-методологічних та категоріальних особливостей юридичних технологій, їх функціонального призначення в судовій практиці та процесуальних аспектів реалізації юридичних технологій підготовки судових рішень;

– практичних аспектів, котрий визначає необхідність встановлення сучасних проблем реалізації вимог юридичної технології в процесі підготовки судових рішень, а також обґрунтування шляхів вдосконалення їх реалізації.

Серед перспектив дослідження юридичних технологій підготовки правозастосовних актів вченими називаються питання їх якості та ефективності, особливостей їх залежності від «правозастосовної політики» та ролі держави у її здійсненні [1, с. 59]; напрямів впорядкування та усталення судового правозастосування, особливо в частині недопущення в подальшому хаотичності правозастосовної роботи в умовах нестабільності політичної ситуації, оскільки все це покладає особливу відповідальність на суб'єктів правозастосування за ефективність, повноту та своєчасність прийняття відповідних актів [2, с. 14-15]; необхідності уточнення понятійно-категоріального апарату, обґрунтування стадійності юридичних технологій, розробки питання правового регулювання їх здійснення [3, с. 54-55]; подолання заідеологізованості поглядів на явище юридичних технологій, посилення міждисциплінарного характеру їх наукових досліджень [4, с. 39-40] тощо.

Вважаємо за доцільне окремо звернути увагу на перспективи наукового дослідження теоретико-правових та практичних аспектів юридичних технологій прийняття судових рішень. До таких перспектив можливо віднести наступні:

– здійснити аналіз та періодизувати історію становлення уявлень про юридичні технології, визначити перспективи наукового пізнання теоретико-правових та практичних аспектів юридичних технологій підготовки судових рішень;

– встановити функціональні можливості елементів методології наукового пізнання теоретико-правових та практичних аспектів юридичних технологій підготовки судових рішень;

– з'ясувати особливості понятійного розуміння юридичних технологій, виокремити його ознаки та встановити місце в системі понятійно-категоріального апарату юридичної науки;

– охарактеризувати функціональне призначення юридичних технологій в судовій практиці;

- визначити процесуальні аспекти реалізації юридичних технологій підготовки судових рішень, виокремити та охарактеризувати їх стадії;
- встановити особливості судового акту як результату здійснення юридичних технологій;
- з'ясувати сучасні проблеми реалізації вимог юридичних технологій в процесі підготовки судових рішень в Україні;
- визначити та охарактеризувати шляхи вдосконалення реалізації вимог юридичних технологій в судовій практиці України.

Література:

1. Соломанюк А. Я. Загальнотеоретичні концепції судової правотворчості. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Сер.: Юриспруденція*. 2016. № 23. С. 57–60.
2. Онуфрієнко О. В. Правові засоби у контексті інструментальної теорії права : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.01. Х., 2004. 19 с.
3. Кириленко І. С. Локальна нормотворчість в сучасному суспільстві: теоретико-правові аспекти : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.01. К., 2014. 220 с.
4. Слинько С. С. Теоретико-правові аспекти правотворчої політики в сучасному суспільстві : дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.01. К., 2013. 214 с.

СЕКЦІЯ 2. КОНСТИТУЦІЙНЕ ПРАВО; МУНІЦИПАЛЬНЕ ПРАВО

ПРАВО ВНУТРІШНЬО ПЕРЕМІЩЕНИХ ОСІБ НА ПЕНСІЮ ЯК ОДИН ІЗ КОНСТИТУЦІЙНИХ ОБОВ'ЯЗКІВ ДЕРЖАВИ

Галкін В. Л.

*аспірант кафедри державно-правових дисциплін
Луганського державного університету внутрішніх справ
імені Е. О. Дідоренка
м. Северодонецьк, Луганська область, Україна*

Розвиток демократичних правових стандартів є характерною рисою кожної цивілізованої держави, для якої найвищою цінністю є життя громадян, де кожен може розраховувати на соціальну захищеність, як один із конституційних обов'язків держави перед своїми громадянами. Недаремно В.Крижна відзначає, що шляхом до досягнення суспільного гуманізму й прогресивного розвитку суспільства є розвиток кожного його члена. Саме такий шлях веде до формування соціальної держави [1, с. 72]. При цьому головна ознака, яка диференціює соціальну державу від інших – конституційне закріплення соціальних прав.

Нормативно-правова база практично всіх європейських країн вже у ХІХ сторіччі базувалася на Конституції – фундаментальному законі держави, норми якого окрім іншого передбачали соціальні зобов'язання держави перед своїми громадянами. З прийняттям Конституції України наша держава затвердила особливе значення соціального захисту українського народу.

Починаючи з весни 2014 року для України актуальною стала проблема конституційно-правової захищеності внутрішньо переміщених осіб (ВПО), а особливо у питанні їх пенсійного забезпечення, як основної форми практичної реалізації гарантування достатнього рівня життя, при цьому окреслене питання не було об'єктом спеціального вивчення українських науковців-правників, а тому потребує ґрунтовного дослідження.

Особлива роль конституційно-правової захищеності у питаннях пенсійного забезпечення ВПО полягає в тому, що у більшості випадків громадяни України, які перемістилися з тимчасово окупованих території та є пенсіонерами за віком або в зв'язку з інвалідністю не мали до переміщення іншого доходу окрім пенсійних виплат.

Розглядаючи пенсійні права ВПО крізь призму конституційних обов'язків України, перш за все необхідно з'ясувати правовий статус внутрішньо переміщеної особи. Визначення поняття «внутрішньо переміщена особа» міститься у статті 1 Закону України № 1706-VII «Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб», який набув чинності 22.11.2014р. Це визначення носить описовий характер та вміщує в собі три види конституційно-правового статусу людини: громадянин України, іноземець, особа без громадянства [2]. Враховуючи згадане законодавче визначення можна говорити про те, що внутрішньо переміщена особа – це особа, яка:

- перебуває на території України на законних підставах;
- має право на постійне проживання в Україні;
- була змушена залишити або покинути своє місце проживання в результаті або з метою уникнення негативних наслідків збройного конфлікту, тимчасової окупації, повсюдних проявів насильства, порушень прав людини та надзвичайних ситуацій природного чи техногенного характеру.

Спеціальний статус внутрішньо переміщеної особи не збігається та не може підміняти собою жоден із закріплених у Конституції України конституційно-правових статусів особи, та не є окремим конституційно-правовим статусом особи. Відтак питання пенсійного права ВПО, як одного з конституційних зобов'язань держави слід розглядати загалом як право соціального забезпечення громадянина України в зв'язку з відсутністю такого конституційно-правового статусу як «внутрішньо переміщена особа».

Україна є суверенна і незалежна, демократична, соціальна, правова держава, а людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються найвищою соціальною цінністю – про що наголошено у статтях 1 та 3 Конституції [3]. Основні соціальні гарантії закріплені саме в Конституції – Основному Законі.

Статтею 6 Конституції встановлено, що громадяни мають право на соціальний захист, що включає право на забезпечення їх у разі повної, часткової або тимчасової втрати працездатності, втрати годувальника, безробіття з незалежних від них обставин, а також у старості та в інших випадках, передбачених законом. Це право гарантується загальнообов'язковим державним соціальним страхуванням за рахунок страхових внесків громадян, підприємств, установ і організацій, а також бюджетних та інших джерел соціального забезпечення; створенням мережі державних, комунальних, приватних закладів для догляду за непрацездатними. Пенсії, інші види соціальних виплат та допомоги, що є основним джерелом існування, мають забезпечувати рівень життя, не нижчий від прожиткового мінімуму, встановленого законом.

Іншими словами, змістом конституційного права пенсійного забезпечення є конституційний обов'язок держави надавати фінансову підтримку у розмірі, що не може бути меншим за встановлений законом прожитковий мінімум у разі втрати працездатності (пенсія по інвалідності), втрати годувальника (пенсія у разі втрати годувальника), та у старості (пенсія за віком) та в інших випадках (пенсія за вислугу років), визначених законом.

Слід знову наголосити, що «внутрішньо переміщена особа» не є окремим конституційно-правовим статусом, а тому не правильно було б законодавчо встановлювати будь-яких особливих умов призначення та виплати пенсії ніж ті, що встановлено для громадян України, які не є ВПО. Конституція України не містить жодних обмежень у правах громадян України, що набули статус внутрішньо переміщених осіб порівняно з правами інших осіб. В супротивному випадку такі положення носили б явно дискримінаційний характер в питанні конституційного обов'язку держави у здійсненні пенсійного забезпечення громадян, а як слушно зауважує В.Ф.Нестерович, такого важливого міжнародного та конституційного принципу як заборона дискримінації мають дотримуватися усі цивілізовані країни при визначенні прав і свобод людини і громадянина [4, с.89].

Відтак, можна впевнено стверджувати, що право пенсійного забезпечення внутрішньо переміщених осіб – це фундаментальне конституційне право на соціальний захист, яке реалізується у формі фінансового забезпечення з боку держави у випадках та у спосіб, який визначається законом та є конституційним обов'язком держави.

Література:

1. В. Крижна. Соціальні права громадян: соціальний захист та соціальне забезпечення. Соціальні права та їх захист адміністративним судом. Збірник матеріалів III Міжнародної науково-практичної конференції» (м. Київ, 4 вересня 2020 року). Київ: 2020. С.70-73

2. Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб : Закон України від 20 жовтня 2014 року № 1706-VII. Відомості Верховної Ради України. 2015. № 1. Ст.1

3. Конституція України : Закон України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. Відомості Верховної Ради України. 1996. № 30. Ст. 141.

4. Нестерович В.Ф. Заборона дискримінації як важливий міжнародний та конституційний принцип в галузі прав людини. Експерт: парадигми юридичних наук і державного управління. 2020. № 5. С. 86-122.

ЩОДО ОКРЕМИХ ПИТАНЬ ІНСТИТУТУ ГРОМАДЯНСТВА В УКРАЇНІ

Левчишин О. О.

студент III курсу юридичного факультету

*Науковий керівник: **Боровик А. В.***

кандидат юридичних наук, доцент

Міжнародного економіко-гуманітарного університету

імені академіка Степана Дем'ячука

м. Рівне, Україна

Питання інституту подвійного громадянства є актуальним як для світової спільноти, так і для Української держави зокрема. У сучасних умовах, враховуючи багатоетнічність нашої держави та значну кількість суміжних кордонів, одним із найбільш неоднозначних питань у національному законодавстві є питання подвійного (множинного) громадянства, що й зумовлює актуальність цієї роботи.

Необхідно відзначити, що в багатьох країнах світу існує подвійне громадянство.

Так, крім України єдине громадянство існує лише в 51 країні світу зокрема: Китаї, Азербайджані, Японії, Словаччині, ОАЕ, Монако, Узбекистані, Таїланді, Непалі, Кубі, Катарі, Індії, Казахстані, Білорусь та в інших країнах.

Ще 29 країн світу допускають наявність подвійного громадянства, але за певних умов. Наприклад, в Грузії це може дозволити президент, якщо це має значення для національних інтересів країни (схожі умови в Австрії та Південній Кореї).

У Ліхтенштейні, Намібії, Сальвадорі, Естонії, Нігерії та Словенії право на подвійне громадянство мають ті, хто отримав паспорт країни за народженням.

В Афганістані право на подвійне громадянство є у подружжя іноземних громадян або афганців, які втекли з країни через війну або політичну нестабільність [1].

В Україні останнім часом також йдуть розмови про можливість надання громадянам права перебувати одночасно в правових відносинах з двома державами. Так, Президент України Володимир Зеленський в своїх інтерв'ю засобам масової інформації неодноразово говорив про необхідність легалізації подвійного громадянства і доручив МЗС підготувати необхідні проекти.

Один із законопроектів вже поданий на розгляд до Верховної Ради. Метою дозволу мати подвійне громадянство є необхідність припливу в Україну громадян і повернення на батьківщину так званих

«економічних» емігрантів, зберігши при цьому норму про «єдине громадянство», це означає, що влада буде сприймати людей як громадян тільки України, незважаючи на можливу наявність паспорта іншої держави. «Зміна буде в тому, що ми не будемо вимагати виходу з іншого громадянства для отримання українського паспорта», – повідомив глава Державної міграційної служби України [2].

Необхідно зауважити, що понад 100 депутатів Верховної Ради можуть мати більше, ніж один паспорт. Про це заявив позафракційний депутат Андрій Артеменко, який раніше зізнався, що має також канадське громадянство. Також було відомо, що депутат Артеменко анулював паспорт Канади. Сам він виступає за те, щоби дозволити подвійне громадянство. Тим часом позбавляти українців громадянства за добровільне отримання паспорта іншої держави пропонує президент України. Відповідний законопроект є на розгляді у Верховній Раді. Глава держави вважає, що подвійне громадянство може становити загрозу національній безпеці.

Не вдаючись у дискусію з приводу подвійного громадянства зазначимо, що права й обов'язки в правовій державі фіксують складну систему взаємовідносин держави й особистості, засновану на демократичних принципах [3]. Крім того, досліджуючи правовий статус громадянина України не можливо оминати питання, на підставі яких принципів ґрунтується вказаний статус.

Отож, зважаючи на вищевикладене, беручи до уваги географічне розташування України, її історичне минуле, входження певних територій до складу різних держав, як наслідок – поліетнічність, колізії у чинному законодавстві, а також події, що впродовж останніх п'яти років відбуваються на території нашої держави, можна припустити, що явище подвійного громадянства за певних обставин може стати причиною виникнення загроз національній безпеці України.

Я вважаю, зазначену проблему можна розв'язати тільки або визнавши це явище, прийнявши при цьому єдиний міжнародний акт, який би детально регламентував кожен аспект проблеми, або повністю ліквідувавши його, шляхом застосування обов'язкової оптації одного з громадянств і встановлення норм, які б запобігали в майбутньому можливостям виникнення випадків множинного громадянства.

Література:

1. Подвійне громадянство: 86 країн світу дозволяють, у 51 – заборонено. «Слово і діло», 2019. URL: <https://www.slovoidilo.ua/2019/10/28/infografika/polityka/podvijne-hromadyanstvo-86-krayin-svitu-dozvolyayut-51-zaboroneno>.

2. Украина разрешит двойное гражданство. DW, 2019. URL: <https://www.dw.com/ru/%D1%83%D0%BA%D1%80%D0%B0%D0%B8%D0%BD%D0%B0>.

3. Система прав і свобод людини і громадянина. Правовий статус людини і громадянина. Розділ курсу ДО. uapravo.com, 2020. URL: http://www.uapravo.com/hro/text.php?lan=rus&id=4215&id_book=4212&id_parent=4212&id_vid_res=17.

КЛЮЧОВІ АСПЕКТИ РЕФОРМУВАННЯ ДЕЦЕНТРАЛІЗАЦІЇ ОРГАНІВ МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ ПРЕЗИДЕНТОМ

Мельничук Я. В.

студентка III курсу юридичного факультету

Науковий керівник: Мельник О. М.

кандидат юридичних наук, доцент

Міжнародного економіко-гуманітарного університету

імені академіка Степана Дем'ячука

м. Рівне, Україна

Одна з основних і найбільш відомих рис Української децентралізації – утворення громад замість міст, селищ і сіл.

Відповідно до Конституції України систему адміністративно-територіального устрою України складають: Автономна Республіка Крим, області, райони, міста, райони в містах, селища і села [1].

Місьцеве самоврядування в Україні – це гарантоване державою право та реальна здатність територіальної громади – жителів села чи добровільного об'єднання у сільську громаду жителів кількох сіл, селища, міста – самостійно або під відповідальність органів та посадових осіб місцевого самоврядування вирішувати питання місцевого значення в межах Конституції і законів України [2].

Як відомо Президент Володимир Олександрович Зеленський Указом № 73/2021 створив конгрес місцевих і регіональних влад. Також закликав Верховну Раду ухвалити зміни до Конституції стосовно децентралізації [3]. Пропонувалось змінити адміністративно-територіальний устрій таким чином: найнижчий рівень – громади, вони складаються в округи, остання ланка – області. АРК також має залишитись окремою одиницею.

З поміж науковців це питання постало предметом дослідження у працях Р. Безмертного, В. Бобиренка, О. Бабича, І. Грицяка.

Отже, важливо постає спроба дослідити дану проблему, та знайти оптимальні варіанти для вирішення посталою питання для України.

Актуальність мого дослідження полягає в тому, що Україна може опинитися за крок до узурпації влади владними органами, оскільки Президент фактично призначає свого «наглядаючого» за містом, за районом, за областю.

Варто зауважити, що правки до Конституції, які змінювали б адміністративно-територіальний устрій України, викликають не тільки багато запитань, а й відвертий подив у експертного середовища. Як наслідок може бути не тільки окремий статус Донбасу, а й будь-якої іншої області. Це запускає погану ланцюгову реакцію. Як слушно зазначив В. Бобиренко, міняти Конституцію потрібно, але щоб під виглядом децентралізації не запровадили приховану автономію, тобто щоб децентралізація не була де-факто автономія. В унітарній країні не може бути інших мілітарних формувань. Зміни не стосуються децентралізації. Про неї навіть і не згадується. «На даний час районна обласна рада, як і органи місцевого самоврядування можуть висловити недовіру голові відповідної районної чи обласної адміністрації, після цього голову мають знімати. Після змін все відбуватиметься навпаки – той, хто був головою адміністрації і буде префектом, отримує можливість за рішенням Президента усувати від повноважень голову громади чи раду» – підсумував В. Бобиренко.

Зовсім нове для української політики латинське слово «префект». Це нова посада – той, хто її обійматиме, має бути «представником держави в округах і областях. «Зміни можуть породити конфлікт між Кабінетом Міністрів і Офісом Президента та знову запустити роботу двох центрів виконавчої влади. Тому префекта має призначати уряд. Не вважаю доречним призначення префекта на рівні району (округу), бо там відсутні необхідні функції. Тобто в даному випадку ми бачимо бажання вибудувати нову вертикаль влади, а не децентралізувати її. Органи місцевого самоврядування та посадові особи місцевого самоврядування обрані громадою, територією, то чому один префект може вирішувати його долю» – у своєму виступі зазначив экс-представник України в Тристоронній контактній групі в Мінську Р. Безсмертний [4].

Відповідно до проекту закону, Президент має право зупинити повноваження голови громади, місцевих, окружних чи обласних депутатів – якщо місцеві чиновники ухвалять рішення, яке, на думку префекта, порушуватиме Конституцію і загрожуватиме Україні.

З чого можна сказати що його пропозиція не відповідає потребам суспільства, Конституції та законам, оскільки повноваження сільського, селищного, міського голови відповідно до ЗУ «Про місцеве самоврядування» припиняються у випадках:

1) його звернення з особистою заявою до сільської, селищної, міської ради про складення ним повноважень старости;

2) припинення громадянства України або виїзду на постійне проживання за межі України;

3) набуття громадянства іншої держави;

4) набрання законної сили обвинувальним вироком суду щодо нього;

5) набрання законної сили рішенням суду про притягнення його до відповідальності за правопорушення, пов'язане з корупцією, яким накладено стягнення у виді позбавлення права займати посади або займатися діяльністю, що пов'язана з виконанням функцій держави або місцевого самоврядування;

6) набрання законної сили рішенням суду про визнання його недієздатним, безвісно відсутнім чи оголошення померлим;

7) його смерті, що має наслідком звільнення його з посади [2].

3 огляду на вищенаведене можна дійти висновку про те, що вдосконалення інституту самоврядування та потребує врахування позитивних здобутків зарубіжних країн у цій сфері. Основні норми, закладені в проекті змін до Конституції України – у загальних рисах відповідають європейській практиці діяльності представників виконавчої влади на місцях, але потребують додаткової деталізації. На нашу думку – нагляд має здійснюватись на підставі єдиного критерію – дотримання права (законності), та здійснюється при застосуванні форм, чітко визначених правом, без втручання Президента.

Література:

1. Конституція України // URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text> // ст.133

2. Про місцеве самоврядування в Україні // URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/280/97-%D0%B2%D1%80#top> // ст. 2, 42.3, 79¹

3. Указ Президента України №73/2021 Про Конгрес місцевих та регіональних влад при Президентові України // URL: <https://www.president.gov.ua/documents/732021-36833?fbclid=iwar0idsztvatvgdibjeale9dmzvxfhkrbva17oem2ualstvdgp4u0bt8wma>

4. URL: <https://suspilne.media/5077-decentralizacia-ci-zmicnenna-vertikali-analiz-zmin-do-konstitucii-vid-romana-bezsmertnogo/>.

СЕКЦІЯ 3. ЦИВІЛЬНЕ ПРАВО І ЦИВІЛЬНИЙ ПРОЦЕС; СІМЕЙНЕ ПРАВО; МІЖНАРОДНЕ ПРИВАТНЕ ПРАВО

НЕДЕРЖАВНЕ СУДОЧИНСТВО ЯК АЛЬТЕРНАТИВНИЙ СПОСІБ ВИРІШЕННЯ СПОРІВ

Басова І. С.

*кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри цивільно-правових дисциплін та міжнародного права
Навчально-наукового інституту права імені князя Володимир Великого
ПрАТ «ВНЗ «Міжрегіональна Академія управління персоналом»
м. Київ, Україна*

Загальна декларація прав людини, прийнята Генеральною Асамблеєю ООН 10 грудня 1948 р., визначає, що права і свободи людини і громадянина захищаються судом, кожна людина має право на ефективне поновлення у правах компетентними національними судами.

Втіленням цього положення у національне законодавство є ст. 55 Конституції України, яка проголошує, що кожен має право будь-якими не забороненими законом засобами захищати свої права і свободи від порушень і протиправних посягань; кожному гарантується право на оскарження в суді рішень, дій чи бездіяльності органів державної влади, органів місцевого самоврядування, посадових і службових осіб [1].

Цивільний процесуальний кодекс України як основний нормативно-правовий акт, що регулює відносини у сфері здійснення цивільного судочинства закріплює право кожної особи звернутися до суду за захистом своїх порушених, невизнаних або оспорюваних прав, свобод чи законних інтересів. Близьким за змістом є положення ст. 7 Закону України «Про судоустрій та статус суддів» (далі-Закон), у якому зазначено, що «кожному гарантується захист його прав, свобод та інтересів у розумні строки незалежним, безстороннім і справедливим судом, утвореним законом» [2]. Тобто чинне законодавство визначає, що захисти та/або відновити свої права, свободи та інтереси людина може за допомогою суду. Відповідно до ст. 124 Конституції України встановлено пріоритет судового захисту права [1].

Суд в Україні є державним органом влади, що покликаний здійснювати розгляд та вирішення цивільних, кримінальних, господарських, адміністративних справ, а також справ про

адміністративні правопорушення з метою захисту невизнаних, оспорюваних або порушених прав, свобод чи інтересів.

Серед недержаних «судових» органів, до компетенції яких віднесено розгляд та вирішення спорів є третейський суд. Згідно зі ст. 2 Закону України «Про третейські суди» третейський суд – це недержавний незалежний орган, що утворюється за угодою або відповідним рішенням заінтересованих фізичних та/або юридичних осіб для вирішення спорів, що виникають із цивільних та господарських правовідносин [3]. Процесуальна діяльність третейського суду не є здійсненням правосуддя в прямому розумінні цього слова, оскільки він є недержавним незалежним органом, утвореним на договірній засаді та має відплатний характер, крім того рішення третейського суду можна оскаржити у державному суді в порядку цивільного судочинства.

Сьогодні в суспільстві досить жваво обговорюється питання створення в Україні так званих «мирових судів», які є прототипом товариських судів, що існували за радянських часів. До юрисдикції цих судів мають належати спори, що виникають із сімейних, трудових і цивільних правовідносин або справи на невелику суму, а розгляд здійснюватися у спрощеному порядку. Особливістю мирових судів має стати «узаконавання» винесених ними рішень. Іншими словами рішення мирових судів за результатами розгляду вказаних категорій спорів матимуть таку ж юридичну силу, як і державні суди. Проте, утворюватися будуть на підставі угоди між сторонами спору та на платній основі. Підтримуючи позицію прихильників цього, створення таких судів зменшить навантаження на систему загальних судів, а також буде гарантією реалізації права особи на судовий захист і дотримання принципу розумного строку у цивільному судочинстві. Водночас поява «мирових судів» сприятиме втраті позицій третейських судів, які згодом взагалі можуть зникнути, бо їх діяльність за таких умов стане вже недоцільною.

Варто зазначити, що такий формат правосуддя не є новим. Прикладом цього є наявність у судовій системі США так званого «приватного правосуддя» або «приватної судової системи». Це альтернативний вид процедур з вирішення спорів, який виник у зв'язку з потребами і можливостями заможних клієнтів прискорити розгляд спорів [4, с. 363].

Приватний характер проявляється в тому, що використання такої процедури можливо тільки за згодою сторін, а вирішення спору здійснюється з рахунок сторін особою, яка обирається ними [4, с. 363]. Такі функції виконують особи, які мають досвід роботи судді, зазвичай судді, які припинили свою суддівську діяльність.

Публічний характер «приватного правосуддя» характеризується наявністю контролю з боку держави, зокрема його застосування

можливо лише тоді, коли це прямо передбачено законом. Крім того, рішення винесене приватним суддею за своїми юридичними наслідками прирівнюється до рішення державного судді, воно реєструється судом як його власне рішення і підлягає оскарженню в апеляційному порядку [4, с. 363]. Особливістю розгляду таких справ є свобода дій сторін, а саме вони самостійно визначають строки, час і місце розгляду спору, а також на власною згодою можуть спростити процедуру його розгляду.

Дійсно, переваги застосування «приватного правосуддя» є очевидними. Проте, на думку С.В. Васильєва є і певні недоліки цього. Так, воно позбавляє особу права на розгляд спору за участю присяжних засідателів; постійне звернення однієї особи за різними спорами до приватного судді, і відповідно отримання винагороди від цієї особи може порушувати принцип неупередженого розгляду справи; досить висока плата обмежує доступ до правосуддя громадян з низьким та середнім доходами [4, с. 364]. Зазначене є досить спірним, адже, по-перше, не всі категорії справ розглядаються за участю присяжних засідателів; по-друге, за відсутності матеріальної спроможності, у громадян є можливість звернутися для розгляду спору до державних судів. Водночас погоджуюсь щодо ймовірного порушення принципу неупередженого розгляду справи.

Отже, недержавне («приватне правосуддя») у такому форматі може зайняти чільне місце у системі правосуддя України загалом. Для його запровадження важливим аспектом є створення спеціального нормативно-правового акту у цій сфері, положення якого визначали би основні термінологічні категорії, регулювали правовий механізм та особливості здійснення правосуддя. Крім того, передбачити перелік категорій справ, які можуть розглядатися приватними суддями; для кандидатів на посаду приватного судді запровадити спеціальну процедуру.

Література:

1. Конституція України: Закон України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. URL: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80>
2. Про судоустрій та статус суддів: Закон України від 02.06.2016 р. № 1402. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1402-19#Text>
3. Про третейські суди: Закон України від 11.05.2004 р. № 1701. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1701-15#Text>
4. Васильєв С.В. Енциклопедія цивільного судочинства: основні інститути та теоретичні засади. Київ: Алерта, 2021. С. 363.

ПРАВОВІ АСПЕКТИ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА ПОРУШЕННЯ ДОГОВІРНИХ ЗОБОВ'ЯЗАНЬ

Бойко В. В.

здобувач першого (бакалаврського) рівня вищої освіти

Науковий керівник: Білоус Т. Й.

кандидат юридичних наук, доцент,

доцент кафедри цивільного права та процесу

Університету державної фіскальної служби України

м. Ірпінь, Київська область, Україна

Демократична, правова держава неможлива без створення умов щодо застосування відповідальності за договірними зобов'язаннями. Не існує країни, яка не гарантує захисту прав та виконання зобов'язань учасникам майнового обороту. Тому актуальність даної теми полягає у ефективності виконання юридичними та фізичними особами прийнятих на себе зобов'язань, що в свою чергу залежить належне забезпечення фінансових правовідносин.

Кримінальна, дисциплінарна, адміністративна відповідальність складають інститут відповідальності в українському правознавстві, однак найважливіше місце поряд з ними займає цивільна відповідальність, оскільки на практиці виявляється результативнішою, ніж інші, тому частіше застосовується. Щоб дослідити дане питання, потрібно визначити суть цивільної відповідальності та розглянути її вплив на учасників договірних правовідносин.

Проблемами цивільно-правової відповідальності досліджувались даними вченими як І.В. Жилінкової, Г.В. Єрмоєнко, Р.А. Майданика, М.С. Малєїна, В.А. Покут– нього, В.О. Тархова та інші, які знайшли вплив щодо вирішення проблематики такої відповідальності.

Проаналізувавши роботи даних вчених можна охарактеризувати цивільно-правову відповідальність за договірними зобов'язаннями як невідповідний майновий наслідок, що забезпечується стороною, що порушила договір. Прикладом такого наслідку може бути конфіскація майна, штраф, пеня або відшкодування моральної шкоди.

Доречно відмітити, що в законодавстві та літературі прототипною назвою договірної цивільно-правової відповідальності можуть виступати такі поняття як: «економічна відповідальність». Договірна відповідальність означає майнову відповідальність за порушення умов договору, оскільки виконує економічну функцію та забезпечується фінансовим впливом до порушника договору, що забезпечить належне виконання зобов'язань з метою регулювання суспільних економічних відносин.

Слід погодитись із твердженням В.П. Грибанова, який характеризує цивільно-правову відповідальність однією з форм державного примусу, що застосовується за допомогою санкцій майнового характеру, які спрямовані на відновлення прав та інтересів порушених стороною та стимулюють нормальні економічні відносини юридично рівноправних учасників цивільного обороту [1, с. 235].

Договірна відповідальність безпосередньо може застосовуватись до сторони правовідносин, коли зобов'язання виконано неналежним чином або взагалі не виконано, може зазначатись як у договорах так і у нормативно-правових актах. Тому цивільно-правова відповідальність застосовується тоді, коли у активних чи пасивних діях одного із сторін договору є протиправний характер поведінки, настала істотна шкода одному із учасників правовідносин, що дає змогу визначити причинно-наслідковий зв'язок дій правопорушника та доказана вина особи, що завдала шкоду. Не можна не погодитись із думкою М.Малеїна, який зазначав, що наявність, чи відсутність юридично значимого причинного зв'язку між поведінкою та негативним результатом встановлюється в кожній конкретній справі з урахуванням фактичних обставин на підставі даних науки і практики [2, с. 43].

Т.В. Боднар виділяє три форми цивільно-правової відповідальності за порушення договірних зобов'язань: відшкодування збитків, матеріальне відшкодування моральної шкоди, сплату неустойки [3, с. 78].

Однак найпоширенішим способом забезпечення порушених прав сторін у цивільному праві є відшкодування збитків, оскільки цивільним законодавством наділене універсальним характером. Аналіз даного виду цивільної відповідальності дає нам розуміння, що відшкодування збитків як форма юридичної відповідальності означає матеріальну шкоду кредитора які вже наступили чи неодмінно настануть та надання права останньому вимоги поновлення першочергового майнового стану від боржника.

Необхідно згадати про те, що цивільне законодавство визначає зменшення або збільшення розміру відшкодування збитків в залежності від майнового стану правопорушника, обставин порушення зобов'язань та ступінь завдання шкоди потерпілому.

Питання захисту судом цивільних прав та інтересів залишається вкрай актуальним, оскільки відсутність належного правового врегулювання та суперечність окремих положень чинного законодавства породжує багато проблем при застосуванні передбачених указаними нормами способів захисту, що в більшості випадків позбавляє їх ефективності й істотно ускладнює здійснення судом захисту порушених цивільних прав та інтересів учасників спірних правовідносин [4]. Тому слід звернути увагу на те, що існує багато прогалин або неточностей у цивільному законодавстві щодо захисту інтересів сторін правовідносин, що ускладнює застосування судом

цивільно-правової відповідальності на користь потерпілого та відновлення порушених прав та інтересів.

Викладене вище дозволяє дійти висновку, що цивільно-правовій відповідальності притаманні складові ознаки юридичної відповідальності. Тобто цивільно-правову відповідальність ми можемо визначити як негативний майновий державний примус до порушника на користь сторони чиї права та інтереси були порушені, у разі виконання зобов'язань неналежним чином або невиконання зобов'язань. Таким чином ефективність цивільно-правової відповідальності впливає з застосування та реалізацію відповідальності до осіб, що вчинили цивільне правопорушення.

Література:

1. Грибанов В.П. Осуществление и защита гражданских прав. – М.: Статут, 2005. – 235 с.

2. Малейн Н.С. Понятие и основания имущественной ответственности//Сов.го сударство и право. – 1970. – № 12. – С. 36–43.

3. Боднар Т.В. Гражданско-правовая ответственность за нарушение договорных обязательств: виды и формы // Альманах цивилистики: Сборник статей / Т.В.Боднар ; Под ред. Р.А. Майданика. – К. : Всеукраинская ассоциация издателей «Правова єдність», 2008. – Вып. 1. – С. 91.

4. Аналіз практики застосування судами ст. 16 Цивільного кодексу України: Верховний Суд України. *Вісник Верховного Суду України*. 2014. № 8. С. 17.

ДО ПИТАННЯ ПРО МЕТОД СПАДКОВОГО ПРАВА В ЦИВІЛЬНО-ПРАВОВІЙ ДОКТРИНІ

Гаврік Р. О.

кандидат юридичних наук, доцент,

доцент кафедри адміністративної діяльності

Національної академії Державної прикордонної служби України

імені Богдана Хмельницького

м. Хмельницький, Україна

Поняття методу спадкового права ні в законодавстві спадкового права, ні в роботах провідних сучасних фахівців зі спадкового права майже не виділяється. В той же час, його можна визначити як систему способів, засобів і прийомів, за допомогою яких регулюються спадкові відносини.

Оскільки метод спадкового права не виділяється в правовій доктрині, окремі дослідники припускають, що він не володіє специфікою і має ті ж характеристики, що й метод всього цивільного права [2, с. 13], тобто спадковим правовідносинам притаманний цивільно-правовий метод регулювання [4, с. 6], із чим погодитися не можемо.

Традиційно методи правового регулювання поділяються на диспозитивний і імперативний. Однак сучасне правознавство не заперечує досить давно висловлену теорію: ідея повної адекватності предмета і методу правового регулювання до певної міри консервативна і суперечить сучасним тенденціям комплексного розвитку законодавства. Дійсно, переважна більшість галузей права в якості методу мають таке поєднання дозволів, заборон і приписів, яке не дає в цілому чисто імперативний або диспозитивний метод, а являє собою сукупність окремих елементів цих двох методів [7, с. 24].

Метод правового регулювання спадкових відносин в цілому можна визначити як переважно диспозитивний, але з елементами імперативності.

Диспозитивність спадкового права проявляється в тому, що його суб'єкти вправі самостійно вибирати той чи інший варіант поведінки, можуть самі визначати склад і зміст своїх прав і обов'язків шляхом прийняття спадщини або відмови від неї, суб'єкти спадкового права діють на основі рівності наданих законом прав і обов'язків, презюмується рівність спадкових часток при спадкуванні за законом [7, с. 24]. Найчастіше права і обов'язки суб'єктів виникають на підставі договору, наприклад про зміну розміру спадкових часток або про зміну черговості одержання права на спадкування, про порядок та особливості розподілу спадщини, які в цілому не мають чітких законодавчих обмежень.

Причому в цьому випадку спадкове право виходить з визнання свободи договору, тобто незалежності і самостійності його сторін при виборі і формулюванні умов договору.

Диспозитивний метод правового регулювання спадкових правовідносин має такі риси: рівність учасників спадкових правовідносин, автономія волі учасників, їх майнова самостійність, захист прав переважно в судовому порядку та ін. [5, с. 7]. В той же час, коли мова йде про рівність в сфері спадкування, мається на увазі рівність наданих особі законом прав і обов'язків; рівний обсяг свободи в реалізації цих прав; рівні підстави та межі відповідальності за правопорушення. З іншого боку, про повну рівність у спадкових правовідносинах говорити не доводиться, оскільки учасниками спадкових правовідносин є і спадкоємці, і спадкодавці, очевидно, що спадкодавець і спадкоємець нерівні, оскільки один з них володіє правами і майном, а інший їх не має і залежить виключно від волі і прихильності до нього спадкодавця у випадках, коли спадкування

здійснюється за заповітом, нерівні права мають і спадкоємці за законом і за заповітом. Також спадкоємці за заповітом можуть успадкувати нерівноцінне за вартістю майно; хтось із спадкоємців може взагалі бути позбавлений спадщини; інтереси окремих категорій спадкоємців охороняються підвищеним захистом в порівнянні з іншими за допомогою інституту обов'язкової частки тощо. Зазначене дало підстави В. В. Долинській та І. Л. Корнеєвій виключити з числа рис спадкового права, таку рису, як рівність учасників спадкових правовідносин [2, с. 15]. В той же час, якщо говорити про юридичну рівність кожного із учасників спадкових правовідносин певної групи (спадкодавець, спадкоємці за законом, спадкоємці за заповітом, особи, які мають право на обов'язкову частку у спадщині), то вона притаманна спадковим правовідносинам і диспозитивному методу правового регулювання спадкових правовідносин.

Окремі правовідносини, пов'язані із державним та іншим публічно-правовим регулюванням у сфері спадкування, які входять в предмет спадкового права, в якості однієї зі сторін обов'язково мають суб'єкта, наділеного владно-розпорядчими повноваженнями: держава в особі компетентних уповноважених органів (податкових, судової системи) або органів, від імені держави здійснюють державні функції (інститут нотаріату та органи місцевого самоврядування, які вправі вчиняти притримані до нотаріальних дій). Такі відносини базуються на нерівності їх сторін, що зумовлює існування в даному випадку імперативного методу правового регулювання.

Окремі елементи імперативного методу правового регулювання є і в звичайних спадкових правовідносинах: зокрема, не можуть бути змінені волею спадкодавця і спадкоємців правила про обов'язкову частку в спадщині; імперативно закріплені законом черги при спадкуванні за законом (крім випадків укладення договору про зміну черговості у спадкуванні); не можуть бути проігноровані правила про форму та зміст заповіту – під загрозою його недійсності [7, с. 25].

В той же час, вище викладене стосується лише методу регулювання спадкових правовідносин, які не ускладнені іноземним елементом. У випадку, якщо спадкові правовідносини ускладнені іноземним елементом, основним методом правового регулювання таких правовідносин є колізійний метод. Зазначеної думки притримується, зокрема, А. В. Альошина [1, с. 39], Н. Кулак [3, с. 153], Т. С. Хороша [6, с. 54-55]. Остання вчена зазначає, що поряд із колізійним методом правового регулювання міжнародних спадкових правовідносин є також матеріально-правовий метод (метод уніфікації), який функціонує відповідно до якого за рахунок дії одноманітних матеріально-правових правил поведінки, які спочатку створюються державами шляхом узгодженням їх волі у формі міжнародного уніфікованого договору, і згодом інкорпорується національним правом держав-учасниць [6, с. 55].

Література:

1. Алешина А. В. Коллизионные вопросы наследования по закону в международном частном праве: Дисс. ... кандид. юрид. наук; спец.: 12.00.03 – гражданское право; предпринимательское право; семейное право; международное частное право. С-П., 2006.
2. Корнеева И. Л. Наследственное право Российской Федерации: Учеб. пособие. М.: Юристъ, 2005.
3. Кулак Н. Аналіз джерел правового регулювання міжнародних спадкових відносин. *Jurnalul juridic national: Teorie si practica*. 2017. Decembrie.
4. Лисица В. Н. Наследственное право: монография. Новосибирск: Новосибирский гос. ун-т, 2011.
5. Попова О. П. Наследственное право: учебное пособие. Хабаровск: Изд-во Тихоокеан. гос. ун-та, 2012.
6. Хороша Т. С. Реалізація спадкових прав у міжнародному приватному праві: дис. ... канд. юрид. наук; спец.: 12.00.03 – цивільне право і цивільний процес; сімейне право; міжнародне приватне право. Івано-Франківськ, 2016.
7. Черемных Г. Г. Наследственное право: учебник для СПО. М. : Издательство Юрайт, 2017.

ІМУНІТЕТ СВДКА В ЦИВІЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ ТА ЙОГО ПРАВОВИЙ СТАТУС

Гайдей І. О.

студентка III курсу

*Навчально-наукового інституту права
Університету державної фіскальної служби України*

Дяченко С. В.

*кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри цивільного права та процесу
Навчально-наукового інституту права
Університету державної фіскальної служби України
м. Ірпінь, Київська область, Україна*

Юридична наука розкриває питання імунітету свідка в цивільному процесі як невід'ємну частину справедливого судочинства. Для глибшого розуміння даного правового інституту варто дослідити нормативно-правову базу, яка в свою чергу регулює питання імунітету. Лише окремі вчені розглядають дане питання, а саме С.П. Погребняк,

М.В. Цвік О.Ф. Скакун, Є.В. Назаренко та ін. Відповідно невелика кількість досліджень зумовлює актуальність даної теми.

Імунітет свідка—це надане законом право свідка відмовитися від дачі показань у силу родинних відносин або службових обов'язків [1, с. 92].

Свій початок імунітет свідка бере з часів існування Риму. У Дигестах Юстиніана зазначається «Ніхто не повинен бути викликаним проти своєї волі для свідкування проти тестя, зятя, вітчима, пасинка, двоюрідного брата, двоюрідної сестри, двоюрідного племінника й тих, хто перебуває в більше близькому ступені споріднення або властивості, і не повинні бути примушені свідчити патрони проти вільноотпущенників і вільноотпущенники проти патронів». Римські юристи вважали право відмовитись від свідчення привілеєм [1].

Для повнішого розкриття природи імунітету свідка звернемося до основоположного поняття «свідка», нормативне визначення якого закріплене статтею 69 Цивільного процесуального кодексу України (далі – ЦПК України).

«Свідком може бути кожна особа, якій відомі будь-які обставини, що стосуються справи» .Свідок в свою чергу зобов'язаний надати інформацію про себе та правдиві показання про відомі йому обставини рідною мовою або мовою, якою він володіє. Відповідно до ч. 3 ст. 214 ЦПК України у разі виникнення заперечень у будь-кого з осіб, які беруть участь у справі, зокрема у свідків щодо дій головуючого, ці заперечення заносяться до журналу судового засідання і про їх прийняття чи відхилення суд постановляє ухвалу. Згідно зі ст. 231 ЦПК України свідку також надано право при дачі показань, що пов'язані з будь-якими обчисленнями та іншими даними, які важко зберегти в пам'яті, користуватися записами. Однак слід зважати, що ці записи мають подаватися на огляд судові та особам, які беруть участь у справі, і, окрім того, можуть бути приєднані до справи за ухвалою суду [2].

Поняття імунітету свідка прямо не закріплене цивільним законодавством як термін. Його визначення можна знайти в роботах науковців. С. Стахівський дає визначення імунітету свідків як «безумовного чи обмеженого звільнення деяких груп громадян від обов'язку давати показання, серед яких можна виділити осіб: 1) котрих заборонено допитувати як свідків; 2) які мають право відмовитися від давання показань; 3) котрі можуть відмовитися відповідати на окремі запитання... Разом з тим про імунітет свідка допустимо говорити лише тоді, коли особа може бути свідком, але має право відмовитись, від давання показань...» [3, с. 122].

Право відмовитись від свідчення є конституційним. «Особа не несе відповідальності за відмову давати показання або пояснення щодо себе,

членів сім'ї чи близьких родичів, коло яких визначається законом» [4, ст. 63].

Згідно до статті 71 ЦПК України фізична особа не має права відмовитися давати показання, крім показань щодо себе, членів сім'ї чи близьких родичів (чоловік, дружина, батько, мати, вітчим, мачуха, син, дочка, пасинок, падчерка, брат, сестра, дід, баба, внук, внучка, усиновлювач чи усиновлений, опікун чи піклувальник, особа, над якою встановлено опіку чи піклування, член сім'ї або близький родич цих осіб), які можуть тягнути юридичну відповідальність для нього або таких членів сім'ї чи близьких родичів.. Особа, яка відмовляється давати показання, зобов'язана повідомити причини відмови [2].

В силу чинного законодавства особа може бути звільнена від дачі показань у якості свідка, що прийнято називати імунітетом або привілеєм від показань свідків. Не можуть бути допитані як свідки:

1) недієздатні фізичні особи, а також особи, які перебувають на обліку чи на лікуванні у психіатричному лікувальному закладі і не здатні через свої фізичні або психічні вади правильно сприймати обставини, що мають значення для справи, або давати показання;

2) особи, які за законом зобов'язані зберігати в таємниці відомості, що були довірені їм у зв'язку з наданням професійної правничої допомоги або послуг посередництва (медіації) під час проведення позасудового врегулювання спору, – про такі відомості;

3) священнослужителі – про відомості, одержані ними на сповіді віруючих;

4) судді та присяжні – про обставини обговорення в нарадчій кімнаті питань, що виникли під час ухвалення судового рішення, або про інформацію, що стала відома судді під час врегулювання спору за його участю;

5) інші особи, які не можуть бути допитані як свідки згідно із законом чи міжнародним договором, згода на обов'язковість якого надана Верховною Радою України, без їхньої згоди.

2. Особи, які мають дипломатичний імунітет, не можуть бути допитані як свідки без їхньої згоди, а представники дипломатичних представництв – без згоди дипломатичного представника.

Імунітет для свідка ділять на абсолютний і відносний (кваліфікований). Абсолютний імунітет передбачає повне виключення можливості надання свідчень. Якщо ж дача свідчень залишена на розсуд свідка, то це відносний імунітет. Абсолютним імунітетом наділені:

1) представники по цивільній справі, або захисники у кримінальній справі, справі про адміністративне правопорушення, або медіатори –

про обставини, які стали їм відомі у зв'язку з виконанням обов'язків представника, захисника або медіатора;

2) судді, присяжні, народні або арбітражні засідателі – про питання, що виникали в нарадчій кімнаті в зв'язку з обговоренням обставин справи при винесенні рішення суду або вироку;

3) священнослужителі релігійних організацій, що пройшли державну реєстрацію, – про обставини, які стали їм відомі з сповіді.

Відносним імунітетом наділені:

1) громадянин проти самого себе;

2) чоловік проти чоловіка, діти, в тому числі усиновлені, проти батьків, усиновителів, батьки, усиновителі проти дітей, в тому числі усиновлених;

3) брати, сестри один проти одного, дідусь, бабуся проти онуків і онуки проти дідусі, бабусі;

4) депутати законодавчих органів – щодо відомостей, які стали їм відомі у зв'язку з виконанням депутатських повноважень. [5,с.188]

Як висновок зазначимо, що існування імунітету свідка є соціально значимим, оскільки реалізовує захист права на недоторканість приватного життя, достоїнство, особистої й сімейної таємниці, здійсненні службової діяльності. Також цінність цього інституту полягає в запобіганні неправдивої дачі свідчень. Варто відзначити, що дослідження імунітетів в цивільному процесі залишається актуальним.

Література:

1. Цивільний процес України: практикум/ С. В. Дяченко, Ю. Ю. Рябченко, Л. О. Самілик. – Ірпінь : Університет ДФС України, 2020. – 312с. (Серія «На допомогу студенту УДФСУ»; т. 70) URL: http://ir.nusta.edu.ua/jspui/bitstream/123456789/5861/1/6106_IR.pdf

2. Дигести Юстиніана ,книга двадцять друга,титул V/ URL: <http://digestaiust.narod.ru/>

3. Цивільний процесуальний кодекс України : Кодекс України від 18.03.2004 р. № 1618-IV /URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618-15>

4. Волкотруб С. Г. Імунітет у кримінальному процесі України : Монографія. Харків : Консум, 2005. 144 с.

5. Конституція України // Відомості Верховної Ради України. – 1996 – № 30. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96%D0%B2%D1%80#Text>

6. Решетникова И.В. Доказывание в гражданском процессе : [учеб.-практ. пособие для бакалавриата и магистратуры] / И.В. Решетникова. – 4-е изд., перераб. и доп. – М. : Юрайт, 2015. – 510 с.

ЗНАЧЕННЯ ЗАХОДІВ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПОЗОВУ В ЦИВІЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ УКРАЇНИ

Головченко С. В.

*здобувачка вищої освіти групи ПБ-18-2
Навчально-наукового інституту права
Університету державної фіскальної служби України*

Дяченко С. В.

*кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри цивільного права та процесу
Навчально-наукового інституту права
Університету державної фіскальної служби України
м. Ірпінь, Київська область, Україна*

Одним з важливих елементів при розгляді цивільних справ у судах є заходи забезпечення позову, які слугують тими компонентами, які полегшують чи ускладнюють провадження цивільного процесу, завдяки яким судові рішення є справедливим, логічним та правильним щодо певної конкретної судової справи. Без заходів забезпечення позову неможливо захистити права, свободи та інтереси учасників цивільного процесу, порушитися принцип законності, рівності сторін.

Основною метою дослідження теми є всебічний, різносторонній розгляд інституту забезпечення позову, визначення його ролі в цивільному процесуальному праві України, аналіз практики створення інститутом забезпечення позову оптимальних умови для реального захисту прав та інтересів осіб, забезпечення гарантій виконання рішень суду та захист прав не лише позивача, а і усіх учасників цивільного провадження.

Для досягнення мети нашої роботи ми використовували методи аналізу, синтезу, описання, узагальнення та формально-юридичний метод.

Позов—це матеріально-правова вимога, звернута через суд від позивача до відповідача про захист порушених, невизнаних або оспорюваних прав, свобод чи інтересів, яка вирішується у визначеній законом процесуальній формі у спосіб, встановлений законом або договором [1, с. 137].

Питання щодо заходів забезпечення позову в цивільному процесі України привертало увагу, оскільки воно є не до кінця досліджене, складне та не однозначне, спонукає до ретельного аналізу законодавчої бази, а також до розгляду з різних сторін. Судова практика доводить, що реалізація даних заходів не завжди є проста та зрозуміла а застосування норм ЦК України, законів та інших нормативно-правових

актів є у більшості випадків суперечливим, деякі обставини можуть настільки заплутувати суддю, що унеможливають винесення єдиного адекватного рішення. Дану проблему досліджували такі науковці та вчені: Бігун В.А., Комаров В.В., Баранкова В.В., Масленнікова Н.Н., Мазавіна А.І., Мінченко Р.М., Ткачева Н.Н., Єрмолаєва В.О. та інші.

Л. Дубчак дійшов висновку, що забезпечення позову – це сукупність процесуальних дій, які гарантують виконання рішення суду в разі задоволення позовних вимог [2 с. 172]. До даного визначення можна додати такі ознаки заходів забезпечення позову як строковий характер і припинення в певних випадках, зокрема й тоді, коли потреба в забезпеченні позову з тих чи інших причин відпала або змінилися обставини, що зумовили їх застосування.

На думку Н. Масленнікова діяльність судді або суду щодо застосування передбачених законом заходів, які гарантують реальність виконання майбутнього рішення по справі в тому випадку, якщо позов буде задоволений [3, с. 214]. В такому випадку для того, щоб реальний позов виконався потрібно уникнути нестачі даних, оскільки відсутність їх є головною перешкодою для примусового здійснення заходів забезпечення позову.

Також слід відмітити, що ЦПК України не передбачає умов, які зобов'язують суд забезпечити позов, а саме не висуває умовою забезпечення позову його обґрунтованість наданими доказами. Проте не всі вчені розділяють таку думку. У своїх працях Н. Н. Ткачева вказує, що суди не повинні приймати забезпечувальні заходи, якщо заявник не обґрунтував причини звернення із заявою про забезпечення вимоги конкретними обставинами, які підтверджують необхідність прийняття забезпечувальних заходів, і не представив докази, що підтверджують його доводи [4, с. 26]. Ми приймаємо її позицію, бо вона є логічною та справедливою. У випадку неподання важливих відомостей неможливо навіть зрозуміти чим оперує дана особа.

Стаття 150 ЦПК затверджує невичерпний перелік заходів забезпечення позову, серед яких накладення арешту на майно та (або) кошти, що належать або підлягають передачі або сплаті відповідачеві і знаходяться у нього чи в інших осіб; заборону вчиняти певні дії; встановлення обов'язку вчинити певні дії; заборону іншим особам учиняти дії щодо предмета спору, або здійснювати платежі, або передавати майно відповідачеві чи виконувати щодо нього інші зобов'язання, а також багато інших [5]. Сутність даних заходів полягає в тимчасовому обмеженні прав особи, але таке позбавлення права не є безглуздим або принизливим, а навпаки покращує виконання рішення та згодом повертає особі її права.

Проаналізувавши цю статтю очевидним стає те, що перелік поданий вище не є повним, тому можуть виникати деякі питання стосовно інших заходів, що виносяться на вибір судді. При цьому досить вагомим становить такий важливий аспект як зловживання службовим становищем при здійсненні такого вибору, оскільки безпідставне порушення права особи є неправомірним. Варто відмітити, що суддя повинен добре обдумати чи відповідають конкретні забезпечувальні заходи майновому інтересу тих заходів, які подаються у клопотанні до суду.

Пленум Верховного Суду України у постанові від 22.12.2006 № 9 «Про практику застосування судами цивільного процесуального законодавства при розгляді заяв про забезпечення позову» визначив, що суд не повинен вживати таких заходів забезпечення позову, які пов'язані із втручанням у внутрішню діяльність господарських товариств а у справах про захист трудових чи корпоративних прав взагалі не допускається забезпечення позову шляхом зупинення дії рішення про звільнення позивача з роботи та зобов'язання відповідача й інших осіб не чинити перешкод позивачеві у виконанні ним своїх попередніх трудових обов'язків, оскільки таким чином фактично ухвалюється рішення без розгляду справи по суті [6]. Вважаємо такі обмеження доцільними і вкрай потрібними, оскільки надмірного тиску на особу бути не повинно, позов повинен задовольняти свою мету та завдання, таким чином захищаючи надмірний вплив інших факторів на суб'єкта цивільного провадження.

Неповнота змісту підстав забезпечення позову веде до того, що в деяких ухилах судді зазначають лише про необхідність забезпечення позову без будь-якого обґрунтування або ж лише зазначають про доцільність забезпечення позову, а такого допускати взагалі неприпустимо, так як це не забезпечить захист особи від порушеного її особистого права.

Отже, неухильне, чітке додержання судами України норм чинного законодавства при розгляді заяв про забезпечення позову є необхідною умовою здійснення завдань цивільного судочинства.

Література:

1. Цивільний процес України : практикум / С. В. Дяченко, Ю. Ю. Рябченко, Л. О. Самілик. – Ірпінь : Університет ДФС України, 2020. – 312 с. – (Серія «На допомогу студенту УДФСУ»; т. 70).

2. Дубчак Л.С. Правове регулювання забезпечення позову в цивільному процесі / Л.С. Дубчак // Зовнішня торгівля: право та економіка: науковий журнал / Мін. економіки України; Українська академія зовнішньої торгівлі. – 2009. – № 4 (45). – С. 167–173.

3. Масленнікова Н.І. Цивільний процес / Н.І. Масленнікова ; під ред. Ю.К. Осипова. – М., 1995.

4. Ткачева Н.Н. Забезпечення позову в цивільному судочинстві М.: Волтерс Клувер, 2011. 136 с.

5. Цивільний процесуальний кодекс України // Відомості Верховної Ради України: кодекс від 18.03.2004, редакція від 13.08.2020. № 40-41, 42, ст.492. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/1618-15> (дата звернення: 23.02.2021)

6. Постанова пленуму Верховного Суду України від 22 грудня 2006 р. № 9 «Про практику застосування судами цивільного процесуального законодавства при розгляді заяв про забезпечення позову». URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/va009700-06> (дата звернення: 22.02.2021)

ПОНЯТТЯ ПЕРЕДАЧІ РЕЧІ ТА ВИЗНАЧЕННЯ ЇЇ МІСЦЯ В МЕХАНІЗМІ ПЕРЕХОДУ ПРАВА ВЛАСНОСТІ

Гудима М. М.

*кандидат юридичних наук, доцент,
докторант кафедри цивільного права*

Навчально-наукового юридичного інституту

*Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника
м. Івано-Франківськ, Україна*

Значення передачі речі в доктрині цивільного права та у сфері практики здійснення цивільних правовідносин є надзвичайно вагомим, адже саме з нею норми вітчизняного законодавства пов'язують такий значущий наслідок як перехід права власності за договором. Згідно ч. 1 ст. 334 Цивільного кодексу (далі – ЦК) України, право власності у набувача майна за договором виникає з моменту передання майна, якщо інше не встановлено договором або законом. Очевидно, що момент припинення права власності у попереднього праволодильця і виникнення даного права в нового має істотне практичне значення і для вищевказаних суб'єктів, і для їх кредиторів, і для держави та суспільства в цілому. Позаяк однозначність у правовій доктрині щодо розуміння передачі речі, визначення її місця у динаміці права власності наразі відсутня, не позбавлене неточностей та упущень законодавче визначення способів її здійснення, що красномовно демонструє актуальність дослідження відповідної проблематики.

Першопочатково звернемося до семантичного аналізу слів «передача», «передавати». Під словом «передавати» словник української мови розуміє 1) віддавати, подавати, вручати кому-небудь те, що тримають у руках або беруть у руки; 2) віддавати що-небудь своє, від себе і та ін. в чиєсь відання, володіння; а передача – як дія за значенням передавати, передати [1, с. 163]. Отже резюмуємо, що поняття «передача», «передання» розуміється як дія суб'єкта, спрямована на віддання, вручення від себе чого-небудь кому-небудь.

Законодавець чіткого визначення передачі речі не містить, проте в ч. 2 вищезгаданої норми ст. 334 ЦК України дещо конкретизує, що слід розуміти під передачею, вказуючи способи її здійснення. Буквальний зміст вказаного законодавчого положення звучить наступним чином: «переданням майна вважається вручення його набувачеві або перевізникові, організації зв'язку тощо для відправлення, пересилання набувачеві майна, відчуженого без зобов'язання доставки». Окрім цього, законодавець уточнює, що до передання майна прирівнюється вручення коносаменту або іншого товарно-розпорядчого документа на майно (ч. 2 ст. 334 ЦК України). Таке положення зумовлює постановку цілком логічного запитання: чи має визначений перелік способів, вичерпний характер і чи можливі на практиці інші варіанти передачі речі, не визначені приписом даної норми? Ймовірно такі варіанти є вірогідними, приміром можливе передання майна не набувачеві, а уповноваженій ним особі; життєздатною є ситуація, за якої майно перебуває не у відчужувача, а в іншій (третьої) особи, в якій і належить набувачеві її отримати. Відтак, чи слід вважати вказані ситуації належними способами передання речі, як такі, що спроможні потягнути перехід права власності?

Відповідь на останнє запитання є справді не легкою, адже вищезитоване формулювання аналізованої норми позбавлене диспозитивності, тож законодавець не визнає можливим здійснити зміну способу передання за домовленістю між сторонами. Традиційне диспозитивне формулювання з відповідною фразою «якщо інше не встановлено договором або законом» містить ч. 1 ст. 334 ЦК України, однак поширити її зміст на частину 2, котра визначає спосіб передання не видається можливим. Позаяк все ж вбачаємо потрібним та необхідним надати сторонам не лише можливість змінювати за домовленістю між ними момент переходу права власності, а й спосіб передання речі, що цілком відповідало б засадам цивільного права та задовольняло б практичні потреби цивільного обороту. Все це приводить нас до висновку щодо доцільності внесення законодавчих змін в дану законодавчу норму (ч. 2 ст. 334 ЦК України) шляхом формулювання її змісту диспозитивним чином через включення в неї

доповнення, на кшталт «...або інший спосіб, визначений за домовленістю сторін договору».

Відразу зауважимо, що в рамках даної публікації до уваги береться традиційна передача шляхом вручення, яка в літературі іменується «з рук в руки» [2] і характерна для обороту рухомих речей. Натомість у випадку з передачею нерухомої речі, пише Д. С. Спесівцев, фактична обставина (дія або подія дійсності) явно формалізується, що проявляється у перевазі форми над змістом відповідного діяння, необхідності документування обставини для одержання додаткових засобів фіксації її настання. Виявом такої формалізації є заміна фактичного передання речі документальним підтвердженням надання панування над нею [3, с. 128].

В зв'язку з цим ч. 3 ст. 334 ЦК України встановлює, що право власності на майно за договором, який підлягає нотаріальному посвідченню, виникає у набувача з моменту такого посвідчення або з моменту набрання законної сили рішенням суду про визнання договору, не посвідченого нотаріально, дійсним. А ч. 4 даної норми закріпила: права на нерухоме майно, які підлягають державній реєстрації, виникають з дня такої реєстрації відповідно до закону.

Визначаючи місце передачі речі в динаміці права власності зауважимо, що передача речі не тотожна передачі (переходу) права власності, оскільки передача є актом одностороннього характеру, позаяк для переходу права власності односторонньої дії не достатньо, як правило, потрібний і обопільний намір, причому такий, що збігається, який найімовірніше відображається саме в договорі. Отож, основоположне значення в механізмі переходу права власності відіграє саме договір, спрямований на настання відповідного правового наслідку у вигляді припинення права власності в однієї особи і одночасне виникнення його в іншій.

Очевидно, що передачу речі договором вважати не коректно, адже договір є домовленістю декількох осіб, відтак виходячи з семантичного значення даного поняття, передача є односторонньою дією. Дана теза підтверджується і самим законодавцем при формулюванні законодавчих норм, в яких закладено підхід щодо розгляду актів передачі та прийняття взаємозумовленими поведінковими актами, проте з самостійним характером кожного. Скажімо, ч. 2 ст. 597¹¹¹¹ ЦК України встановлює, що передача права власності на об'єкт довірчої власності у випадку, встановленому частиною першою цієї статті, здійснюється згідно з актом приймання-передачі, який підписується довірчим власником та особою, якій передається об'єкт довірчої власності. Тобто, законодавець розцінює приймання та передачу в якості різних, самостійних не ідентичних актів поведінки.

Самостійними категоріями вони розглядаються і в контексті визначення договору купівлі-продажу, за яким одна сторона (продавець) передає або зобов'язується передати майно (товар) у власність другій стороні (покупцеві), а покупець приймає або зобов'язується прийняти майно (товар) і сплатити за нього певну грошову суму (ч. 1 ст. 655 ЦК України). Вже з цієї позиції сумнівною виглядає здатність одностороннього акту спричинити наслідок у вигляді переходу права власності.

Хоча з передачею речі закон пов'язує момент переходу права власності, все ж, як влучно відзначає О. А. Сурженко, норма про передання як вручення майна міститься у статті, що має назву «Момент набуття права власності за договором», а це вказує, що саме договір і є підставою набуття права власності, а передання майна (його вручення) – дія на виконання цього договору [2].

Виваженою видається позиція, згідно якої передача речі не слугує самостійною підставою виникнення права власності, її значення для переходу права власності невиправдано перебільшується. Передання речі слугує реалізації зобов'язання, але не виступає підставою для набуття права власності [4, с. 217].

І хоча передача речі самостійного значення для переходу права власності не відіграє, вже ж нівелювати її значення в даному механізмі було б принципово невірно. Слід враховувати, що якщо для консенсуального договору передача речі є елементом виконання відповідного договору, то саме з передачею речі пов'язується існування реального договору і як наслідок, зумовлюється його здатність спричинити перехід права власності.

Можемо констатувати, що навіть за умови досягнення домовленості сторонами договору, шляхом узгодження всіх істотних умов договору, без вчинення дії – передання речі, якщо договір має реальний характер він вважатиметься неукладеним, тобто таким, що не існував, не відбувся. До передачі речі і як такого реального договору не існує, а тому говорити про існування окремих юридичних фактів – договору, як домовленості та вольової дії – передачі речі теоретично не вірно. Передача речі для реального договору є його невід'ємним елементом, елементом фактичного складу самого договору.

Резюмуємо, що немає підстав розглядати передачу речі як самостійну та відірвану від договору дію, котра сама здатна спричинити перехід права власності. Передача речі є елементом юридичного факту – договору, що тільки разом з останнім здатна спричинити перехід права власності (для реального договору). Якщо ж договір має консенсуальний характер передача речі виступатиме елементом його виконання. Відтак саме договір, як домовленість сторін, спрямований на настання

відповідних правових наслідків і спроможний спричинити перехід права власності, а передача речі, як елемент його виконання слугує тій самій меті. Якби ж передача речі була самостійним правочином, то його правовий наслідок не співпадав би з наслідком договору, на виконання якого передача речі і відбувається. Саме договір не залежно від моменту укладення (реального чи консенсуального характеру) є самодостатнім юридичним фактом в переліку підстав механізму переходу права власності чи іншого речового права.

Література:

1. Словник української мови : в 11 т. / редкол.: І. К. Білодід та ін. Київ : Наук. думка, 1970-1980. Т. 6 : П-Поїти / ред. А. В. Лагутіна. К. В. Ленець. 1975. 832 с.

2. Сурженко О. А. Засоби фіксації переходу права власності за договором [Електронний ресурс]. Теорія і практика правознавства : електр. наук. фах. вид. Нац. ун-ту «Юрид. акад. України ім. Ярослава Мудрого». 2013. Вип. 2. Режим доступу : http://nauka.jur-academy.kharkov.ua/download/e1_zbirnik/2.2013/8.pdf

3. Спесівцев Д. С. Передача нерухомої речі як юридичний факт. Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: Юриспруденція. 2016. № 22. С. 126-128.

4. Флейшиц Е. А. Обязательства из причинения вреда и из неосновательного обогащения. М. : Госюриздат, 1951. 239 с.

ПИТАННЯ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ СУПЕРФІЦІО В ЦИВІЛЬНОМУ ЗАКОНОДАВСТВІ УКРАЇНИ

Ільків О. В.

*кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри цивільно-правових дисциплін
Міжнародного економіко-гуманітарного університету
імені академіка Степана Дем'янчука
м. Рівне, Україна*

Інститут суперфіціо та емфітевзису був введений в законодавство України із прийняттям Цивільного кодексу України 2003 р.(далі – ЦК України) [1], а також із внесенням змін до Земельного кодексу України 2001 р.(далі – ЗК України) [2], (із прийняттям 27 квітня 2007 р. Закону України, яким внесені істотні зміни до Земельного кодексу України).

Відповідно до ст. 413 ЦК України власник земельної ділянки має право надати її в користування іншій особі для будівництва промислових, побутових, соціально-культурних, житлових та інших

споруд і будівель (суперфіцій). Визначення суперфіцію в цій нормі немає, проте конкретизуються положення ЦК України про право власника на розпорядження власним майном (у цьому випадку – земельною ділянкою) шляхом передачі його іншій особі під забудову (вказана дія не призводить до припинення права власності особи на надану земельну ділянку). Однак право власника надавати своє майно в користування для забудови ще не є суперфіцієм, а лише передумовою його виникнення [3, с. 119].

Право користування земельною ділянкою державної або комунальної власності не може бути відчужено її землекористувачем іншим особам (крім випадків переходу права власності на будівлі та споруди), внесено до статутного капіталу, передано в заставу. Строк користування земельною ділянкою державної, комунальної та приватної власності для сільськогосподарських потреб (емфітевзис), а також строк користування земельною ділянкою державної чи комунальної власності для забудови (суперфіцій) не може перевищувати періоду в 50 років [2].

Отже, можна зазначити, що особливістю суперфіцію є те, що він може відчужуватися землекористувачем або передаватися в порядку спадкування на підставі договору або заповіту, а також дає право землевласнику на прибуток від промислових об'єктів, збудованих на наданій земельній ділянці на умовах суперфіцію. Щодо права користування чужою земельною ділянкою, то може бути встановлено на визначений, або на невизначений строк.

Підстави припинення правового інституту суперфіцію визначено ЗК України [2], зокрема право користування чужою земельною ділянкою для сільськогосподарських потреб (емфітевзис) та право користування чужою земельною ділянкою для забудови (суперфіцій), припиняються в разі:

- поєднання в одній особі власника земельної ділянки та землекористувача;
- спливу строку, на який було надано право користування;
- відчуження земельної ділянки приватної власності для суспільних потреб чи з мотивів суспільної необхідності;
- прийняття уповноваженим органом виконавчої влади, органом місцевого самоврядування рішення про використання земельної ділянки державної чи комунальної власності для суспільних потреб;
- невикористання земельної ділянки для забудови в разі користування чужою земельною ділянкою для забудови протягом трьох років.

Відповідно до ЦК України [1], право користування земельною ділянкою для забудови припиняється в разі:

- поєднання в одній особі власника земельної ділянки та землекористувача;
- спливу строку права користування;

- відмови землекористувача від права користування;
- невикористання земельної ділянки для забудови протягом трьох років підряд.

Також емфітевзис та суперфіцій можуть бути припинені за рішенням суду. А тому, примусове припинення прав на землю здійснюється в судовому порядку в разі конфіскації земельної ділянки або примусового звернення стягнень на земельну ділянку за зобов'язаннями власника цієї земельної ділянки. Визначений у земельному законодавстві перелік підстав припинення суперфіцію не є вичерпним. Оскільки суперфіцій є речовим правом, то його припинення можливе і за загальними підставами, визначеними цивільним законодавством. До таких підстав варто віднести визнання недійсним правочину, в тому числі заповіту, а також розірвання договору про встановлення суперфіцію [4, с. 132].

Потрібно відмітити, що правове регулювання здійснення забудови на чужій земельній ділянці не є досконалим. Зокрема, існує багато проблем правового регулювання відносин щодо користування чужою земельною ділянкою для забудови (суперфіцій), такі як відсутність у законодавстві вимог до форми договорів про встановлення права користування чужою земельною ділянкою для забудови (суперфіцію), відсутність істотних умов договору суперфіцію, відсутність спеціальних вимог, передбачених для недійсності або розірвання договору про встановлення суперфіційного права та припинення користування земельною ділянкою тощо.

Сьогодні, на жаль, існують проблеми щодо правового регулювання відносин у сфері користування чужою земельною ділянкою (суперфіцію) в Україні, а саме: відсутність належної законодавчої бази, яка б включила підстави та істотні умови договору суперфіцію, а також умови недійсності або розірвання договору.

Література:

1. Цивільний кодекс України (2003): Закон України від 16.01.2003 р. № 435-IV. Офіційний вісник України. 2003. № 11. Ст. 461.
2. Земельний кодекс України (2001): Закон України від 25.10.2001 р. № 2768-III. Офіційний вісник України. 2001. № 46, Ст. 2038.
3. Ільків Н.В. Суперфіцій як альтернативний спосіб набуття права на забудову земельної ділянки. Науковий вісник. 2010. № 2. С. 117–127.
4. Ващишин М.Я. Юридичні факти у правовідносинах суперфіцію. Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. Львів, 2013. № 3. С. 126–135.

ЦЕСІЯ ВІНДИКАЦІЙНОЇ ВИМОГИ ЯК НОВА ДОГОВІРНА КОНСТРУКЦІЯ В ЦИВІЛЬНОМУ ПРАВІ УКРАЇНИ

Короєд С. О.

*доктор юридичних наук, доцент,
професор кафедри права*

*Закладу вищої освіти «Університет Короля Данила»
м. Івано-Франківськ, Україна*

Зазначене питання може виникнути зокрема тоді, коли неволодіючий власник з різних причин не бажає або фізично не в змозі вчиняти дії щодо витребування свого майна (зокрема нерухомого) з чужого незаконного володіння, проте має бажання здійснити відчуження такого майна третій особі. Водночас така третя особа (потенційний покупець), яка заінтересована в придбанні зазначеного майна, буде згодна взяти на себе всі ризики неотримання майна в своє володіння і водночас здатна (за рахунок своїх сил і ресурсів) ініціювати та супроводжувати шляхом пред'явлення віндикаційного позову судовий процес щодо повернення майна з чужого незаконного володіння. Звісно ж неволодіючий власник на підставі укладеного договору доручення може видати на потенційного покупця довіреність на вчинення всіх необхідних дій для пред'явлення позову та представництва неволодіючого власника в суді і захисту його прав та інтересів на майно та його витребування з чужого незаконного володіння. Проте в такому випадку потенційний покупець лише виконуватиме функцію представництва і захисту в суді прав неволодіючого власника від імені та в інтересах останнього, не маючи при цьому жодних самостійних прав на витребуване в результаті задоволення судом віндикаційного позову нерухоме майно, яке буде повернуто у власність неволодіючого власника, а останній в подальшому може відмовитись його відчужувати потенційному покупцю на раніше погоджених умовах (звісно ж, що такі умови можна погодити в укладеному попередньому договорі купівлі-продажу, проте негативні наслідки для продавця будуть зводитись лише до штрафних санкцій, а не до примусового виконання обов'язку відчужити майно потенційному покупцеві). Оскільки нерухоме майно вибуло із володіння власника незаконним шляхом поза його волею (підтвердженням чому буде лише слово неволодіючого власника та документи, які підтверджували його право власності), що унеможливорює відчуження такого майна на підставі нотаріально посвідченого договору купівлі-продажу (оскільки право власності в Державному реєстрі речових прав на нерухоме майно буде зареєстроване за іншою особою), що може підтверджуватись, зокрема

постановою нотаріуса про відмову у вчиненні нотаріальної дії з посвідчення договору купівлі-продажу, та враховуючи відсутність у неволодіючого власника знань і можливостей займатись питанням повернення (витребування з чужого незаконного володіння або від добросовісного набувача) нерухомого майна, а також бажання потенційного покупця набути права на таке нерухоме майно, то виходом із такої ситуації може бути відступлення неволодіючим власником потенційному покупцеві на підставі договору цесії (відступлення права вимоги) права власника на витребування нерухомого майна з чужого незаконного володіння.

В Україні відсутнє пряме законодавче регулювання можливості укладення такого виду договору та наукові праці з цього питання, що не сприяє поширенню в українській нотаріальній практиці випадків укладення таких договорів, чим звужується договірна свобода учасників приватноправових відносин та можливість задоволення інтересів як неволодіючого власника, так й потенційного покупця майна. Хоча згідно із позицією, висловленою в постанові Верховного Суду від 03.06.2020 в справі № 916/1410/19, під час цесії може бути відступлено право як грошової, так і негрошової (роботи, товари, послуги) вимоги; при цьому віндикаційна вимога не входить до переліку зобов'язань, в яких заміна кредитора не допускається.

Аналіз науковий праць свідчить, що серед науковців одні вважають, що цесія віндикаційної вимоги належить до зобов'язального права, а інші вважають, що вона має речово-правовий характер (тобто не є зобов'язальним правовідношенням, та розглядають цесію віндикаційної вимоги розпорядженням правом власності, а відтак виключають можливість її відступлення за договором цесії). Ми не погоджуємось з речово-правовим характером цесії віндикаційної вимоги та водночас підтримуємо аргументи окремих вчених щодо того, що право власника витребувати шляхом віндикації річ являє собою зобов'язальне право, так як воно характеризується всіма ознаками останнього, а саме: а) є відносним суб'єктивним правом; б) зобов'язує боржника до вчинення певної позитивної дії; в) носить майновий характер [1].

На нашу думку, сам по собі той факт, що на момент відступлення віндикаційної вимоги власник не володіє майном і майно фактично не передається набувачеві, не може виступати запереченням можливості укладення договору цесії віндикаційної вимоги, адже при укладенні звичайного договору купівлі-продажу нерухомого майна останнє може перебувати в оренді у третіх осіб, тобто продавець не зможе здійснити традицію покупцеві (зокрема, згідно з ч. 1 ст. 770 ЦК України у разі зміни власника речі, переданої у найм, до нового власника переходять права та обов'язки наймодавця). Крім того, продавець взагалі може продати за договором купівлі-продажу нерухоме майно, яке буде

створене або набуте продавцем в майбутньому (ч. 1 ст. 656 ЦК України); тобто на момент відчуження таким майном не володітиме ні продавець, ані покупець.

Цесія (відступлення права вимоги), будучи підставою заміни кредитора в зобов'язанні, є різновидом правонаступництва, тобто таким самим правонаступництвом, як й, наприклад, у спадкових правовідносинах, в яких спадкоємець, який прийняв у спадщину нерухоме майно, ще до його державної реєстрації має право витребувати це майно від його добросовісного набувача з підстав, передбачених статтею 388 ЦК України, зокрема у разі, якщо воно вибуло з володіння спадкодавця поза волею останнього. На цьому в одній зі справ наголосив Верховний Суд [2].

Отже вважаємо юридично спроможним відступлення віндикаційної вимоги на підставі договору цесії, який буде укладатися через неможливість вчинення договору купівлі-продажу у зв'язку з реєстрацією в Державному реєстрі речових прав на нерухоме майно права власності за іншою особою (а не за неволодіючим власником), що має підтверджуватись постановою нотаріуса про відмову у вчиненні нотаріальної дії з посвідчення договору купівлі-продажу такого нерухомого майна.

Укладений договір цесії відповідно до п. 1 ч. 1 ст. 512 та ч. 1 ст. 514 Цивільного кодексу України буде підставою заміни цедента (неволодіючого власника) на цесіонарія (покупця) у всіх правовідносинах та зобов'язаннях стосовно нерухомого майна та всіх прав на нього, включаючи право будь-яких вимог до третіх осіб, пов'язаних із цим нерухомим майном, а також право на його витребування із чужого незаконного володіння або від добросовісного набувача відповідно до ст. 387 і 388 Цивільного кодексу України та реєстрацію права власності на витребуване нерухоме майно за цесіонарієм.

Література:

1. Вошатко А. В. К вопросу об уступке виндикационного притязания. Правоведение. 2000. № 3. С. 141–145. URL: <https://uristy.ucoz.ru/publ/2-1-0-43>.

2. Постанова Верховного Суду від 20 травня 2020 року в цивільній справі № 303/6974/16-ц, провадження № 61-39511св18. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/89508947>.

ОСОБЛИВОСТІ ПРОГРАМ ПРИСКОРЕНОЇ ЕКСПЕРТИЗИ ПАТЕНТНИХ ЗАЯВОК У СФЕРІ ЗЕЛЕНИХ ТЕХНОЛОГІЙ: МІЖНАРОДНИЙ ДОСВІД

Старовіт О. М.

аспірантка

Науково-дослідного інституту інтелектуальної власності

Національної академії правових наук України

м. Київ, Україна

Ключовим пріоритетом національної та міжнародної політики стало заохочення екологічно безпечних інновацій. Найбільш важливими регулятивними механізмами, які сприяють технологічним зеленим інноваціям є режими інтелектуальної власності, особливо це стосується патентного законодавства. З цієї причини ряд Національних відомств інтелектуальної власності вжили заходів щодо прискореної експертизи патентних заявок у сфері зелених технологій.

У цій статті представлені основні результати двох опублікованих статей про програми прискореної експертизи заявок на патенти у сфері зелених технологій. У першому дослідженні, яке опубліковане Міжнародним центром з торгівлі та сталого розвитку, забезпечується перший емпіричний аналіз прискорених процедур, на основі даних з Австралії, Канади, Ізраїлю, Японії, Республіки Корея, Великобританія і США [1].

У другому документі, опублікованому в Berkeley Technology Law Journal (BTLJ), аналізуються правила, що регулюють різні програми, з точки зору вимог до участі в програмі прискореної експертизи заявок та параметрів процесу, і рекомендується гармонізувати програми, щоб зробити їх правила однаковими для всіх Національних відомств інтелектуальної власності [2].

Основні категорії правил програми прискореної експертизи заявок є кваліфікаційні вимоги і вимоги до процесу. Заходи щодо прискореної експертизи патентних заявок у сфері зелених технологій можуть скоротити час, необхідний для отримання патенту, з кількох років до декількох місяців. Вимоги прийнятності визначають, які заявки на патент можуть брати участь в прискорених програмах. Зокрема, право на участь в предметній області визначає категорії зелених технологій, які можуть пройти прискорену експертизу. Тип технології, для якої може знадобитися прискорена експертиза, сильно відрізняється в різних патентних відомствах.

В Австралії, Канаді та Великобританії таке право мають всі екологічно чисті винаходи. Заявник повинен просто подати лист із

поясненням, чому винахід має екологічні переваги. Однак Бразилія, Китай, Японія і США накладають деякі обмеження на дозволені технології. Наприклад, в Японії дозволені тільки енергозберігаючі та вуглецевозберігаючі технології. Навпаки, в Республіці Корея найсуворіші вимоги, включаючи структуру конкретних перерахованих технологічних класів. У Кореї технології (зокрема, поновлювані джерела енергії), як правило, мають право на участь тільки в тому випадку, якщо винахід фінансується або акредитовано державою, або має «зелену сертифікацію» відповідними державними законами про навколишнє середовище. Ізраїльська програма також визначає право на отримання предмета за допомогою строго пронумерованих технологічних класів [3].

Вимоги до процесу – це обмеження, що стосуються таких параметрів, як збори і витрати, а також ці вимоги значно різняться в залежності від програми. У той час як Австралія (IP Australia) і Канадське відомство інтелектуальної власності (СІРО) допускають необмежену кількість претензій, для багатьох заявників, збори за претензію, встановлені, наприклад, Патентним відомством Японії (JPO), можуть зробити вартість більших наборів претензій занадто високою. Подібним чином, IP Australia та СІРО є відносно ліберальними щодо єдності винаходу (вимога, що заявка на патент стосується лише одного винаходу або групи тісно пов'язаних винаходів), тоді як JPO (Японське патентне відомство) в цьому відношенні жорсткіше. Більшість програм не вимагають додаткової плати за прискорене обстеження. Однак деякі відомства вимагають від заявників проведення попереднього пошуку та порівняння заявленого винаходу з найближчим рівнем техніки. Це фактично передає частину роботи патентного відомства заявнику патенту.

Швидкий процес експертизи пропонує ряд переваг, таких як: полегшення ліцензування та залучення приватного капіталу, а також забезпечення належного права проти порушників.

Проте, прискорена експертиза та процедура видачі патентів має деякі недоліки:

- збільшення витрат для заявників на патент, особливо коли від них вимагається скласти звіт про пошук за відомим рівнем техніки (наприклад, в JPO) і представити коментарі, які можуть мати наслідки в судовому розгляді;

- велика різноманітність правил прискореної програми, як з точки зору права на участь, так і з точки зору формальних вимог до процесу. Заявники, які бажають брати участь в декількох програмах, повинні проаналізувати ряд різних правил, визначити, чи відповідає їхній

винахід вимогам прийнятності для кожної програми, і скласти різні набори вимог і аргументи для кожної програми.

– не завжди в інтересах заявника, якомога швидше опублікувати або видати патент.

Як наслідок, заявники на патенти будуть зацікавлені в використанні прискорених програм тільки при певних обставинах (наприклад, при підозрі в порушенні, для залучення капіталу або забезпечення комерційних партнерських відносин).

Важливою перевагою тривалого періоду експертизи є те, що він відкладає витрати, пов'язані з видачею патенту, визначення заявником комерційної придатності та можливість коригувати патентну заявку (зокрема, список пунктів формули – в процесі експертизи).

Переважну більшість прискорених експертиз патентних заявок з деякими варіаціями по країнам, складають технології, пов'язані зі зміною клімату, особливо поновлювані джерела енергії. У США більшість прискорених запитів пов'язано з вітроенергетикою, а вловлювання та зберігання вуглецю популярні в Австралії і Канаді. На інші екологічні технології, такі як рециркуляція або технології боротьби із забрудненням, припадає близько 20 відсотків патентних заявок, за винятком Ізраїлю, де 30 відсотків заявок відносяться до водозберігаючих технологій [3].

Переважна більшість учасників прискорених програм – це вітчизняні заявники, і лише невеликий відсоток подає заявку на прискорене проходження програм з-за кордону. Це говорить про те, що іноземні заявники можуть не знати про програми та що заявники можуть захотіти прискорити тільки першу заявку, яка зазвичай подається в їхній рідній країні. Пропонується, щоб гармонізація програм стимулювала участь – особливо через кордони [2].

Поширення зелених технологічних знань впливає таким чином, що використовуючи пряме цитування як міру поширення знань, виявляється, що протягом того ж періоду патенти, подані в прискореному порядку, отримують більш ніж в два рази більше посилань, ніж патенти аналогічної цінності, подані традиційним способом.

«Це вказує на те, що програми прискореної експертизи пришвидшили поширення технологічних знань в області зелених технологій в короткостроковій перспективі (тобто протягом перших років після публікації патентів). З огляду на невідкладність вирішення екологічних проблем, цей результат обнадіює. Чи буде ефект таким же в довгостроковій перспективі, залишається відкритим питанням» [2].

Отже, гармонізована та стандартизована система прискорених вимог до експертизи патентних заявок у сфері зелених технологій забезпечить єдиний набір правил, який буде застосовуватися до всіх відомств ІВ, що

пропонують прискорену експертизу патентних заявок у сфері зелених технологій. Збалансована система буде поєднувати широкі кваліфікаційні вимоги до предмету (щоб включити якомога більше корисних зелених технологій) з розумними обмеженнями процесу (щоб робоче навантаження експертів залишалось на керованому рівні) і, таким чином, забезпечувала б досить високу швидкість експертизи.

З огляду на успішний міжнародний досвід із застосування програм прискореної експертизи патентних заявок у сфері зелених технологій, вбачається необхідним впровадження прискореної експертизи на національному рівні.

Література:

1. Dechezleprêtre, Antoine, 2013. Fast-tracking Green Patent Applications: An Empirical Analysis, ICTSD Programme on Innovation, Technology and Intellectual Property; Issue Paper No. 37, International Centre for Trade and Sustainable Development, Geneva, Switzerland. URL: <https://www.files.ethz.ch/isn/161230/fast-tracking-green-patent-applications-an-empirical-analysis.pdf>.

2. Lane, Eric, 2012. Building the global green patent highway: a proposal for international harmonization of green technology fast track programs. Berkeley Technology Law. URL: *Berkeley Technology Law Journal, Vol. 27, No. 3, 2012.*

3. Fast-tracking green patent applications. WIPO Magazine 3/2013. URL: https://www.wipo.int/wipo_magazine/en/2013/03/article_0002.html#table.

МОЖЛИВОСТІ ТА ВИКЛИКИ ДЛЯ ВІДКРИТИХ ІННОВАЦІЙ: ПРАВОВІ ЗАСАДИ

Ярмолюк А. А.

*аспірантка кафедри інтелектуальної власності та інформаційного права
Інституту права
Київського національного університету імені Тараса Шевченка
м. Київ, Україна*

Сьогодні чітко вбачається необхідність переходу суб'єктів інноваційної діяльності в Україні до концепції відкритих інновацій. Вона спричинена тим, що через відсутність достатніх знань і обладнання запатентовані розробки не завжди використовуються повною мірою. Також в сфері інноваційної діяльності спостерігається

швидке зростання кількості нових розробок та активне поширення знань між усіма основними стейкхолдерами.

«Горизонтальна» співпраця з подібними інноваційними підприємствами є одним із важливих елементів відкритих інновацій, але це також включає «вертикальну» співпрацю з клієнтами, постачальниками, університетами, науково-дослідними інститутами та іншими суб'єктами інноваційної діяльності [5].

Основними суб'єктами в середовищі відкритих інновацій, що здійснюють взаємодію, є: підприємства, організації, приватні підприємці, фізичні особи, що створюють та реалізують інновації, здійснюють науково-дослідну та дослідно-конструкторську діяльність; органи державної влади та місцевого самоврядування, які здійснюють регулювання інноваційної діяльності; спеціальні органи інноваційної інфраструктури, задіяні в інноваційних процесах (бізнес-інкубатори, технопарки, технополіси, венчурні фонди тощо); громадські організації та їх об'єднання, професійні саморегулювальні організації, що захищають інтереси учасників інноваційних процесів; замовники інноваційної продукції; власники прав на об'єкти права інтелектуальної власності, що використовуються в процесі інноваційної діяльності; інвестори [3, с. 55].

Отже, все частіше до інноваційних партнерів відносяться як масштабні компанії, так і стартапи, споживачі та неприбуткові організації. Водночас партнери можуть походити як із суміжних, так й із неспоріднених секторів, що є властивим для технологічних інновацій, які залежать від експертних знань.

Однак, оскільки ринок відкритих інновацій доступний для всіх суб'єктів інноваційної діяльності, виникає загроза перехоплення інноваційної ідеї і незахищеності прав інтелектуальної власності [1].

Так, модель відкритих інновацій накладає на суб'єктів інноваційної діяльності зобов'язання повної відкритості щодо відкриття технічних характеристик і властивостей технологічних продуктів.

Тому забезпечення надійної правової охорони об'єктів права інтелектуальної власності в межах концепції відкритих інновацій здійснюється шляхом укладення договорів.

Відповідно до моделі відкритих інновацій суб'єкти інноваційної діяльності надають у використання власні права інтелектуальної власності, а також отримують за винагороду права інтелектуальної власності інших суб'єктів інноваційної діяльності.

Серед партнерів укладаються угоди про співпрацю, в яких необхідно вирішити питання щодо розподілу прав інтелектуальної власності з урахуванням прав на використання та ліцензування.

На прикладі бразильського авіабудівного конгломерату Embraer можна побачити, що до 2007 року стратегія інтелектуальної власності

цього одного з лідерів світового ринку пасажирських літаків була побудована навколо комерційної таємниці та ноу-хау. Після цього, відповідно до швидкого глобального розширення операцій компанії, зростаючого асортименту товарів та послуг, необхідності захищати інноваційні технології на світових ринках Embraer стала активним користувачем патентної системи. Сьогодні компанія має патенти у різних країнах, багато з яких були подані через Договір ВОІВ про патентну кооперацію (РСТ) та регулярно перехресно ліцензує ці активи з партнерами з метою доповнити технічний досвід [4].

Необхідно розглянути проблему сприяння концепції відкритих інновацій патентуванню, оскільки в науковій літературі з питань права інтелектуальної власності часто заперечується така позиція. Отже, основною ознакою моделі відкритих інновацій є збільшення прибутку суб'єкта інноваційної діяльності за рахунок обміну інноваційними розробками з іншими партнерами. Водночас суб'єкт інноваційної діяльності отримує більшу частку прибутку, видаючи ліцензії на власні запатентовані розробки. Якщо розробки не запатентовані, то відбуватимуться порушення у сфері права інтелектуальної власності. Тому, щоб отримати максимальний прибуток від інноваційних розробок їх необхідно запатентувати, видавати ліцензії на їх використання та використовувати для задоволення потреб споживачів. Можна дійти висновку, що у такий спосіб концепція відкритих інновацій сприяє патентуванню.

Також в межах моделі відкритих інновацій є властивими пули патентів шляхом перехресного ліцензування з метою прискорення розробки інноваційних продуктів і (або) продукції чи послуг.

Отже, концепція відкритих інновацій передбачає в собі процеси, за яких суб'єкт інноваційної діяльності виходить за межі власного R&D-підрозділу й використовує зовнішні креативні ідеї для створення власних інноваційних продуктів і (або) продукції чи послуг. А також коли суб'єкт інноваційної діяльності надає доступ до власного інтелектуального пулу іншим партнерам [2], видаючи, зокрема, ліцензії на використання об'єкта права інтелектуальної власності.

Послання перспективних зовнішніх інновацій доповнених внутрішніми розробками дозволяє подолати ризик втрати інноваційних ідей, а також уникнути дублювання вже створених інноваційних розробок. Тому вбачається необхідним впровадження моделі відкритих інновацій в Україні з обов'язковим дотриманням усіма партнерами прав інтелектуальної власності на договірній основі, оскільки вона передбачає активну взаємодію суб'єкта інноваційної діяльності з зовнішнім середовищем в процесі інноваційної діяльності з метою обміну технологіями, знаннями та компетенціями.

Література:

1. Литюга Ю. В. Відкриті інновації як інструмент ризик-менеджменту. Ефективна економіка. 2013. № 5. URL: <http://www.economy.nauka.com.ua/?op=1&z=2010>.
2. Неосяжність інновації: інтерв'ю з Генрі Чесбро. 2012. 22 листоп. URL: <http://www.management.com.ua/interview/int316.html>.
3. Паневник Т. М., Болгарова Н. К. Формування інноваційних систем як середовища відкритих інновацій. Бізнес Інформ. 2020. № 8. С. 53–59.
4. Embraer: Brazil's pioneering aviation giant. By Catherine Jewell, Communications Division, WIPO. URL: https://www.wipo.int/export/sites/www/pct/en/news/extracts/2017/wipo_magazine_12_2017_Brazil_pioneering_aviation_giant.pdf.
5. World Intellectual Property Report 2011. The Changing Face of Innovation. URL: https://www.wipo.int/edocs/pubdocs/en/wipo_pub_944_2011-intro1.pdf.

СЕКЦІЯ 4. ЗЕМЕЛЬНЕ ПРАВО; АГРАРНЕ ПРАВО; ЕКОЛОГІЧНЕ ПРАВО; ПРИРОДОРЕСУРСНЕ ПРАВО

SOME PECULIARITIES OF THE PUBLIC PROPERTY IN CANADA

Kovach B. L.

*Postgraduate Student at the Department of Land and Agrarian Law
Yaroslav Mudryi National Law University
Kharkiv, Ukraine*

The unification of the colonies of Canada into a federation resulted in the emergence of Canada as an independent modern state. This country was founded as a «resettlement colony» of France and Great Britain. Only in 1867 did it receive the status of a dominion, a self-governing colony (The British North American Act). In 1931 de facto the independence was obtained, which was eventually formalized in 1982 (the Canadian Act). Thus, Canada is a federal state comprising 10 provinces (from the west to the east – British Columbia, Alberta, Saskatchewan, Manitoba, Ontario, Quebec, New Brunswick, Prince Edward Island, Nova Scotia, Newfoundland) and 3 territories (from the west to the east – Yukon, North-Western Territories, Nunavut). As all the provinces have different legal status, land use is carried out according to the appropriate hierarchy, namely at different levels – at the federal, provincial (unit of administrative-territorial division in Canada is the province) as well as local regulation.

Nowadays in Canada there are approximately 90.3% of lands which are publicly owned. Nevertheless, the vast majority of the agricultural land (about 98 %) is privately owned.

The Constitution of Canada provides the provinces with the exclusive right to own land and to resolve all land tenure issues. In order to prevent abuses in the sales of public land, all land purchase and sale transactions are held at open auctions. According to the results of the land auction, the winner will be determined, in a way who will offer the highest price for the land plot. The state monitors the proper use of all the lands without exception.

The main responsibility of The Ministry of Nature, Land and Parks is to keep records of state lands, and is to maintain a special register which is called (The Crown Land Registry). Accounting, registration, and land management in Canada are governed by the national law and regulated by the federal law. All the records on the lease of public lands and national raw are kept in the State Land Register. The existence of two systems is the result

of the historical evolution. The system of the registration of land ownership officially fixes the ownership right. Registration is optional, but the majority of legal entities and individuals use the system to register their rights and interests, as the system protects them.

It should be noted that the provincial governments of Ontario and British Columbia have recently initiated the programs of selling state property in major urban centers, while the federal government of Ottawa has decided to alter the assignment of the federal land for residential and commercial use. For instance, in Toronto, a local school board has begun selling plots of the school grounds to pay for renovations and repair works , while in Edmonton, the surplus of the school land is being converted into senior centers as well as into affordable housing .

The provincial and municipal governments control land ownership such as parks, protected areas of universities and colleges, streets, and public housing projects.

At the constitutional level Canada does not provide protection of private property rights as a fundamental right to land ownership. Nevertheless, only about 10% of land is privately owned. The remaining lands are considered to be as the Crown lands, which means they are owned by the federal and provincial governments, mostly located in rural and remote areas.

The legislation stipulates that the federal land ownership in cities exists in three forms:

1) the ownership belongs to the Crown, but the administrative powers are vested in the department or in the crown corporation which is directly responsible of the minister (eg, Canada Lands Company);

2) the ownership and authority belong to the crown corporation or its subsidiary, which is wholly owned, regardless of the influence of ministers (for example, Canada Post);

3) the ownership of a corporate body established by the special legislation (for example, the former Canadian National Railways).

Given the above, we conclude that the territorial organization of authority in the country largely depends on the political and territorial structure of the state and the division of competence at the federal and provincial levels. The Government of Canada monitors the proper and appropriate use of all public lands without exception and guarantees land ownership through the introduction of land insurance institutions that promotes the development of the country's economy.

ІНСТИТУТ РЕЙНДЖЕРІВ, ВПРОВАДЖЕННЯ, РОЗВИТОК, ФУНКЦІОНУВАННЯ НА ОБМЕЖЕНИХ ТЕРИТОРІЯХ ЯК ПІДРОЗДІЛ ОРГАНІВ ПОЛІЦІЇ УКРАЇНИ

Сівак О. В.

асистент кафедри юриспруденції

Чернівецький інститут

Міжнародного гуманітарного університету

м. Чернівці, Україна

На теперішній день до числа найважливіших питань належать проблеми становлення й розвитку апарату екологічної безпеки. Виникає потреба впровадження та застосування нових інститутів, про це свідчить наявність багатьох проблем, пов'язаних з відсутністю єдиного підходу до екологічних проблем серед представників, як органів законодавчої так і органів виконавчої влади. Контролюючі органи не здатні, в повному обсязі виконати поставлені перед ними завдання, у зв'язку з обмеженістю їхніх повноважень, вони постійно залучають до проведення перевірок та накладення штрафних санкцій правоохоронні органи України.

Таким чином, настав час звернути свою увагу на систему функціонування правоохоронних органів інших розвинутих держав, за для подолання екологічної кризи на всій території України.

Можемо розглянути на прикладі техаського Департаменту суспільної безпеки, які займаються пошуком та затриманням злочинців, розшуком людей, розслідуванням кримінальних справ, охороною суспільної безпеки, виконують функції захисту заповідних територій, водойм, лісів, тваринного і рослинного світу від протиправних посягань людини (з використанням дронів, спеціальних засобів зв'язку, кінологічної служби та ін).

Рейнджери США здійснюють охорону територій національних парків разом з Управлінням національних парків (National Park Service, NPS) що здійснює управління національними парками, національними пам'ятками та іншим заповідним та історичним багатством країни.

Управління було створено 25 серпня 1916 року з прийняттям Конгресом Органічного Закону про Управління національних парків, підпорядковується Департаменту внутрішніх справ США. Рейнджери реагують на надзвичайні та кримінальні ситуації, пов'язані з відвідувачами, також захищають природні ресурси природно заповідних територій від шкоди заподіяної особами, на порушення екологічного законодавства (незаконного полювання, вирубки лісів,

знищення червонокнижних рослин та тварин, тощо). Паркові рейнджери – паркова поліція, кримінальні слідчі та оператори зв'язку. (National Park Service Ranger, A Law Enforcement Ranger, United States Park Police) [1].

До прикладу в системі органів виконавчої влади України існують ряд контролюючих органів, які в ході виконання своїх функціональних обов'язків постійно залучають органи поліції при проведенні перевірок, винесення адміністративних протоколів, також фіксування та виявлення злочинів та кримінальних проступків. А саме, екологічна інспекція, лісова інспекція, органи рибоохорони, земельна інспекція, тощо. Впровадження інституту рейнджерів, як підрозділу органів поліції України, надасть змогу безпосереднього виконання великого обсягу роботи контролюючих органів без залучення органів поліції України, що в подальшому може стати підставою для скорочення чисельності працівників, перелічених контролюючих органів до необхідного мінімуму.

Так, до прикладу у двох національних парків Австрії, землі Карінтія, Хохе Тауерн та Нобеге площею 37300 га., та 18410 га., відповідно, законність контролюються двома рейнджерами та помічниками, які займаються розшуком – затриманням злочинців, пошуком людей, розслідуванням кримінальних справ, виконують функції захисту екологічного характеру визначених територій (з використанням дронів, спеціальних засобів зв'язку).

Неодноразово піднімалося питання про впровадження інституту рейнджерства в Україні, у 2016 році з пропозицією звернувся міністр екології Остап Семерак, про те, що в Україні в кожному населеному пункті необхідний екологічний рейнджер. Запропонував провести реформування Державної екологічної інспекції та інших контролюючих органів.

Також була пропозиція запровадити систему навчання та спеціальної сертифікації для екологічних рейнджерів, однак на прикладах інших розвинутих країн ми бачимо, як працюють окремі підрозділи органів поліції, без впровадження реформ.

Україна, починаючи з Декларації про незалежність, сформулювала розуміння значущості екологічних проблем. Принципові положення щодо цього зафіксовані в Конституції України, формуючи політико-правову базу розвитку природокористування, екологічної безпеки і охорони природи.

Варто наголосити також у позитивному значенні, внесення змін до Кодексу про адміністративні правопорушення та Кримінального кодексу, які підвищили раніше відведену відповідальність за порушення вимог екологічного законодавства, визначили вичерпний

перелік злочинів та правопорушень на територіях і обертах природо – заповідного фонду, щодо тваринного та рослинного світу занесених до «Червоної книги України».

На сьогоднішній день сформована база міжнародного екологічного права у вигляді системи конвенцій (глобальних та регіональних), а також додаткових угод і протоколів. Ці документи визначають погоджені принципи, які необхідно закласти в основу контролю та регулювання природокористування, дотриманням норм екологічної безпеки, охорони природи, способів вирішення спорів, інформуванням та спостереженням за довкіллям.

Література:

1. Органічний Закон про Управління національних парків
URL: <http://euinfocenter.rada.gov.ua/uploads/documents/29491.pdf>

2. Черней В.В. Реформи законодавства України в умовах євроінтеграції: Матеріали VI Всеукраїнської науково-теоретичної конференції «Реформи законодавства України в умовах євроінтеграції», частина 1. (Київ, 30 жовтня 2014 р.). – Київ: Нац. акад. внутр. справ, 2014. – С. 3-5

ДО ПИТАННЯ ПРОФІЛАКТИКИ ЕКОЛОГІЧНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ

Якимець О. І.

*кандидат юридичних наук, доцент,
професор кафедри цивільно-правових дисциплін
Національної академії внутрішніх справ
м. Київ, Україна*

Охорона навколишнього природного середовища, раціональне використання природних ресурсів, забезпечення екологічної безпеки життєдіяльності людини – невід’ємна умова сталого економічного і соціального розвитку України.

З цією метою Україна здійснює на своїй території екологічну політику, спрямовану на збереження безпечного для існування живої і неживої природи навколишнього середовища, захисту життя і здоров’я населення від негативного впливу, зумовленого забрудненням навколишнього природного середовища, досягнення гармонійної взаємодії суспільства і природи, охорону, раціональне використання і відтворення природних ресурсів [1].

Нинішню екологічну ситуацію в Україні можна охарактеризувати як кризову, що формувалася протягом тривалого періоду через нехтування об'єктивними законами розвитку і відтворення природно-ресурсного комплексу України [2].

Правові проблеми охорони навколишнього природного середовища є надзвичайно актуальними в сучасних умовах. Окремі аспекти проблеми досліджували вітчизняні вчені правознавці, зокрема: В.І. Андрейцев, Г.І. Балук, І.А. Дмитренко, В.В.Костицький, В.Л. Мунтян, А.М. Мірошніченко, В.В. Носік, В.І. Семчик, О.О. Погрібний, Ю.С. Шемшученко, М.В. Шульга та ін.

Основи екологізації заклав В.І. Вернадський у процесі вивчення біосферних процесів, який доводив, що діяльність людей має бути досить добре узгоджена із організованістю біосфери й законами її цілісності [3, с. 35].

Як зазначає професор І.А.Дмитренко, щоб вийти з екологічної кризи в якій опинилася Україна, необхідна екологічна революція у свідомості людей, яка б корінним чином змінила їхнє відношення до природи [4,с. 37].

Важливу роль в охороні навколишнього природного середовища належить профілактиці екологічних правопорушень. Значення профілактичних заходів в правовій охороні природи визначається загальною спрямованістю природоохоронної політики, яку проводить наша держава. Більше того профілактиці належить провідне місце в системі природоохоронних заходів, оскільки вона допомагає запобіганню екологічних правопорушень.

У правовій державі законодавству належить визначна роль у вирішенні масштабних задач. Зокрема, законодавство відіграє велику роль в охороні навколишнього природного середовища. Профілактика екологічних правопорушень ґрунтується також на природоохоронному законодавстві, профілактичний потенціал якого значно зріс у зв'язку з прийняттям низки законів, присвячених охороні певних об'єктів природи. В екологічному законодавстві існує розгалужена система правових актів і норм направлених на профілактику екологічних правопорушень. Такі норми є в Земельному, Водному, Лісовому кодексах, в Законах України «Про охорону атмосферного повітря», «Про тваринний світ», «Про природно-заповідний фонд України».

У Земельному кодексі України профілактичне значення мають статті, які визначають правовий режим усіх категорій земель. А також статті, які передбачають захист і гарантії прав власників землі та землекористувачів в здійсненні контролю.

Профілактика екологічних правопорушень здійснюється шляхом проведення екологічного контролю. Екологічний контроль як форма екологічної діяльності представляє собою систему дій по забезпеченню додержання законодавства про екологічну безпеку, про охорону навколишнього природного середовища, про використання природних ресурсів, про застосування передбачених ним заходів державного примусу, а також формування нового законодавства відповідно до адекватних в ньому змін, в тому числі шляхом прямого контролю, експертизи законопроектів [5, с. 5].

У Водному кодексі профілактичне значення мають статті, які передбачають: державний облік вод; встановлення нормативів у галузі використання і охорони вод; умови скидання зворотних вод у водні об'єкти; заборону введення в дію підприємств, споруд, та інших об'єктів, що впливають на стан вод.

Багато норм профілактичного характеру законодавчо закріплює Лісовий кодекс України, зокрема: організація лісового господарства; встановлення меж лісових ділянок, віднесених до відповідних категорій лісів; виділення особливо захисних лісових ділянок; ведення державного лісового кадастру, обліку лісів.

Тваринний світ є одним із компонентів навколишнього природного середовища, національним багатством України, джерелом духовного та естетичного збагачення і виховання людей, об'єктом наукових досліджень, а також важливою базою для одержання промислової і лікарської сировини, харчових продуктів та інших матеріальних цінностей.

В інтересах нинішнього і майбутніх поколінь в Україні за участю підприємств, установ, організацій і громадян здійснюються заходи щодо охорони, науково обгрунтованого, невиснажливого використання і відтворення тваринного світу [6].

У законодавчих актах про тваринний світ до профілактичних норм відносяться норми, присвячені: охороні середовища перебування, умов розмноження, шляхів міграції тварин; додержання науково обгрунтованих нормативів і лімітів використання об'єктів тваринного світу, забезпечення невиснажливого їх використання, а також, відтворення: запобіганню загибелі тварин під час здійснення виробничих процесів і експлуатації транспортних засобів.

У Законі « Про охорону атмосферного повітря» профілактичне значення мають норми, які регулюють стандартизацію і нормування у галузі охорони атмосферного повітря, викиди забруднюючих речовин у атмосферне повітря стаціонарними джерелами, контроль у галузі охорони атмосферного повітря.

Профілактиці екологічних правопорушень сприяє проведення екологічної експертизи. Професор В.В.Костицький зазначає, що екологічна експертиза є самостійним правовим інститутом у системі екологічного права. Предметом правового регулювання є відокремлені суспільні відносини, пов'язані із забезпеченням екологічної безпеки запланованої та здійснюваної господарської й іншої діяльності, що здійснюються у процесі взаємодії суспільства і природи [7, с. 270]. Екологічній експертизі можуть підлягати також екологічні ситуації, що склалися в окремих пунктах і регіонах, а також екологічно небезпечні діючі об'єкти та комплекси.

Відповідно до ст. 22 Закону України «Про охорону навколишнього природного середовища», профілактиці екологічних правопорушень сприяє моніторинг навколишнього природного середовища. Моніторинг здійснюється з метою забезпечення збору, обробки, збереження та аналізу інформації про стан навколишнього природного середовища, прогнозування його змін та розробки науково– обґрунтованих рекомендацій для прийняття ефективних управлінських рішень.

Профілактика екологічних правопорушень досягається також за допомогою інформування, шляхом одержання у встановленому порядку повної та достовірної інформації про стан навколишнього природного середовища, випадки і причини його забруднення, рекомендації щодо заходів, спрямованих на зменшення його негативного впливу на природні об'єкти і здоров'я населення.

Профілактичне спрямування мають заходи заборонного характеру, які закріплені в природоохоронних законодавчих актах. Відповідно до ст. 211 Земельного кодексу України, самовільно зайняті земельні ділянки підлягають поверненню. Під час організації профілактики насамперед треба враховувати характер правопорушень, їх причини. Причинами екологічних правопорушень є недоліки в економічній, організаційній, правовій, виховній сферах діяльності. Без усунення причин, що призводять до екологічних правопорушень, тяжко забезпечити додержання вимог щодо екологічного законодавства.

Незважаючи на велике значення профілактики правопорушень у екологічній сфері, їм приділяється недостатньо уваги в наукових дослідженнях і на практиці. Вивчення і аналіз причин правопорушень у галузі екологічних правовідносин є слабким місцем як для екологічного, так і для інших галузей права. Причини правопорушень вивчаються головним чином стосовно до кримінальної злочинності, а цього явно недостатньо. Їх треба виявити і вивчити стосовно до порушень екологічного і всіх інших видів законодавства. Адже зміцнення законності необхідно не тільки в сфері діяльності кримінального права, але й в інших галузях суспільного життя.

Підсумовуючи викладений матеріал, можна зробити висновок, що проблема профілактики екологічних правопорушень багатогранна. Вона охоплює не тільки питання теоретичного плану, але й широке коло практичних питань. Дуже важливо, щоб профілактична робота проводилась більш масштабно і цілеспрямовано. Проведення профілактичної роботи входить в обов'язки всіх державних органів, але перш за все її зобов'язані проводити правоохоронні органи.

Література:

1. Про охорону навколишнього природного середовища. Закон України від 25.06.1991 р. (з наступними змінами та доповнення) за № 1264//Відомості Верховної Ради України. 1991. № 41. Ст. 546.
2. Основні напрями державної політики України в галузі охорони довкілля, використання природних ресурсів та забезпечення екологічної безпеки. Постанова Верховної Ради України від 5 березня 1998 р. № 183/98// Відомості Верховної Ради України, 1998. № 38-39. Ст. 248.
3. Вернадський В.И. Биосфера избранные труды по биохимии.- М. : Мысль, 1967. 327 с.
4. Дмитренко І.А. Екологічне право України: Підручник.-К., НАВУ. 1999. 332 с.
5. Голиченков А.К. Экологический контроль: теория , практика правового регулирования : дисс. докт. юр. н.: 1200.06 – природоресурсное право; аграрное право; экологическое право. Автореф. дисс. М. : 1992. – С. 5.
6. Про тваринний світ. Закон України від 13 грудня 2001 р. // Офіційний вісник України. – 2002р. – № 2.– Ст. 47.
7. Костицький В.В. Екологічне право України [Текст]: Підручник. – Дрогобич: Коло, 2012 – 360 с.

СЕКЦІЯ 5. АДМІНІСТРАТИВНЕ ПРАВО І ПРОЦЕС; ФІНАНСОВЕ ПРАВО; ІНФОРМАЦІЙНЕ ПРАВО

ІСТОРИЧНІ ВИТОКИ ЗАКРІПЛЕННЯ КОНЦЕПЦІЇ ПРАВ ЛЮДИНИ ЯК ФОРМОТВОРЧОГО ПОЧАТКУ МЕДІАДІЯЛЬНОСТІ В УКРАЇНІ

Боровик А. В.

кандидат юридичних наук, доцент,

академік

ГО «Академія адміністративно-правових наук»,

декан юридичного факультету,

професор кафедри кримінально-правових

та адміністративно-правових дисциплін

Міжнародного економіко-гуманітарного університету

імені академіка Степана Дем'ячука

м. Рівне, Україна

Богущ Л. А.

кандидат педагогічних наук,

доцент кафедри теорії і методики журналістської творчості

Міжнародного економіко-гуманітарного університету

імені академіка Степана Дем'ячука

м. Рівне, Україна

Сучасне суспільство, яке керується державотворчими засадами відводить велику роль на дотримання права і свободи людини. Це визнається великою соціальною цінністю та недаремно на конституційному рівні ці поняття задекларовані як ті, що визнають права і свободу людини. І будь яка держава повинна забезпечити право і свободу людини та громадянина, повинна створити всі можливості для того, щоб людина могла користуватися своїми визначеними правами не забуваючи відповідно обов'язків. Недавно схвалена Угода про асоціацію з Європейським Союзом також потребує серйозного професійного обговорення в контексті українського законодавства, враховуючи європейські правові норми.

Велика увага відводиться тепер до огляду питань у контексті конституційно-правової стандартизації прав і свобод. Права людини – це соціально-історичне явище.

Зокрема, здійснюючи аналіз розвитку прав людини, погоджуючись з дослідженнями Марії Фокіної, можна виокремити такі етапи:

– зародження ідеї про права людини (VII ст. до н. е.);

- формування вчень про права людини (V–XVI ст.);
- позитивне закріплення прав людини (XVI–XIX ст.);
- глобалізація прав людини (XX–XXI ст.)» [1, с. 14].

Варто проаналізувати поняття нинішньої концепції прав людини як формотвочого початку медіадіяльності в Україні. Першим документом, де згадується, а з часом і вивчається поняття «право людини», є Велика хартія вольностей (Велика Британія 1215 рік), що відобразила першопочаткові засади рівності людей перед законом, закріплювала основоположні принципи захисту прав людини, такі як «відповідність діяння та покарання за нього».

Цікавим елементом демократичного права є закон «Habeas Corpus Act» («Акт про краще забезпечення свободи підданого і про запобігання ув'язненням за морями») (1679 рік). Його сутність супроводжується кримінально-процесуальними гарантіями щодо непідтверджених придушень і несправедливих розправ. Цей нормативно-правовий акт поклав початок законодавчому обмеженню виконавчої влади в особі монарха та чиновників і призвів до встановлення у політичній системі країни основ парламентаризму. Зазначені гарантії справили великий вплив на світову практику. Варто зауважити, що існуючі демократичні конституції так чи інакше і до сьогодні утверджують ці засади.

Одним з основоположних документів Конституції Англії, в якому було започатковано правові основи конституційної монархії став «Біль про права» (1689 рік), що забезпечив компроміс соціальних інтересів Англії і встановив свободу слова у парламенті, свободу виборів і право звернення підданих з петицією до короля.

Розвитку ідеалів свободи та прав людини сприяла Декларація прав Вірджинії (США 1776 рік), в якій було зафіксовано рівність людей у користуванні природними правами, а також право на бунт, на повстання, було сформульовано право на повалення уряду в разі неможливості захистити себе іншим чином.

Ідеї цієї Декларації було розвинено в Декларації прав незалежності США, яка визначила перелік невідчужуваних прав людини. Подальший вплив на поширення ідей і норм рівності всіх людей, високої цінності прав і свобод набуло їх закріплення в таких актах конституційного змісту, як Конституція США, французька Декларація прав людини і громадянина.

Конституція США (1787 рік) стала важливим документом, що регламентувала права людини.

Також варто відзначити, що цей документ містить важливі та основоположні принципи, завдяки яким поняття «прав людини» є вагомим та існуючим: «Ми, народ Сполучених Штатів, з метою утворити більш досконалий Союз, установити правосуддя, гарантувати внутрішній спокій, забезпечити спільну оборону, сприяти всезагальному благоденству і закріпити блага свободи за нами і

нащадками нашими проголошуємо та встановлюємо цю Конституцію для Сполучених Штатів Америки» [2, с. 201].

15 грудня 1791 року набув чинності Білль про права – велика американська хартія особистої свободи та людської гідності – з десятьма першими поправками до Конституції. У документі містилися норми, які «закріплювали основні права та свободи громадян, а саме свободу релігії, слова і друку, право на мирні збори і право звернення до уряду з петиціями про припинення зловживань; право громадян носити зброю, право власності тощо.

Велике значення мала Декларація прав людини і громадянина, проголошена у Франції (1789 рік), що визначила перелік природних, невідчужуваних, священних прав людини, до яких належать: особиста свобода, власність, безпека; необмеженість сфери вияву свободи людини й обмеженість сфери дії державної влади; притягнення до кримінальної відповідальності лише на підставі закону, презумпція невинуватості, свобода поглядів, думки, слова та преси тощо» [2, с. 37].

Дослідник теорії права Дж. Раз виокремлює що «права людини, їх визнання та здійснення з універсалістських позицій як один з аспектів світового порядку, що зароджується. Права людини, на його думку, – це вид індивідуальних прав, від яких людина не може відмовитися, і досягнення яких є важливою метою в масштабах усього світу. Вони завжди зберігають свою чинність, навіть якщо не належать до конституцій і договорів» [3, с. 38].

Відтак є підстави констатувати, що в умовах сучасності життя або існування людини визнано надзвичайним надбанням.

Отже, велике значення у згаданому контексті прав людини набуває поняття індивідуального права, яке ґрунтується на засадах функціонування всесвітнього дотримання, та полягає в тому, щоб посилити відповідальність стосовно стандартів та ідеалів існування особистості.

Література:

1. Холдар С. Регулювання засобів масової інформації і вільна преса у демократичному суспільстві. *Політичні права і свободи у демократичному суспільстві* (досвід країн Європейського Союзу): зб. матеріалів круглого столу головних редакторів мас-медіа України. 6 квітня 2000 року / [Гол. ред. А.В. Денисенко]. К.: ІВЦ «Планета», 2000. С. 7–19.

2. Шеременко Н.М. Соціальні функції українських мас-медіа: політологічний дискурс. *Актуальні проблеми політики*: зб. наук. праць. 2009. Вип. 36. 291с.

3. Raz J. The Nature of Rights / Joseph Raz // Raz J. The Morality of Freedom. Oxford University Press, 1986. P. 165. 10. Vasak K. A 30 year straggle; The UNESCO loserier / Karel Vasak. November. 1977. 208 p.

ДОСВІД АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ РЕАЛІЗАЦІЇ ПРАВА НА ОТРИМАННЯ ПРОФЕСІЙНОЇ ПРАВНИЧОЇ ДОПОМОГИ У ЄС

Деревянко Н. З.

*старший викладач кафедри суспільно-правових дисциплін
Міжнародного економіко-гуманітарного університету
імені академіка Степана Дем'янчука
м. Рівне, Україна*

Система правової допомоги існує у всіх державах-членах Європейського Союзу (далі ЄС) як у цивільному, так і у кримінальному судочинстві. Якщо виникає спір з компанією, публічною особою, роботодавцем чи іншою особою в країні проживання, а у людини немає достатніх фінансових ресурсів для розгляду судової справи, вона може подати заявку на правову допомогу відповідно до існуючих національних норм. Право на правову допомогу дозволяє тим, хто не має достатніх фінансових ресурсів, покрити витрати на судову справу або юридичне представництво. Право на правову допомогу закріплено:

– Європейська конвенція з прав людини (ЄКПЛ, 1950 р.) – стаття 6 (3) (с) ЄКПЛ гарантує право на правову допомогу, якщо відповідач не має достатньо коштів для оплати правової допомоги та отримати безкоштовну правову допомогу, коли інтереси справедливості того вимагають [3];

– Хартія основних прав Європейського Союзу (2016 р.) – стаття 47 якої передбачає, що правова допомога надається тим, хто не має достатніх ресурсів, настільки, наскільки така допомога необхідна для забезпечення ефективного доступу до правосуддя [2].

З метою полегшення доступу до правової допомоги у цивільних та комерційних справах було прийнято Директиву про правову допомогу у транскордонних питаннях (2003 р.). Вона охоплює досудові консультації з метою досягнення врегулювання досудового провадження; юридичну допомогу у передачі справи до суду, представництво адвоката у суді та допомога або звільнення від судових витрат. Для отримання правової допомоги у транскордонних питаннях ви повинні заповнити відповідну форму заявок на правову допомогу. Директива передбачає дві форми: одну для подання заявок на правову допомогу та одну для передачі заявок на правову допомогу. Вони доступні тут усіма мовами ЄС . Вони запроваджують загальносвітові стандарти щодо правової допомоги та рекомендують державам прийняти та посилити заходи для забезпечення ефективного надання правової допомоги у всьому світі: «Визнаючи, що правова допомога є важливим елементом функціонуючої системи кримінального судочинства, яка базується на законі, основою для користування

іншими правами, включаючи право на справедливий судовий розгляд, та важливим захисним механізмом, що забезпечує основну справедливість та довіру громадськості до процесу кримінального судочинства, держави повинні гарантувати право на правову допомогу у своїх національних правових системах найвищий можливий рівень, включаючи, де це можливо, конституцію» [4].

У Франції, Німеччині, Англії та Уельсі, Шотландії та Фінляндії спочатку необхідно використовувати інші джерела правової допомоги, щоб отримати право на безоплатну правову допомогу. Польща та Нідерланди не мають таких зобов'язань. Найпоширеніші інші джерела правової допомоги, перелічені у нормативно-правових актах, що регулюють безоплатну правову допомогу розташовані першими (наприклад, страхування судових витрат або членство в профспілці) [1].

Аналіз нормативно-правових актів, що регулюють порядок надання правової допомоги країнам-членам ЄС дав змогу прийти до наступного: фактично повну монополію мають Австрія, Кіпр, Чехія, Німеччина, Угорщина; в іншій численній групі країн монополія існує лише на здійснення представництва в судах (Бельгія, Литва, Норвегія, Португалія), і лише Фінляндія та Швеція не практикують монополізації для адвокатів. У той же час відбувається лібералізація ринку правових послуг, однак не в сенсі скасування монополій. Власне, у 17-ти країнах ЄС існує монополізація на надання правової допомоги, а також здійснення представництва в судах. При цьому помітної кореляції із середнім рівнем доходу умовних споживачів послуг не спостерігається, проте вказується на відсутність достатніх даних, які підтверджували б зростання якості судового представництва після монополізування його лише [5; 6].

Література:

1. Barendrecht, Maurits, Laura Kistemaker, Henk Jan Scholten, Ruby Schrader, Marzena Wrzesinska Legal Aid in Europe: Nine Different Ways to Guarantee Access to Justice? Ministerie van Veiligheid en Justitie, 2014. <https://www.hiil.org/wp-content/uploads/2018/09/Legal-Aid-in-Europe-Full-Report.pdf>
2. Charter of Fundamental Rights, 2016. <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=LEGISSUM:I33501>
3. Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms Rome, 4.XI.1950. https://www.echr.coe.int/Documents/Convention_ENG.pdf
4. The United Nations Principles and Guidelines on Access to Legal Aid in Criminal Justice System, 3 October 2012, UN Doc. A/C.3/67/L.6, Principle 1. http://www.uianet.org/sites/default/files/RES_GA_UN_121003_EN.pdf.

5. Власюк В. Чесний аналіз аргументів «за» і «проти» адвокатської монополії. Рада адвокатів Київської області. URL: <https://radako.com.ua/news/chesniy-analiz-argumentiv-za-i-proti-advokatskoji-monopoliji>

6. Рябець О.М. Публічне адміністрування діяльності юридичних компаній в Україні: дис. на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук за спеціальністю 12.00.07. «Адміністративне право і процес; фінансове право; інформаційне право». Науково-дослідний інститут публічного права, Науково-дослідний інститут публічного права Київ, 2020. 222 с.

СУЧАСНИЙ СТАН ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ РЕАЛІЗАЦІЇ ПРАВА НА ОТРИМАННЯ ПРОФЕСІЙНОЇ ПРАВНИЧОЇ ДОПОМОГИ В УКРАЇНІ

Дервянко Н. З.

*доктор філософії в галузі права,
старший викладач кафедри суспільно-правових дисциплін
Міжнародного економіко-гуманітарного університету
імені академіка Степана Дем'янчука*

Брик А. В.

*студентка I курсу юридичного факультету
Міжнародного економіко-гуманітарного університету
імені академіка Степана Дем'янчука
м. Рівне, Україна*

Поняття права відображає правове явище, яке характеризується універсальністю: право на професійну правничу допомогу поряд з іншими правами людини входить в правовий статус особистості, має конституційне закріплення, конкретизується і розвивається в галузевому законодавстві, особливо процесуальному.

Нормативне закріплення права на отримання кваліфікованої правової допомоги було закріплено в Основному Законі України. Перша редакція Конституції України від 28.06.1996 р. (ст. 59) встановила, що «Кожен має право на правову допомогу. У випадках, передбачених законом, ця допомога надається безоплатно. Кожен є вільним у виборі захисника своїх прав. Для забезпечення права на захист від обвинувачення та надання правової допомоги при вирішенні справ у судах та інших державних органах в Україні діє адвокатура» [1].

І вже через чотири роки після прийняття Основного Закону України, Конституційним Судом України (далі КСУ) 16 листопада 2000 р. було прийняте рішення визнати такими, що не відповідають Конституції України (є неконституційними), положення частини першої ст. 44 Кримінально-процесуального кодексу України (далі КПК), за яким обмежується право на вільний вибір підозрюваним, обвинуваченим і підсудним як захисника своїх прав, крім адвоката, іншого фахівця у галузі права, який за законом має право на надання правової допомоги особисто чи за дорученням юридичної особи [2; 3].

Наступний законодавчий акт, що врегулював питання забезпечення реалізації права на отримання одного із видів кваліфікованої правової допомоги – безоплатної правової допомоги, Верховна Рада України прийняла 02 червня 2011 року. Закон України «Про безоплатну правову допомогу» № 3460-VI, визначив зміст права на безоплатну правову допомогу, порядок реалізації цього права, підстави та порядок надання безоплатної правової допомоги, державні гарантії щодо надання безоплатної правової допомоги [4].

Правова допомога була визначена через надання правових послуг, спрямованих на забезпечення реалізації прав і свобод людини і громадянина, захисту цих прав і свобод, їх відновлення у разі порушення. В свою чергу, правові послуги – це надання правової інформації, консультацій і роз'яснень з правових питань; складення заяв, скарг, процесуальних та інших документів правового характеру; здійснення представництва інтересів особи в судах, інших державних органах, органах місцевого самоврядування, перед іншими особами; забезпечення захисту особи від обвинувачення; надання особі допомоги в забезпеченні доступу особи до вторинної правової допомоги та медіації [4].

Таким чином, на законодавчому рівні було визначено та деталізовано поняття «безоплатної правової допомоги», а також був закріплений порядок надання такого виду допомоги, тобто була визначена процедура надання правової допомоги на безоплатній основі.

Аналіз нормативного забезпечення реалізації права на отримання професійної правничої допомоги в Україні дозволив з'ясувати сучасний стан вказаного забезпечення та дійти до наступних висновків:

– нормативне забезпечення реалізації прав людини пройшло умовно три «покоління прав» і перейшло у четвертий період, якому характерна нова світоглядна основа – людиноцентризм, а також вектор на вихід за межі розуміння прав як чисто політико-правового феномена і перетворення його на екосоціогуманістичне явище с орієнтацією на стійкий та інклюзивний розвиток людства;

– право на отримання професійної правничої допомоги в Україні має конституційні основи (закріплено у ст. 59 Конституції України), однак відсутнє детальне регламентація вказаного права в інших законодавчих актах;

– в різних актах одночасно використовується наступні терміни: «професійна правнича допомога» (Конституція України), «правнича допомога» (ЦПК, ГПК), «правова допомога» (Закон України «Про безоплатну правову допомогу»), що створює юридичні колізії та утруднення у забезпеченні реалізації права на отримання професійної правничої допомоги;

– увесь масив нормативно-правових актів, що забезпечують реалізацію права на отримання професійної правничої допомоги в Україні умовно можна поділити на дві групи: загальні та спеціальні;

– до загальних відносяться акти, що визначають право на отримання професійної правничої (правової) допомоги не деталізуючи його;

– до спеціальних відносяться акти, спрямовані на врегулювання окремого, спеціалізованого питання, такі, які безпосередньо стосуються забезпечення реалізації права на професійну правничу допомогу, а також діяльності суб'єктів, що покликані забезпечити реалізацію вказаного права.

Література:

1. Конституція України від 28.06.1996 р. (перша редакція). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80/ed19960628#Text>

2. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним зверненням громадянина Солдатова Геннадія Івановича щодо офіційного тлумачення положень статті 59 Конституції України, статті 44 Кримінально-процесуального кодексу України, статей 268, 271 Кодексу України про адміністративні правопорушення (справа про право вільного вибору захисника). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v013p710-00#Text>

3. Скрябін О. М. Захисник у кримінальному процесі: нормативно-правове дослідження. Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора юридичних наук за спеціальністю 12.00.09 «Кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза; оперативно-розшукова діяльність» (081 – Право). Класичний приватний університет, Запоріжжя, 2017. URL: http://virtuni.education.zp.ua/info_cpu/sites/default/files/diss%20Skriabin_1.pdf

4. Про безоплатну правову допомогу: Закон України від 02.06.2011 р. № 3460-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/card/3460-17>

ПРАВОВИЙ СТАТУС ГРОМАДЯНИНА УКРАЇНИ ТА ЙОГО ОСНОВНІ КОМПОНЕНТИ

Дерев'янко Н. З.

*доктор філософії в галузі права,
старший викладач кафедри суспільно-правових дисциплін
Міжнародного економіко-гуманітарного університету
імені академіка Степана Дем'ячука*

Михальчук Д. П.

*студентка I курсу юридичного факультету
Міжнародного економіко-гуманітарного університету
імені академіка Степана Дем'ячука
м. Рівне, Україна*

Правовий статус громадянина класично сприймають через комплекс прав серед яких основну увагу приділено політичним [8]. Взаємовідносини держави й індивіда повинні бути чітко урегульовані й упорядковані. Адже, правовий статус індивіда розрізняється в залежності від того, чи виступає він у якості громадянина, іноземця або особи без громадянства (апатриду) [6].

Взагалі поняття «статус» використовується різними науками, загальна теорія права на підставі якого виробила концепт «правовий статус». Аналіз значної кількості літератури з теорії держави й права, конституційного права свідчить, що термін «правовий статус» вживається переважно щодо таких категорій як: «людина», «громадянин», «іноземець», «особа без громадянства», «державний службовець», тобто позначає статус (становище) фізичної особи. Щодо юридичних осіб (зокрема, органів державної влади) вживається термін «компетенція», який за значенням має бути тотожним терміну «правовий статус» [1; 2].

Досліджуючи це питання, у межах власної праці А. Приходько [4, с. 176-177] з'ясував, що у загальному розумінні під статусом (від латинського «status» – положення, становище) розуміється правове положення (сукупність прав і обов'язків) фізичної чи юридичної особи. Це абстрактний багатозначний термін; у загальному значенні означає сукупність стабільних значень параметрів об'єкта або суб'єкта [4, с. 177].

Таким чином, залежно від різновидів суб'єктів правовий статус може мати досить широкий спектр правових характеристик. Нас же цікавить саме правові характеристики, що окреслюють статус громадянина України.

Громадянство – стійкий політико-правовий зв'язок особи з державою, що виражається у взаємних правах і обов'язках, в свою чергу громадянин України – це особа, яка набула громадянство України

в порядку, передбаченому законами України та міжнародними договорами України [5].

Необхідно відзначити, що в багатьох країнах світу існує подвійне громадянство. Так, крім України єдине громадянство існує лише в 51 країні світу зокрема: Китаї, Азербайджані, Японії, Словаччині, ОАЕ, Монако, Узбекистані, Таїланді, Непалі, Кубі, Катарі, Індії, Казахстані, Білорусь та в інших країнах. Ще 29 країн світу допускають наявність подвійного громадянства, але за певних умов. Наприклад, в Грузії це може дозволити президент, якщо це має значення для національних інтересів країни (схожі умови в Австрії та Південній Кореї). У Ліхтенштейні, Намібії, Сальвадорі, Естонії, Нігерії та Словенії право на подвійне громадянство мають ті, хто отримав паспорт країни за народженням. В Афганістані право на подвійне громадянство є у подружжя іноземних громадян або афганців, які втекли з країни через війну або політичну нестабільність [3].

В Україні останнім часом також йдуть розмови про можливість надання громадянам права перебувати одночасно в правових відносинах з двома державами. Так, Президент України Володимир Зеленський в своїх інтерв'ю ЗМІ неодноразово говорив про необхідність легалізації подвійного громадянства і доручив МЗС підготувати необхідні проекти. Один із законопроектів вже поданий на розгляд до Верховної Ради. Метою дозволу мати подвійне громадянство є необхідність припливу в Україну громадян і повернення на батьківщину так званих «економічних» емігрантів, зберігши при цьому норму про «єдине громадянство», це означає, що влада буде сприймати людей як громадян тільки України, незважаючи на можливу наявність паспорта іншої держави. «Зміна буде в тому, що ми не будемо вимагати виходу з іншого громадянства для отримання українського паспорта», – повідомив глава Державної міграційної служби України [7].

Не вдаючись у дискусію з приводу подвійного громадянства зазначимо, що права й обов'язки в правовій державі фіксують складну систему взаємовідносин держави й особистості, засновану на демократичних принципах [6]. Отже, досліджуючи правовий статус громадянина України не можливо оминати питання, на підставі яких принципів ґрунтується вказаний статус.

Принципи громадянства України визначені у Законі України «Про громадянство», так стаття 2 визначає, що законодавство України про громадянство ґрунтується на таких принципах:

– єдиного громадянства – громадянства держави Україна, що виключає можливість існування громадянства адміністративно-територіальних одиниць України. Якщо громадянин України набув громадянство (підданство) іншої держави або держав, то у правових

відносинах з Україною він визнається лише громадянином України. Якщо іноземець набув громадянство України, то у правових відносинах з Україною він визнається лише громадянином України;

- запобігання виникненню випадків без громадянства;
- неможливості позбавлення громадянина України громадянства України;
- визнання права громадянина України на зміну громадянства;
- неможливості автоматичного набуття громадянства України іноземцем чи особою без громадянства внаслідок укладення шлюбу з громадянином України або набуття громадянства України його дружиною (чоловіком) та автоматичного припинення громадянства України одним з подружжя внаслідок припинення шлюбу або припинення громадянства України другим з подружжя;
- рівності перед законом громадян України незалежно від підстав, порядку і моменту набуття ними громадянства України;
- збереження громадянства України незалежно від місця проживання громадянина України [5].

Крім вказаних принципів у сукупність правових ознак, що визначають правовий статус громадянина України входять наступні категорії, що визначені також у Законі України «Про громадянство», це: підстави набуття громадянства (ст. 6); випадки коли особу не приймають до громадянства України (ст. 9); порядок поновлення громадянства (ст. 10); припинення громадянства України та скасування рішень про набуття громадянства України (розділ III).

Отже, правовий статус громадянина України – це сукупність встановлених національними та міжнародними нормами правових основ його взаємовідносин з державою (встановлюють порядок володіння та користування громадянином своїми правами, а також виконання ним обов'язків).

Література:

1. Армаш Н.О. Керівник органу виконавчої влади: адміністративно-правовий статус : монографія . Запоріжжя : ГУ «ЗІДМУ», 2006. 172 с.
2. Гуцул В. В. Адміністративно-правовий статус Міністерства юстиції України у сфері правової освіти населення. *Актуальні проблеми правознавства*. 2019. Вип. 1. С. 49-53.
3. Подвійне громадянство: 86 країн світу дозволяють, у 51 – заборонено. «Слово і Діло», 2019. URL: [https://www.slovovidilo.ua/2019/10/28/infografika/polityka/podvijne-hromadyanstvo-86-krayin-svitu-dozvolyayut-51-zaboroneno#:~:text](https://www.slovovidilo.ua/2019/10/28/infografika/polityka/podvijne-hromadyanstvo-86-krayin-svitu-dozvolyayut-51-zaboroneno#:~:text=)

4. Приходько А. А. Адміністративно-правове забезпечення запобігання та протидія корупції в Україні за умов євроінтеграції: дис... д-ра юрид. наук. Дніпро, 2020. 485 с.

5. Про громадянство України: Закон України від 18.01.2001 р. № 2235-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2235-14#Text>

6. Система прав і свобод людини і громадянина. 3. Правовий статус людини і громадянина: Розділ курсу ДО. uapravo.com., 2020. URL: http://www.uapravo.com/hro/text.php?lan=rus&id=4215&id_book=4212&id_parent=4212&id_vid_res=17

7. Украина разрешит двойное гражданство. DW, 2019 <https://www.dw.com/ru/разрешит-двойное-гражданство/a-51702575>

8. Юськів Н. В. Громадянство у системі правового статусу неповнолітніх. URL: <http://science.lpnu.ua/sites/default/files/journal-paper/2017/may/2271/vnulturn201480737.pdf>

ОСОБЛИВОСТІ АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПОВОДЖЕННЯ З ПРОМИСЛОВИМИ ВІДХОДАМИ В УКРАЇНІ

Карнаух-Голодняк О. В.

аспірант

*Національного університету біоресурсів і природокористування України
м. Київ, Україна*

Адміністративно-правове забезпечення поведження з промисловими відходами можна визначити як упорядкування суспільних відносин уповноваженими на те державними органами, їх юридичне закріплення за допомогою правових норм, охорони, реалізації та розвитку.

Поведження з промисловими відходами в Україні регулюється різними нормативно-правовими актами (Законом України «Про відходи», положеннями Державного класифікатору відходів, Національної стратегією управління відходами в Україні до 2030 року, Базельською конвенцією про контроль за транскордонним перевезенням небезпечних відходів та їх видаленням, Угодою про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом та ін.).

З огляду на українське законодавство у сфері поведження з промисловими відходами, в ньому існують прогалини в законодавчих актах щодо основних засад системи управління промисловими відходами, що свідчить про недостатність врегулювання з боку держави цієї сфери.

Особливістю адміністративно-правового регулювання з промисловими відходами є їх екологічний та економічний характер.

Екологічний характер проявляється в небезпечності відсутності їх утилізації, захоронення, спалювання, що в майбутньому може спричинити екологічну кризу.

Питання, пов'язане із промисловими відходами неможливо розглядати без забезпечення збору, обробки, збереження та аналізу інформації про стан навколишнього природного середовища, прогнозування його змін та розробки науково обґрунтованих рекомендацій для прийняття ефективних управлінських рішень. З цією метою в Україні діє система державного моніторингу навколишнього природного середовища. Спостереження за станом навколишнього природного середовища, рівнем його забруднення здійснюється центральним органом виконавчої влади (Міністерство захисту довкілля та природних ресурсів України), що реалізує державну політику у сфері охорони навколишнього природного середовища, іншими спеціально уповноваженими державними органами, а також підприємствами, установами та організаціями, діяльність яких призводить або може призвести до погіршення стану навколишнього природного середовища [1].

Поряд з цим, екологічний стан довкілля та його вплив на здоров'я людей неможливий без здійснення оцінки впливу на довкілля.

Основним нормативно-правовим актом, який регулює діяльність суб'єктів господарювання та спрямований на запобігання шкоді довкіллю є Закон України «Про оцінку впливу на довкілля» [2].

Діяльність суб'єктів у сфері оцінки впливу на довкілля також регламентується Порядком передачі документації для надання висновку з оцінки впливу на довкілля та фінансування оцінки впливу на довкілля, затвердженим Постановою Кабінету міністрів України від 13.12.2017 № 1026, Порядком прийняття рішення про здійснення транскордонної оцінки впливу на довкілля, затвердженим Постановою Кабінету Міністрів України від 23.09.2020 № 877, Конвенцією про оцінку впливу на навколишнє середовище у транскордонному контексті.

Економічний характер промислових відходів як предмету адміністративно-правового регулювання поведінки з промисловими відходами. В умовах формування ринкової економіки обґрунтована технологічна політика держави повинна бути спрямована на виготовлення необхідної продукції у найважливіших галузях народного господарства – металургії, енергетики, машинобудування, хімічної промисловості, АПК та оновлення виробництва, впровадження прогресивних наукоємних інноваційних технологій, без яких неможливі високі темпи технологічного розвитку. Однак у бажанні розширення вітчизняного виробництва і його ефективності не слід забувати про те,

що Україна належить до числа країн з найвищими абсолютними обсягами утворення та накопичення промислових відходів.

Використання відходів виробництва в якості вторинної сировини має важливе народногосподарське значення. Залишки сировини, матеріалів або напівфабрикатів, які утворилися під час виготовлення продукції і які повністю або частково втратили свої споживчі якості, в подальшому можуть бути використані в народному господарстві як готова продукція або як сировина після відповідної обробки [3].

Висновок. Промислові відходи є негативним фактором, який впливає на кожен елемент навколишнього природного середовища. На сьогоднішній день, гостро постала проблема з їх керованістю, тобто можливістю своєчасного та ефективного поводження з ними. На жаль, з кожним роком підвищується їх кількість, а шкода від несвоечасного їх освоєння призводить до вкрай шкідливих наслідків як навколишньому природному середовищу в цілому, так і кожній особі зокрема, що в результаті ставить під загрозу екологічну безпеку в країні.

На даний час головною проблемою в сфері охорони навколишнього природного середовища визнано вдосконалення системи управління промисловими відходами. Основні кроки з вирішення даної проблеми прописано в документі ООН «Глобальні цілі сталого розвитку 2030», в якому зазначено про доцільність впровадження заходів з управління переробкою відходів, а також попередження, зменшення, переробки та повторного їх використання [4].

Підсумовуючи вищевикладене, особливостями промислових відходів як предмету адміністративно-правового регулювання виступають їх екологічний (екологічна безпека) та економічний характер, що заключається у використанні промислових відходів у якості сировинної бази (наприклад, для теплових електростанцій, у формі твердого палива), що сприяло б, з одного боку, вдосконаленню переробки таких відходів, а з іншого боку, надало б змогу економіці України стати в майбутньому енергетично незалежною країною.

Література:

1. Про охорону навколишнього природного середовища: Закон України від 25.06.1991 р. № 1264-ХІІ. Відомості Верховної Ради України. 1991. № 41. 546 с.

2. Про оцінку впливу на довкілля: Закон України від 23.05.2017 р. № 2059-VIII. Відомості Верховної Ради (ВВР). 2017. № 29. С. 315.

3. Білик О.С. Використання вторинних ресурсів промисловими підприємствами – шлях до впровадження екологічних інновацій С. 227-233. URL: (file:///C:/Users/user/Downloads/vkpnuen_2012_6_59%20(1).pdf)

4. Цілі сталого розвитку 2016-2030 рр. / Офіційний сайт ООН в Україні. URL: <http://www.un.org.ua/ua/oon-v-ukraine>

5. Про відходи: Закон України від 07.06.2020 р. № 187/98-ВР. Відомості Верховної Ради України (ВВР). 1998 (№ 36-37). 242 С.

ДЕЯКІ АСПЕКТИ АДМІНІСТРАТИВНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ У СФЕРІ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЦИВІЛЬНОГО ЗАХИСТУ

Люблін В. Д.

*кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри ліквідації наслідків надзвичайних ситуацій
Львівського державного університету безпеки життєдіяльності
м. Львів, Україна*

Одним із механізмів підтримки правового порядку в суспільних відносинах, що складаються при забезпеченні цивільного захисту, слугує юридична відповідальність учасників цих відносин за вчинені ними правопорушення в даній галузі.

Дискусія навколо поняття «юридичної відповідальності» та її різновидів триває вже давно, вона являє собою складне соціально-правове явище, якому й досі не знайдено такого визначення, яке б задовольнило потреби всіх дослідників та практиків.

Оскільки поняття «юридична відповідальність» є категорією загальної теорії права, то можливі два основних підходи до його визначення. У радянській філософській літературі поняття «відповідальність» використовувалось у зв'язку з характеристикою поведінки соціальних суб'єктів з позиції необхідного, належного. При цьому відповідальність розглядається у двох, взаємозалежних між собою, аспектах: перспективному (як відповідальність взагалі, як абстрактний обов'язок, що існує незалежно від факту скоєння правопорушення) і ретроспективному (як результат конкретного протиправного вчинку, який реально настає у вигляді адміністративного стягнення до правопорушника) [1, с. 103].

У залежності від характеру скоєного протиправного діяння, від виду суспільних відносин, на які здійснює замах правопорушник, від небезпеки і розміру заподіяного правопорушенням збитку, розрізняють кримінальну, адміністративну, дисциплінарну, і цивільно-правову відповідальність.

Адміністративна відповідальність є одним із видів юридичної відповідальності. Законодавець не встановлює поняття адміністративної відповідальності. Наука ж адміністративного права, в основному, виходить з положень теорії права, і, як наслідок, містить

різні оцінки адміністративної відповідальності, що також зв'язані зі змістом відповідних правовідносин, тобто засновані на співвідношенні прав і обов'язків суб'єкта адміністративної юрисдикції, з одного боку, і суб'єкта адміністративної відповідальності, з іншого.

Адміністративній відповідальності властиві загальні ознаки юридичної відповідальності, перераховані вище. Крім цього, адміністративній відповідальності властиві «специфічні риси», що відрізняють її від інших видів юридичної відповідальності і, багато в чому схожі з ознаками адміністративного примусу. До числа вищезгаданих ознак адміністративної відповідальності в літературі, як правило, відносять наступні:

1. Підставою адміністративної відповідальності є здійснення адміністративного правопорушення.

2. Принципи, підстави і характер адміністративної відповідальності визначаються нормами адміністративного права, що встановлюються як законами, так і підзаконними нормативно-правовими актами.

3. Заходом адміністративної відповідальності є адміністративні стягнення, за винятком установлених законодавством випадків, при яких за скоєння адміністративного правопорушення настає дисциплінарна відповідальність.

4. До адміністративної відповідальності вправі залучати різні уповноважені органи і посадові особи виконавчої влади, місцевого самоврядування, суди [2].

5. Це своєрідні правовідносини між органами (посадовими особами), що її застосовують та правопорушниками, причому в таких правовідносинах відсутні елементи службового підпорядкування [3, с. 17].

6. Застосування адміністративного стягнення не спричиняє судимості і звільнення з роботи.

7. Процесуальний порядок притягнення до адміністративної відповідальності здійснюється відповідно до встановленого законодавством правилами провадження в справах про адміністративні правопорушення і відрізняється достатнім ступенем простоти і оперативності [4, с. 217].

Аналізуючи перераховані вище ознаки слід зазначити, що вони багато в чому властиві і для адміністративної відповідальності у сфері забезпечення цивільного захисту. Однак, деякі з них вимагають більш докладного розгляду.

Запропоновані кардинальні санкції в разі перешкоджання уповноваженим посадовим особам робити перевірку стану техногенної та пожежної безпеки об'єкту.

Два законопроекти, що стосуються посилення рівня відповідальності за порушення вимог техногенної та пожежної безпеки та за перешкоджання у проведенні перевірок уповноваженим державним

органом (реєстр. №№ 3931, 4157), були підтримані у 2021 році Верховною Радою, а згодом підписані Президентом України.

Законопроекти, зазначені як урядові, були розроблені в Міністерстві внутрішніх справ, у сфері відання якого знаходиться Державна служба з надзвичайних ситуацій. Саме ця служба здійснює державний нагляд (контроль) у сфері техногенної та пожежної безпеки і виписує штрафи за порушення встановлених вимог.

Після жакхливих за наслідками пожеж в Одеській та Харківській областях питання контролю за встановленими законодавством вимогами техногенної та пожежної безпеки набуло надзвичайно актуального значення.

Основна мета законопроектів – внесення змін до існуючих статей Кодексу України про адміністративні правопорушення в частині збільшення розміру штрафів. Штрафи накладатимуть, як на громадян, так і на посадових осіб та фізичних осіб-підприємців. Штрафуватимуть традиційно за:

- порушення встановлених законодавством вимог техногенної та пожежної безпеки;
- здійснення суб'єктом господарювання господарської діяльності без декларації відповідності матеріально-технічної бази суб'єкта господарювання вимогам законодавства у сфері пожежної безпеки;
- невиконання приписів, розпоряджень та постанов посадових осіб центрального органу виконавчої влади, що реалізує державну політику з питань державного нагляду (контролю) у сфері техногенної та пожежної безпеки;
- завідомо неправдивий виклик спеціальних служб: аварійно-рятувального формування, поліції, екстреної медичної допомоги.

Також пропонується доповнити Кодекс України про адміністративні правопорушення ще й новою статтею 185-14 «Створення перешкод для діяльності уповноважених посадових осіб центрального органу виконавчої влади, який здійснює державний нагляд (контроль) у сфері техногенної та пожежної безпеки, у тому числі пов'язаної з проведенням перевірок». На розмір штрафу впливає повторне протягом року створення перешкод для діяльності уповноважених посадових осіб ДСНС при проведенні перевірок.

Втім, найбільшу загрозу парламентарії побачили у новій редакції ст. 262 КУпАП «Органи (посадові особи), правомочні здійснювати адміністративне затримання», яка міститься у законопроекті № 3931. Зокрема, в разі перешкоджання уповноваженим посадовим особам робити перевірку стану техногенної та пожежної безпеки об'єкту, новою редакцією статті пропонується надати їм можливість викликати поліцейських, щоб ті проводили адміністративне затримання до встановлення особи правопорушника. Тому, виходить, що ДСНС

отримає право застосовувати адміністративний арешт без відкриття адміністративної справи і вирішуватиме це питання замість суду.

Література:

1. Коваль Л.В. Адміністративне право України. Курс лекцій. К.: Основи, 1994. – 107 с.
2. Кодекс України про адміністративні правопорушення від 07 грудня 1984 р. № 8073-Х. [Електронний ресурс] зі змінами та доповненнями станом на 10.03.2021 р. – Режим доступу до сайту: www.zakon.rada.gov.ua.
3. Коваль Л.В. Административно-деликтное отношение. – К.: Вища школа, 1979. – С. 17.
4. Адміністративне право України : підручник / за ред. С.В. Ківалова. – О.: Юридична література, 2003. – С. 217.

ДЕЯКІ ОСОБЛИВОСТІ ВИКОРИСТАННЯ МІЖНАРОДНОГО ДОСВІДУ ЩОДО СИСТЕМНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ВНУТРІШНЬОЇ БЕЗПЕКИ ДЕРЖАВИ

Макарчук В. В.

*кандидат юридичних наук,
асистент кафедри конституційного права
та теоретико-правових дисциплін
факультету права та лінгвістики
Білоцерківського національного аграрного університету
м. Біла Церква, Київська область, Україна*

Забезпечення безпеки та охорони громадського правопорядку в Україні, а також вдосконалення правоохоронної діяльності правоохоронних органів, яке впливає на безпеку людства і найбільш високий рівень впливу на території будь-якої країни завжди віддзеркалює її спроможність протидіяти загрозам із зовні. Сучасний етап розвитку людства характеризується посиленням таких глобальних загроз, злочинності, наркобізнесу, міжнародного тероризму, міграції контрабанди.

Відповідно до реформи вітчизняного адміністративного права та світового досвіду щодо забезпечення внутрішньої безпеки держави та у сфері економіки і застосування антикорупційного законодавства має на меті використання всього арсеналу правових засобів боротьби, в тому числі і міжнародного досвіду : світового досвіду застосування європейських цінностей, стандартів щодо захисту прав людини, та міжнародні угоди між Україною та Європейським Союзом, досвіду

європейських держав щодо забезпечення внутрішньої безпеки держави від внутрішніх і зовнішніх загроз у сфері управління і економіки, приведення до європейських стандартів чинного законодавства у сфері запобігання й протидії корупції в нашій державі.

Закріплення Конституцією України положення про те, що людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканість і безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю [1, с. 2], відповідно вимагає від держави створення відповідної системи державних органів, діяльність яких була б безпосередньо пов'язана із системним забезпеченням внутрішньої безпеки держави, яка є одним із видів адміністративно-правової сфери діяльності.

На думку Нікітенка О.І. правоохоронна система України сьогодні не в змозі ефективно виконувати покладені на неї державою функції та завдання щодо внутрішньої безпеки України. Забезпечення національної безпеки держави правоохоронними органами має свої особливості, що, насамперед, залежить від характеру державних завдань та функцій щодо охорони внутрішньої безпеки України, їх повноважень, форм і методів професійної діяльності. Сьогодні наука адміністративного, фінансового права та державного управління щодо забезпечення внутрішньої безпеки держави переживають складний період свого розвитку. Він зумовлений необхідністю переходу від системного осмислення розрізненої сукупності накопиченого досвіду та теоретичних уявлень щодо державного управління й забезпечення внутрішньої безпеки від внутрішніх і зовнішніх загроз до побудови цілісних теорій як теоретичних систем знань про науку адміністративного, фінансового та державного управління у сфері забезпечення національної безпеки України [2, с. 3].

На даний час виділяють різні світові моделі національної безпеки:

- американська – орієнтована на поєднання зовнішньої та внутрішньої безпеки, яку використовують за взірцем більшість держав;
- японська – з акцентом на внутрішню соціальну безпеку;
- китайська, яка є концентрованим виразом систем безпеки держав, що здійснюють будівництво соціалістичного суспільства;
- системи, властиві державам, які нещодавно здобули незалежність, а також здійснюють глибинну переорієнтацію свого розвитку [3, с. 52].

Наприкінці ХХ століття світова спільнота визнала, що корупція є глобальною проблемою кожної країни, і з цією проблемою треба боротися. Результатом стало ухвалення цілого комплексу міжнародно-правових актів, підготовлених та прийнятих в Організації Об'єднаних Націй, Організації економічного співробітництва та розвитку, Організації американських держав, Раді Європи, Європейському Союзі, Африканському Союзі. Міжнародні юридичні інструменти відрізнялися

за сферою застосування, проте в усіх було на меті одне – встановити загальні стандарти боротьби з корупцією шляхом забезпечення виконання відповідних антикорупційних законів на національному рівні [4, с. 17].

Отже, розвиток та ствердження власного шляху і місця України у геополітичному оточенні, її включення у європейські та світові інтеграційні процеси нерозривно пов'язані з організацією державної влади та правоохоронних органів у сфері внутрішньої безпеки, яка б відповідала сучасним тенденціям правового розвитку. Відповідно однією з головних особливостей системного підходу щодо забезпечення внутрішньої безпеки України є єдина система чіткої взаємодії правоохоронних органів держав, спільна участь у заходах, ініційованих Організацією Об'єднаних Націй, Радою Європи, Інтерполом, Міжнародним валютним фондом, Світовим банком та іншими міжнародними організаціями.

Література:

1. Конституція України : Закон України від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР. URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр>
2. Нікітенко О. І. Теоретичні проблеми удосконалення забезпечення внутрішньої безпеки держави правоохоронними органами : автореф. дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.07. Харків, 2013. 34 с.
3. Єдинак В. Світовий досвід розв'язання проблеми забезпечення економічної безпеки. *Економіка та підприємництво. Держава та регіони*. 2009. №3. С. 51-54.
4. Задирака Н., Кабанець Р. Світовий досвід запобігання та протидії корупції: до питання про інтеграцію законодавства України до права Європейського Союзу. *Віче*. 2014. №10. С. 16-22. URL: <http://veche.kiev.ua/journal/4201/>

МІГРАЦІЯ УКРАЇНЦІВ В КРАЇНИ ЄС

Мота А. Ф.

*доктор юридичних наук, доцент,
начальник кафедри адміністративної діяльності
факультету правоохоронної діяльності
Національної академії Державної прикордонної служби України
імені Богдана Хмельницького*

Петреченко С. А.

*кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри адміністративної діяльності
факультету правоохоронної діяльності
Національної академії Державної прикордонної служби України
імені Богдана Хмельницького
м. Хмельницький, Україна*

У зв'язку із складною економічною ситуацією, яка склалась в Україні, багато громадян в пошуках роботи змушені залишати рідну землю. Спроби вирішити фінансові питання способом працевлаштування на роботу за кордоном сприяє та збільшується обсяг трудової міграції.

Міграція повинна бути частиною стратегічного планування політики України. Опираючись на те, що немає короткострокових інструментів призупинення існуючого відтоку, Україні слід намагатися адаптуватися до «чистої» еміграції та застосувати її переваги, пом'якшуючи негативні наслідки, що вона спричинює. Це може включати в себе політику відносно надання допомоги українцям за кордоном через консульські служби, юридичні консультації, програми навчання студентів необхідним навикам для роботи як в Україні, так і за кордоном, зокрема у юридичному аспекті (відносно захисту своїх трудових прав) [1].

Основні країни призначення працівників-мігрантів – Польща, Німеччина, Іспанія та Італія. На їх прикладі імміграція до України повинна чітко законодавчо регулюватись та виконуватись практично. До прикладу, запозичення потребує, що потребуючі притулку, які знаходяться в країні довгий період часу та вдало інтегрувались у суспільство і мають постійну роботу – можуть залишитись на території держави.

Важливим чинником інтенсифікації міграційних потоків з України до Польщі, Німеччини, Іспанії та Італії є можливість безвізового перетину кордону до країн ЄС, що дає змогу українцям простіше потрапити у країни ЄС та працевлаштуватись.

Що стосується нелегальних мігрантів, то «нелегальний мігрант» за українським законодавством – іноземець чи особа без громадянства, що перетнув державний кордон поза пунктами пропуску або в пунктах пропуску, проте з уникненням прикордонного контролю, і невідкладно не звернувся із заявою про надання статусу біженця чи отримання притулку в Україні, а також іноземець або особа без громадянства, що законно прибули в Україну, але після закінчення визначеного їм терміну перебування втратили підстави для подальшого перебування та ухиляються від виїзду з України [2].

Резюмуючи, в українському законодавстві під визначення нелегального мігранта потрапляє коло осіб, що порушили законодавство якраз у сферах проникнення на територію України чи перебування на її території, однак не у сфері трудової зайнятості.

Ключовими напрямками імміграційної політики в Україні є: дефініція квот імміграції в Україну з урахуванням ситуації, що склалася на ринку праці; створення для іноземців та осіб без громадянства, що на законних підставах проживають або тимчасово перебувають на території України, умов для свободи пересування, вільного вибору місця проживання (крім обмежень, що встановлені законом); спонукання мігрантів до раціонального територіального розміщення з урахуванням соціально-економічної та демографічної ситуації в регіонах; удосконалення законодавства відносно в'їзду іноземців та осіб без громадянства в Україну, їх виїзду з України і транзитного проїзду через її територію, а також у сфері боротьби з нелегальною міграцією.

Одним з визначальних нормативно-правових актів у міграційній сфері є Закон України «Про імміграцію». На основі цього Закону дістало своє законодавче закріплення квотування – специфічний інструмент правового регулювання міграційним процесом. Відповідно до ч. 1 ст. 1 Закону України «Про імміграцію» квота імміграції – це гранична кількість іноземців та осіб без громадянства, яким передбачено надати дозвіл на імміграцію протягом календарного року [3].

Література:

1. Aurelija Pūraitė. Managing State Border in the Context of Migration Crisis in Europe: *Lithuanian Case*. *Montenegrin Journal of Economics*. 2017. Vol. 13. No 3. URL: <https://repository.mruni.eu/handle/007/15574>

2. Закон України «Про правовий статус іноземців та осіб без громадянства». Відомості Верховної Ради України. 2012. № 19-20. ст.179. *Законодавство України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3773-17#Text>

3. Закон України «Про імміграцію». Відомості Верховної Ради України. 2001. № 41. ст. 197). *Законодавство України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2491-14#Text>

ЩОДО СПЕЦІАЛЬНИХ ПРИНЦИПІВ РЕАЛІЗАЦІЇ ДЕРЖАВНОЇ ПОЛІТИКИ ЩОДО ЗАПОБІГАННЯ ДОМАШНЬОМУ НАСИЛЬСТВУ

Томчук А. В.

аспірант

*Науково-дослідного інституту публічного права,
суддя*

*Вінницького окружного адміністративного суду
м. Вінниця, Україна*

Під спеціальними принципами [1, с. 34] у сфері реалізації державної політики щодо запобігання домашньому насильству пропонуємо розуміти керівні ідеї, засади на яких ґрунтується діяльність суб'єктів публічного адміністрування саме у сфері вчинення дій направлених на запобігання домашньому насильству. До переліку вказаних принципів пропонуємо відносити, ті принципи, що містяться у Законі України «Про запобігання та протидію домашньому насильству» № 2229-VIII від 07.12.2017 року.

При цьому, слід зауважити, що вказана законодавча норма дає лише загальний перелік засад, які притаманні діяльності органів публічного адміністрування, як у сфері запобігання, так і у сфері протидії домашньому насильству. Однак, запобігання домашньому насильству має місце у тому випадку, коли домашнє насильство фактично не розпочалося, а органи державної влади, в межах наданої їм компетенції здійснюють дії направленні на профілактику виникнення вказаного явища, а також формування стосовно зазначеного явища негативного стереотипу у суспільстві. У зв'язку з чим, до спеціальних принципів саме у сфері реалізації державної політики щодо запобігання домашньому насильству пропонуємо відносити наступні принципи [1, с. 39]:

1) гарантування постраждалим особам безпеки та основоположних прав і свобод людини і громадянина, зокрема права на життя, свободу та особисту недоторканість, на повагу до приватного та сімейного життя, на справедливий суд, на правову допомогу, з урахуванням практики Європейського суду з прав людини;

2) належна увага до кожного факту домашнього насильства під час здійснення заходів у сфері запобігання та протидії домашньому насильству;

3) врахування непропорційного впливу домашнього насильства на жінок і чоловіків, дітей та дорослих, дотримання принципу забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків під час здійснення заходів у сфері запобігання та протидії домашньому насильству;

4) визнання суспільної небезпеки домашнього насильства та забезпечення нетерпимого ставлення до будь-яких проявів домашнього насильства;

5) ефективна взаємодія суб'єктів, що здійснюють заходи у сфері запобігання домашньому насильству, з громадськими об'єднаннями, неурядовими організаціями, засобами масової інформації та іншими заінтересованими особами.

Пропонуємо більш детально дослідити вказані спеціальні принципи у сфері реалізації державної політики щодо запобігання домашньому насильству. Першим принципом вказаної діяльності є гарантування постраждалим особам безпеки та основоположних прав і свобод людини і громадянина. Зазначений принцип слід відносити саме до принципів здійснення державної політики у сфері запобігання, а не протидії домашньому насильству. Зважаючи на це, зміст вказаного принципу слід розглядати з позиції того, що держава на законодавчому рівні, а також органи публічного адміністрування під час здійснення своєї діяльності повинні гарантувати постраждалим особам безпеку, допомогу у випадку вчинення щодо них акту домашнього насильства, а також охорону основоположних прав і свобод людини і громадянина під час здійснення будь-яких дій направлених на запобігання або протидію проявам домашнього насильства.

Наступним принципом, який потребує аналізу у даному контексті є належна увага до кожного факту домашнього насильства під час здійснення заходів у сфері запобігання та протидії домашньому насильству. З точки зору реалізації органами публічного адміністрування державної політики у сфері запобігання домашньому насильству, слід зауважити, що аналізований принцип також має превентивний характер дії на суспільні правовідносини, адже надає розуміння того, що будь-яке повідомлення про факт вчинення домашнього насильства не залишиться поза увагою органів державної влади, буде детально перевірено та проаналізовано всі обставини ситуації, що склалася та буде прийнято обґрунтований висновок з притягненням винного до юридичної відповідальності в міру його вини. В той же час, вказаний принцип надає впевненості потерпілим особам (потенційним потерпілим особам), в тому, що вчинення щодо них домашнього насильства не є «приватною проблемою них самих», а буде належним чином досліджено з боку органів публічного адміністрування, що в свою чергу також підвищує довіру до органів державної влади та дозволяє знизити латентність явища домашнього насильства в подальшому.

Що ж стосується принципу врахування непропорційного впливу домашнього насильства на жінок і чоловіків, дітей та дорослих, дотримання принципу забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків під час здійснення заходів у сфері запобігання та протидії

домашньому насильству, то в даному випадку слід зауважити, що такий принцип здійснює вплив на планування, а також реалізацію заходів державної політики у вказаній сфері суспільного життя. Зазначений вплив проявляється в першу чергу у тому, що зважаючи на статистичні данні, органи державної влади корегують план та стратегію проведення певних заходів, що направлені на запобігання домашньому насильству. Також, вказаний принцип забезпечує пріоритетність реалізації заходів направлених на запобігання домашньому насильству, за обмеженості у тих чи інших ресурсах, необхідних для їх реалізації.

Наступним принципом у сфері реалізації державної політики щодо запобігання домашньому насильству є визнання суспільної небезпеки домашнього насильства та забезпечення нетерпимого ставлення до будь-яких проявів домашнього насильства. На дотриманні та реалізації вказаного принципу ґрунтується вся державна політика у сфері запобігання домашньому насильству, адже цей принцип формує одну з найголовніших цілей у вказаній діяльності – а саме формування негативного стереотипу у суспільстві щодо явища домашнього насильства, необхідності його викорінення та подолання, а також роз'яснення суспільству шкідливих наслідків вказаного явища, яке за своєю суттю є правопорушенням таким, як і будь-яке інше винне діяння, що завдає шкоду.

Останнім, однак не менш важливим спеціальним принципом у сфері реалізації державної політики щодо запобігання домашньому насильству є ефективна взаємодія суб'єктів, що здійснюють заходи у сфері запобігання домашньому насильству, з громадськими об'єднаннями, неурядовими організаціями, засобами масової інформації та іншими заінтересованими особами. Зважаючи на те, що кожний конкретний орган державної влади, місцевого самоврядування має чітко визначену компетенцію, в тому числі і у сфері реалізації державної політики у сфері запобігання домашньому насильству. Іншими словами, кожен конкретний орган державної влади або місцевого самоврядування виконує конкретні дії, що направлені на реалізацію державної політики у сфері запобігання домашньому насильству. Однак, зважаючи на те, що домашнє насильство, як суспільно-шкідливе явище фактично зачіпає практично всі сфери суспільного життя, то для проведення комплексної та ефективної діяльності із запобігання домашньому насильству, необхідно проводити спільні заходи направлені на запобігання вказаному явищу.

Література:

1. Галуцько В.В. Діхтєвський П.В., Кузьменко О.М., Стеценко С.Г. Адміністративне право України. Повний курс: навч. пос. Херсон: ОЛДІ-ПЛЮС. 2018. 446 с.

**СЕКЦІЯ 6. КРИМІНАЛЬНЕ ПРАВО
ТА КРИМІНОЛОГІЯ;
КРИМІНАЛЬНО-ВИКОНАВЧЕ ПРАВО**

**РЕЗОЛЮЦІЯ VIII КОНГРЕСУ ООН
ІЗ ЗАПОБІГАННЯ ЗЛОЧИННОСТІ ВІД 07.09.1990
ЯК ОДИН ІЗ ОСНОВНИХ МІЖНАРОДНО-ПРАВОВИХ АКТІВ
ВИЗНАЧЕННЯ ШЛЯХІВ ЗАПОБІГАННЯ КОРУПЦІЇ**

Боровик А. В.

*кандидат юридичних наук, доцент,
академік*

*ГО «Академія адміністративно-правових наук»,
декан юридичного факультету,*

*професор кафедри кримінально-правових
та адміністративно-правових дисциплін*

*Міжнародного економіко-гуманітарного університету
імені академіка Степана Дем'янчука*

м. Рівне, Україна

Супрунюк І. С.

студентка I курсу юридичного факультету

*Міжнародного економіко-гуманітарного університету
імені академіка Степана Дем'янчука*

м. Рівне, Україна

Сьогодні значної актуальності набули дослідження законодавства інших країн. Порівняльно-правова характеристика дозволяє визначити позитивний досвід інших держав і імплементувати його до національного законодавства.

Одним із основних міжнародно-правових актів з точки зору визначення шляхів запобігання корупції є Резолюція VIII Конгресу ООН із запобігання злочинності від 07.09.1990 «Попередження злочинності та кримінальне правосуддя в контексті розвитку: реалізація та перспективи міжнародного співробітництва. Практичні заходи боротьби з корупцією» [2].

Відповідно вказаної Резолюції VIII Конгресу ООН із запобігання злочинності були сформовані рекомендації щодо запобігання корупції для держав-учасниць, зокрема, було визначено, щоб усі держави [1, с. 56]:

а) розглянули адекватність свого кримінального законодавства, зокрема процесуальні норми, щоб реагувати на всі види корупції та відповідні дії, що сприяють або підтримують корупцію, які забезпечать належне стримування;

б) розробили адміністративні механізми й механізми регулювання для попередження корупції або зловживання владою;

с) встановили процедури виявлення, розслідування та осудження корумпованих посадових осіб;

д) розробили правові положення стосовно конфіскації засобів і майна, придбаних унаслідок корупції;

е) застосували економічні санкції до підприємств, причетних до корупції.

Структура цих міжнародних рекомендацій щодо запобігання корупції, визначених Резолюцією VIII Конгресу ООН із запобігання злочинності, включає можливі заходи та напрями дій, які слід ужити, правові питання і процедури щодо розроблення програм боротьби з корупцією, зокрема адміністративні й законодавчі механізми попередження корупції та зловживання владою, процедури внутрішньовідомчої звітності, розробку кодексу етичних норм службових осіб (глава II), процедури виявлення, переслідування й осудження корумпованих службовців (глава III), правові положення з питань вилучення коштів і майна, отриманого внаслідок корупції (глава IV), економічні санкції проти підприємств, причетних до корупції (глава V).

У Резолюції VIII Конгресу ООН зазначається, що необхідною передумовою будь-якої ефективної кампанії щодо боротьби з корупцією є адекватний комплекс законодавчих норм, що забороняють форми неправомірної поведінки посадових осіб, які спричиняють найбільшу шкоду уряду та громадянам держав [1, с. 57].

Визнається, що закони, які передбачають надання всебічної інформації (про всі фінансові активи, зобов'язання та зв'язки особи під час обіймання нею державної посади), періодичну звітність (усі прибутки або всі ділові операції щорічно) або надання інформації про будь-яку подію, про яку має бути повідомлено (отримання побічних прибутків, продаж або купівля будь-яких активів на суму, що перевищує відповідну вартість), можуть бути неоціненними засобами в боротьбі з корупцією [1, с. 60].

При цьому Резолюцією VIII Конгресу ООН передбачений так званий «тягар доведення», під яким мається на увазі перенесення тягара пояснень щодо активів (незаконно нажитого майна) на службову особу, що володіє ними [1, с. 98-99], якою заперечується, по суті, презумпція невинуватості.

Незважаючи на те, що сьогодні значної актуальності набули дослідження законодавства інших країн, а порівняльно-правова характеристика дозволяє визначити позитивний досвід інших держав і імплементувати його до національного законодавства, вказана робота майже не здійснюється. Певною мірою такий стан в Україні зумовлений позицією, що корупціонерів слід карати без будь-яких послаблень.

Література:

1. Досвід країн Європейського Союзу щодо протидії злочинам, пов'язаним з корупцією, та захисту фінансових інтересів держави: аналіт. огляд / І. Кржечковський, В. В. Тацієнко, С. С. Чернявський та ін. Київ: Нац. акад. внутр. справ, 2016. 280 с.

2. Резолюція VIII Конгресу ООН із запобігання злочинності від 07.09.1990 «Попередження злочинності та кримінальне правосуддя в контексті розвитку: реалізація та перспективи міжнародного співробітництва. Практичні заходи боротьби з корупцією» Режим доступу: http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/995_785. Дата звернення 25.02.2021.

СТАМБУЛЬСЬКИЙ ПЛАН ДІЙ БОРОТЬБИ З КОРУПЦІЄЮ 2003 РОКУ ЯК ОДИН ІЗ ОСНОВНИХ МІЖНАРОДНО-ПРАВОВИХ АКТІВ ВИЗНАЧЕННЯ ШЛЯХІВ ЗАПОБІГАННЯ КОРУПЦІЇ

Боровик А. В.

*кандидат юридичних наук, доцент,
академік*

*ГО «Академія адміністративно-правових наук»,
декан юридичного факультету,*

*професор кафедри кримінально-правових
та адміністративно-правових дисциплін*

*Міжнародного економіко-гуманітарного університету
імені академіка Степана Дем'янчука*

м. Рівне, Україна

Трофімчук Ю. О.

помічник судді

Рівненського районного суду Рівненської області

м. Рівне, Україна

Одним із основних міжнародно-правових актів з точки зору визначення шляхів запобігання корупції є «Стамбульський план дій боротьби з

корупцією для Азербайджану, Вірменії, Грузії, Казахстану, Киргизької Республіки, Російської Федерації, Таджикистану й України. Узагальнені рекомендації для України» від 10.09.2003 [1, с. 56-106, 107-114].

«Стамбульський план дій боротьби з корупцією для Азербайджану, Вірменії, Грузії, Казахстану, Киргизької Республіки, Російської Федерації, Таджикистану й України» від 10.09.2003 містить загальні та конкретні рекомендації Україні з протидії корупції [1, с. 107-114]. Стамбульський план дій боротьби з корупцією став результатом функціонування платформи співробітництва у сфері запобігання та протидії корупції, якою є Організація економічного та соціального розвитку (ОЕСР) і, зокрема, її Антикорупційна мережа для Східної Європи та Центральної Азії [2, с. 23].

Зокрема, у Стамбульському плані дій боротьби з корупцією надається загальна оцінка національним антикорупційним інституціям, які функціонують в Україні. Так, наголошується, що «хоча в Україні наявне широке коло юридичних інструментів і стратегічних документів, координування, реалізація та правоохоронна діяльність залишаються неефективними» [1, с. 107]. Поряд з цим, позитивно сприймається криміналізація Україною у Кримінальному кодексі України (далі КК України) активного та пасивного хабарництва в публічному секторі [1, с. 110]. При цьому рекомендується узгодити положення кримінального законодавства України з міжнародними стандартами у сфері боротьби з корупцією, зокрема з Кримінальною конвенцією Ради Європи про боротьбу з корупцією, Конвенцією ООН проти корупції та Конвенцією про боротьбу проти підкупу іноземних посадових осіб у міжнародних ділових операціях. Під час цієї роботи Україні рекомендують здійснити аналіз і покращити наявний інституційний механізм, щоб посилити спроможність незалежного антикорупційного органу, що відповідає за стратегічні, аналітичні, превентивні та координаційні завдання боротьби з корупцією [1, с. 108].

Крім того, зазначається, що складно боротися з корупцією в усіх державних органах одночасно, тому необхідно визначити окремі державні інституції або сектори, де корупція є найпоширенішою та особливо шкідливою. Слід також переглянути й реформувати нормативне регулювання, інституційну побудову та практику діяльності таких органів або секторів, щоб мінімізувати чинники, які сприяють корупції [1, с. 108].

На концептуальному рівні Україні пропонується більше уваги приділяти запобіганню корупції та визначенню й усуненню системних нормативних або регулятивних прогалин, що зумовлюють обставини, які сприяють корупції [1, с. 109]. Запобіжні заходи доцільно зосереджувати не лише на кодексах етики та схожих превентивних механізмах, а й на

реформуванні нормативних положень, щоб обмежити дискреційні повноваження державних службовців, на заходах зі створення «відкритого уряду», таких як прозорість процедур прийняття рішень, доступ до інформації та залучення громадськості [1, с. 109].

Стамбульський план дій боротьби з корупцією рекомендує Україні оновити національну стратегію боротьби з корупцією, урахувавши рівень корупції в суспільстві та корупційні схеми в окремих інституціях, таких як поліція, судова влада, державні закупівлі, податкова та митна служби, освіта, охорона здоров'я [1, с. 108-109].

Крім того, вказаним документом Україні пропонується сконцентрувати правоохоронні повноваження у сфері боротьби з корупцією, які наразі фрагментарні; створити спеціалізовані антикорупційні прокурорські служби; розглянути питання створення національного антикорупційного органу, що буде спеціалізуватися та матиме повноваження з виявлення, розслідування та переслідування корупційних правопорушень [1, с. 109].

Незважаючи на те, що сьогодні значної актуальності набули дослідження законодавства інших країн, а порівняльно-правова характеристика дозволяє визначити позитивний досвід інших держав і імплементувати його до національного законодавства, вказана робота майже не здійснюється. Певною мірою такий стан в Україні зумовлений позицією, що корупціонерів слід карати без будь-яких послаблень.

Література:

1. Досвід країн Європейського Союзу щодо протидії злочинам, пов'язаним з корупцією, та захисту фінансових інтересів держави: аналіт. огляд / І. Кржечковський, В. В. Тацієнко, С. С. Чернявський та ін. Київ: Нац. акад. внутр. справ, 2016. 280 с.

2. Організаційно-правове забезпечення сучасної антикорупційної політики: навч. посіб. / С.М. Клімова, Т. В. Ковальова. Харків, 2015. 252 с. про засади державної антикорупційної політики в Україні (Антикорупційна стратегія) на 2014–2017 роки : Закон України від 14 жовт. 2014 р. [Електронний ресурс] // Відомості Верховної Ради. 2014. № 46. С. 2047. Режим доступу : <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/1699-18> (дата звернення 26.02.2021).

ЩОДО ПЕРЕЛІКУ КОРУПЦІЙНИХ КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ У ЗАКОНОДАВСТВІ УКРАЇНИ ТА НЕГАТИВНИХ НАСЛІДКІВ ЇХ ВЧИНЕННЯ

Боровик А. В.

кандидат юридичних наук, доцент,

академік

ГО «Академія адміністративно-правових наук»,

декан юридичного факультету,

професор кафедри кримінально-правових

та адміністративно-правових дисциплін

Міжнародного економіко-гуманітарного університету

імені академіка Степана Дем'ячука

м. Рівне, Україна

Чинний закон України про кримінальну відповідальність (Кримінальний кодекс України – далі КК України) безпосередньо визначає формат корупційних кримінальних правопорушень (далі – ККП).

Звідси чіткий законодавчий перелік (визначення) ККП відчутно відрізняється від їх багатьох теоретичних дефініцій.

Зазначимо, що до 2014 р. не існувало чіткої державної позиції щодо того, які злочинні діяння слід уважати корупційними (наприклад, свого часу в одній із своїх Постанов (від 20.10.2011 року № 1094) Кабінет Міністрів України пропонував відносити до «корупційних правопорушень» злочини, передбачені статтями 365, 366, 367, 370, ч. 1 ст. 423, ч. 1 ст. 424 КК України) [1].

В умовах сьогодення національний законодавець зазначає про ККП у примітці до ст. 45 «Звільнення від кримінальної відповідальності у зв'язку з дійовим каяттям» розділу IX «Звільнення від кримінальної відповідальності» Загальної частини КК України (ними вважаються кримінальні правопорушення, передбачені статтями 191, 262, 308, 312, 313, 320, 357, 410, у випадку їх вчинення шляхом зловживання службовим становищем, а також кримінальні правопорушення, передбачені статтями 210, 354, 364, 364-1, 365-2, 366-1, 368, 368-3–369, 369-2, 369-3 цього Кодексу)) [2]. Таким чином, 21 (двадцять одна) конкретна стаття Особливої частини КК України передбачає відповідальність за те чи інше ККП.

Очевидно, що вітчизняний законодавець не зосереджує норми про відповідальність за ККП у межах якогось окремого розділу з двадцятьма існуючих в Особливій частині КК України, звідси до корупційних відносяться окремі кримінальні правопорушення з розділів VI, VII, IX, XIII, XV, XVII та XIX згаданої частини цього Кодексу.

Слід особливо наголосити на тому, що в українського законодавця відсутня послідовна та стала позиція щодо нормативного переліку

(визначення) корупційних злочинів (ККП) у вказаній вище примітці до ст. 45 КК України, оскільки, починаючи з моменту його першої регламентації 14.10.2014 року (Закон України «Про Національне антикорупційне бюро України») [3], він (перелік) з часом був декілька разів змінений, доповнений, розширений та уточнений (зокрема, у 2015, 2019 та 2020 роках) [4], [5], [6].

Також не можна не згадати й про Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо спрощення досудового розслідування окремих категорій кримінальних правопорушень» від 22.11.2018 року № 2617-VIII (набрав чинності з 01.07.2020 року, крім п. 2 розділу II, який набрав чинності з 24.04.2019 року), де термін «корупційні злочини» у тексті КК України був всюди (наскрізно) замінений іншим – «ККП», що свідчить про певну гармонізацію положень Закону України «Про запобігання корупції» та КК України) [7].

Щодо змін, унесених законодавцем до відповідних статей про кримінальну відповідальність за конкретні ККП, то рахунок йде вже на десятки.

Поряд із цим у кримінально-правовій науці встановлені типові ознаки корупційних злочинів, а отже й ККП, до яких слід відносити такі: суспільну небезпечність; (кримінальну) протиправність; наявність діяння, що містить ознаки корупції, зміст якої розкрито у ст. 1 Закону України «Про запобігання корупції»; вчинення його спеціальним суб'єктом – особою, зазначеною у ч. 1 ст. 3 Закону України «Про запобігання корупції»; наявність виключно умислу (умисної форми вини); караність (проте, звісно, з цих положень можуть бути певні винятки) [8, с. 16-17].

В юридичній літературі [9 с. 7] виділяють також й інші ознаки корупційного правопорушення.

Зокрема, пропонується виділяти такі його ознаки: 1) вчиняється суб'єктом, визначеним у ст. 3 Закону України «Про запобігання корупції» або іншою особою, з метою схилити особу, визначену у ст. 3 Закону, до протиправного використання наданих їй службових повноважень чи пов'язаних з ними можливостей; 2) вчинення з використанням службових повноважень чи пов'язаних із ними можливостей; 3) полягає в отриманні неправомірної вигоди або прийнятті її обіцянки/пропозиції для себе чи інших осіб; 4) або в обіцянці/пропозиції чи наданні неправомірної вигоди особі, зазначеній у ст. 3 Закону України «Про запобігання корупції», або на її вимогу іншим фізичним особам; 5) тягне за собою відповідальність, передбачену законом.

З приводу негативних наслідків вчинення ККП, які передбачені КК України, то вони можуть стосуватися, наприклад: звільнення від кримінальної відповідальності (статті 45–48); призначення покарання (ст. 69); звільнення від покарання та його відбування (ч. 4 ст. 74, ч. 1

ст. 75, ч. 1 ст. 79, ч. 3 ст. 81, ч. 4 ст. 82, ч. 4 ст. 86, ч. 3 ст. 87); зняття судимості (ч. 2 ст. 91) [10, с.89-91].

Крім цього, вчинення відповідного ККП: а) буде вважатися підставою для застосування спеціальної конфіскації (відповідно до положень ст. 96-1 КК України), а також заходів кримінально-правового характеру щодо юридичної особи (ч. 1 ст. 96-3 КК України); б) впливатиме на з'ясування питань щодо чинності закону про кримінальну відповідальність відносно кримінальних правопорушень, учинених іноземцями або особами без громадянства за межами України (ч. 2 ст. 8 КК України). Також виділяють й інші характеристики ККП, які відповідним чином розкриті в юридичній літературі (зокрема, питання їх класифікації) [11, с. 32-36], [12, с. 33-38], [13, с. 161-166].

Література:

1. Про затвердження Порядку підготовки та оприлюднення звіту про результати проведення заходів щодо запобігання і протидії корупції : Постанова Кабінету Міністрів України від 20 жовтня 2011 р. № 1094. URL : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1094-2011-п> (дата звернення : 23.02.2021).

2. Кримінальний кодекс України: Закон України від 5 квітня 2001 р. №2341-III (у редакції від 28 квітня 2020 р.). URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2341-14> (дата звернення: 21.02.2021).

3. Про Національне антикорупційне бюро України : Закон України від 14 жовтня 2014 р. № 1698-VII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1698-18#n332> (дата звернення: 20.02.2021).

4. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо забезпечення діяльності Національного антикорупційного бюро України та Національного агентства з питань запобігання корупції : Закон України від 12 лютого 2015 р. № 198-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/198-19#n27> (дата звернення: 20.02.2021).

5. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо забезпечення ефективності інституційного механізму запобігання корупції : Закон України від 2 жовтня 2019 р. № 140-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/140-20#n23> (дата звернення: 23.02.2020).

6. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України у зв'язку з прийняттям Закону України «Про запобігання корупції» : Закон України від 4 березня 2020 р. № 524-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/524-20#n30> (дата звернення: 20.02.2021).

7. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо спрощення досудового розслідування окремих категорій кримінальних правопорушень : Закон України від 22 листопада 2018 р. № 2617-VIII (набирає чинності з 1 липня 2020 р., крім п. 2 розділу II, який набирає

чинності з дня опублікування цього Закону). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2617-19> (дата звернення: 20.02.2021).

8. Савченко А. В. Корупційні злочини (кримінально-правова характеристика) : навч. посіб. Київ: «Центр учбової літератури», 2016. 168 с.

9. Запобігання корупції у запитаннях і відповідях : посібник для суддів. К.: Ваіте, 2017. 146 с.

10. Корупційна злочинність в Україні: сучасний стан, детермінанти та запобігання: навч. посіб. / автор. кол.: В. В. Василевич, О. М. Джужа, А. О. Джужа, О. Г. Колб, С. О. Колб, І. О. Колб, Н. В. Кулакова, Ю. О. Левченко, А. В. Микитчик, С. І. Мінченко, С. А. Мозоль, Т. В. Миронюк, Г. С. Поліщук, Е. В. Расюк, А. В. Савченко; за ред. проф. О. М. Джузи та доц. Е. В. Расюка. Київ: ФОП Маслаков, 2018. 340 с.

11. Куц В., Я. Триньова. Поняття корупційних злочинів та їх види. *Вісник Національної академії прокуратури України*. 2012. № 4. С. 32–36.

12. Захарчук О. З. Нормативне закріплення корупційних злочинів за законодавством України та їх класифікація. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Юридичні науки*. 2015. № 813. С. 33–38.

13. Savchenko Andrii. Issues of the classification of corruption crimes in Ukraine. *Наукові праці Національного авіаційного університету. Серія: «Юридичний вісник «Повітряне і космічне право»* : зб. наук. пр. 2015. № 4 (37). С. 161–166.

ОРГАНІЗАЦІЯ ДОСУДОВОЇ ПРОБАЦІЇ: ДОСВІД ЗАРУБІЖНИХ КРАЇН

Гранкіна В. І.

викладач кафедри організації досудового розслідування

Криворізького навчально-наукового інституту

Донецького юридичного інституту

Міністерства внутрішніх справ України

м. Кривий Ріг, Дніпропетровська область, Україна

Пробація є невід'ємним складовим елементом системи кримінальної юстиції в Європейських країнах. Світова спільнота розглядає пробацію не як альтернативу тюремному ув'язненню, а як основні заходи покарання не пов'язані з позбавленням волі, що мають застосовуватись в першу чергу [1, с. 20]. На думку І.С. Алексєєва пробація є інструментом забезпечення прав і свобод людини та громадянина, оскільки є новітньою системою забезпечення соціально-правової корекції девіантної поведінки осіб, що вчинили злочини. Також

науковець розглядає її як елемент державної політики, який покликаний забезпечити перехід від карально-репресивної функції кримінально-виправної системи до попереджувально-запобіжної з урахуванням примату прав і свобод людини [2, с. 54].

Важливу роль в сфері пробаційної діяльності відіграє досудова пробація, виступаючи засобом додержання прав людини. Про доцільність та необхідність підготовки досудової доповіді, яка і складає суть досудової пробації, з метою надання допомоги судовим органам у визначенні потреби порушення кримінальної справи або встановлення відповідних санкцій зазначається в Європейських правилах пробації [3]. Функцією складання досудової доповіді наділені органи пробації більшості держав світу. Науковці та правники стверджують, що в європейських країнах основною функцією досудової пробації є складання досудової доповіді для подачі в судові органи, розглядаючи досудову доповідь як своєрідний інструмент для винесення об'єктивного й обґрунтованого вироку у справі. Однак маємо звернути увагу на різновекторність поглядів у зарубіжних країнах на функції досудової пробації. Зокрема за законодавством зарубіжних країн виділяють наступні функції досудової пробації:

- функцію інформування суду з метою об'єктивного й обґрунтованого прийняття судового рішення у кримінальному провадженні;
- функцію гуманного поміркованого зточки зору застосування державного примусу аналога кримінального-покарання;
- як форму досудової допомоги обвинуваченому, стимул до самовиправлення, корекції власної поведінки, виключення суїциду [4, с. 228].

Проаналізувавши зарубіжний досвід, маємо зазначити, що крім розмаїття точок зору на функції пробації, спостерігається неоднозначність поглядів і на назву самого документа дослідження та порядку його призначення. Так відрізняється назва досудової доповіді, наприклад – досудовий звіт (Молдова, Данія, ФРН), звіт до винесення вироку (Естонія, Англія та Уельс, Ірландія, Латвія, Словаччина), оціночний звіт (Румунія), звіт з проведення соціального розслідування (Болгарія, Фінляндія, Франція, Угорщина, Швеція) [5].

Зарубіжний досвід свідчить, що рішення про підготовку досудової доповіді не є обов'язковим в кожному випадку і не всі учасники кримінального процесу мають право ініціювати її складання. Крім того, важливою є суб'єктність застосування досудових доповідей. В Латвії особа повинна мати статус обвинуваченого (а не підозрюваного) і досудовий звіт складається тільки на вимогу суду або прокурора. В Румунії, Естонії досудовий звіт складається в обов'язковому порядку

стосовно осіб які на момент вчинення кримінального правопорушення не досягли повноліття, в інших же випадках – на вимогу суду або прокурора [6, с. 28]. В Естонії, зібрана під час складання досудового звіту інформація про особу, що вчинила злочин, є підставою для закриття кримінального провадження, якщо буде підтверджено відсутність самої події або складу злочину. У Румунії та Ірландії досудовий звіт є інструментом для винесення вироку в справі [5]. У Норвегії досудова доповідь готується за запитами поліцейських, прокурорів або суддів, у ній зосереджено увагу на тому, який вид покарання має бути застосований до обвинуваченого [7, с. 47]. У Швейцарії робота служби пробації від імені досудових клієнтів щодо здійснення функції досудової пробації може бути розпочата, як тільки особа буде затримана. Перше завдання – це допомогти особам, які потрапляють у взаємодію з правоохоронними та судовими органами, подолання першого досвіду позбавлення волі та першочергова характеристика особи, яка вчинила злочин. У деяких кантонах цей тип втручання був уведений з урахуванням запобігання самогубству. В Іспанії, органи пробації не беруть участі в роботі з особою, яка вчинила злочин на досудовому етапі. Вони лише контролюють додержання прав особи, яка перебуває під вартою, та виступають гарантами, що особа не постраждає від наслідків перебування в місцях позбавлення волі. Також слід відзначити, що органи пробації не відіграють жодної ролі в процесі судочинства, оскільки, як правило, не складають звіту або презентації для органів судової влади [4, с. 229].

Дослідження, проведені в Англії та взяті за основу британським Home Office (the IMPACT Study, «Intensive Matched Probation and After – Care Treatment»), продемонстрували що рівень рецидивізму повною мірою не залежить від рівня соціального та психологічного супроводу правопорушників. Натомість довели, що пробація має успіх переважно в разі її застосування до людей з певними соціальними чи психологічними проблемами або до осіб, котрі перебувають у стресових ситуаціях, тобто до тих, кого в жодному разі не можна вважати злочинцями в справжньому розумінні цього слова [8].

В нашій державі також однією з найважливіших функцій служби пробації є досудова доповідь, яка готується на стадії розслідування злочину одночасно з проведенням слідчих дій органами дізнання та слідства. При цьому, забезпечується збір інформації про правопорушника з метою надання допомоги суду у визначенні найбільш ефективного для даної особи виду покарання (позбавлення волі чи іншого альтернативного покарання) на основі прогнозу подальшої поведінки особи та можливостей її виправлення у в'язниці чи на волі [9]. Важливість цієї функції полягає в можливості отримання

судом тієї додаткової інформації, яка може залишитись поза увагою слідчих та не завжди може бути отримана в ході судового засідання.

Комплексний підхід до проведення соціального дослідження та оцінювання ступіню суспільної небезпеки обвинуваченого дозволяє підібрати найбільш доцільні програми виправлення засудженого, в разі якщо судом буде призначено покарання альтернативне позбавленню чи обмеженню волі. Значне місце в соціальному дослідженні особистості займають різного роду бесіди з правопорушником, його близькими, рідними, колегами, друзями. Тому, виконання цієї функції вимагає від працівників служби певних знань у галузі психології та педагогіки. Підготовлений службою пробації висновок сприятиме суду у винесенні правильного вироку, а надалі сприятиме офіцерові пробації у його роботі з виправлення злочинця. При цьому, офіцер пробації є фігурою процесуальною, учасником судового процесу, який підтверджує зроблений висновок і несе відповідальність за підсудного у випадку призначення останньому альтернативного позбавленню волі покарання [9].

Висновок. Проаналізувавши зарубіжні підходи, можемо констатувати наявність спільного та відмінного у застосуванні досудової пробації порівняно з вітчизняним законодавством. Так, спільними є погляди на головну функцію досудової пробації – складання досудової доповіді для подачі в судові органи, з метою надання допомоги суду у визначенні найбільш ефективного для даної особи виду покарання (позбавлення волі чи іншого альтернативного покарання) на основі прогнозу подальшої поведінки особи та можливостей її виправлення; необов'язковість прийняття рішення про підготовку досудової доповіді, індивідуальність щодо кожного конкретного випадку.

У той же час існують і відмінності. Так, законодавець Латвії, Румунії та Естонії, закріплює можливість складання досудової доповіді виключно у відношенні особи, яка має статус обвинуваченого (а не підозрюваного); в той же час українському законодавству притаманний більш широкий суб'єктний склад – ініціювати складання досудової доповіді може не лише суд або прокурор, а й сам обвинувачений або ж його захисник чи законний представник, що на нашу думку більш правильно в контексті гуманізації та додержанні прав людини.

Окрім того, та на наш погляд є такою що заслуговує на використання в національній правозастосовній практиці, можливість використання зібраної під час складання досудового звіту інформації як підстави для закриття кримінального провадження, якщо буде підтверджено відсутність самої події або складу злочину.

Література:

1. Богатирьова О.І. Теоретико-прикладні засади впровадження пробації в Україні: монографія. Київ: Дакор, 2013. 368 с.
2. Алексеев І. С. Організаційно-правові основи діяльності органу пробації. Держава та регіони. 2018. № 2(60). С. 52–57. (Серія «Право»).
3. Recommendation of the Committee of Ministers to member states on the Council of Europe Probation Rules. Council of Europe URL: <http://wcd.coe.int/ViewDoc.jsp?id=1575813&Site=CM> (дата звернення: 12.03.2021)
4. Єфремова О. І. Концептуальні засади пробаційної діяльності в деяких Європейських країнах. Підприємництво, господарство і право. 2019. № 3. С. 228–230.
5. Probation in Europe. Published by CEP. URL: <http://www.cep-probation.org/knowledgebase/probation-in-europe-update/> (дата звернення: 12.03.2021)
6. Шило О. Г. Проблемні питання нормативного регулювання складання досудової доповіді в кримінальному провадженні. *Актуальні проблеми удосконалення кримінального процесуального законодавства: матер. Всеукр. наук. конф.* Одеса: Юрид. л-ра, 2017. С. 27–29.
7. Основи професійної діяльності персоналу органу пробації : навчальний посібник для персоналу органу пробації / авт. кол.; за ред. Джеймса Седхема, Майкла Октігана. Київ, 2017. 242 с.
8. Raynor P. (2007) 'Community Penalties: Probation, 'What Works', and Offender Management' in Maguire, M. Morgan, R. Reiner, (2007) 4th edition The Oxford Handbook of Criminology Oxford: Oxford University Press. URL: <http://opac.lib.idu.ac.id/unhan-ebook/assets/uploads/files/c6d5a-137.understanding-criminal-justice.pdf> (дата звернення: 12.03.2021)
9. Лиска В.М. Пробація. Проблеми її запровадження в Україні. URL: https://minjust.gov.ua/m/str_13956. (дата звернення: 12.03.2021).

ЩОДО ПРАВОВИХ ПІДСТАВ ВИЗНАННЯ НЕПРИПУСТИМИМИ ДОКАЗІВ У КОРУПЦІЙНИХ КРИМІНАЛЬНИХ ПРОВАДЖЕННЯХ ВНАСЛІДОК ПОРУШЕННЯ ЗАКОНУ ПРО ПІДСЛІДНІСТЬ

Дем'янчук В. А.

*доктор юридичних наук, професор,
академік*

*ГО «Академія адміністративно-правових наук України»,
ректор*

*Міжнародного економіко-гуманітарного університету
імені академіка Степана Дем'янчука*

м. Рівне, Україна

Павелків С. Р.

кандидат юридичних наук,

доцент кафедри цивільно-правових дисциплін

*Міжнародного економіко-гуманітарного університету
імені академіка Степана Дем'янчука*

м. Рівне, Україна

На сьогоднішній день у судах продовжується тяганина у низці корупційних кримінальних проваджень, які «запхані» туди колишніми керівниками правоохоронних органів з метою отримання політичних дивідендів та власного піару.

Проблемою для держави в цілому є те, що більшість суддів не бажають або бояться приймати у них законні процесуальні рішення, достовірно знаючи, що кримінальні провадження порушені та розслідувались з порушенням закону про підслідність.

Відповідно до п. 2 ч. 3 ст. 87 КПК України недопустимими є докази, що були отримані після початку кримінального провадження шляхом реалізації органами досудового розслідування чи прокуратури своїх повноважень, не передбачених КПК України, для забезпечення досудового розслідування кримінальних правопорушень [2].

Фактичні дані є недопустимими і не повинні мати значення доказів, якщо вони отримані внаслідок порушення вимог закону про підслідність.

Згідно ч. 4 ст. 87 КПК України докази, передбачені цією статтею, повинні визнаватись судом недопустимими під час будь-якого судового розгляду, крім розгляду, якщо вирішується питання про відповідальність за вчинення зазначеного істотного порушення прав та свобод людини, внаслідок якого такі відомості були отримані [2].

Доказами у кримінальному провадженні є фактичні дані, одержані у передбаченому КПК України порядку, на підставі яких слідчий,

прокурор, слідчий суддя і суд встановлюють наявність чи відсутність фактів та обставин, що мають значення для кримінального провадження та підлягають доказуванню (ч. 1 ст. 84 КПК України) [2].

ЄСПЛ у своїх рішеннях неодноразово зазначав, що допустимість доказів є прерогативою національного права і, за загальним правилом, саме національні суди повноважні оцінювати надані їм докази (рішення у справах «Тейкслер де Кастро проти Португалії» від 09.06.1998; рішення у справі «Шебельник проти України» від 19.02.2009), а порядок збирання доказів, передбачений національним правом, має відповідати основним правам, визнаним Конституцією.

Визнаватися допустимими і використовуватися як докази в кримінальному праві можуть тільки фактичні дані, одержані відповідно до вимог кримінального процесуального законодавства. Перевірка доказів на їх допустимість є найважливішою гарантією забезпечення прав і свобод людини і громадянина у кримінальному процесі та ухвалення законного і справедливого рішення у справі.

Недопустимість обґрунтування обвинувачення особи у вчиненні злочину на доказах, одержаних незаконним шляхом, закріплена у ч. 3 ст. 62 Конституції України, а згідно з ч. 2 ст. 64 Конституції України ця гарантія не може бути обмежена [1].

На вказані обставини наголошено в п. 3.2 Рішення Конституційного Суду України № 12-рп/2011, який на підставі аналізу положення ч. 3 ст. 62 Конституції України, дійшов висновку, що обвинувачення у вчиненні злочину не може бути обґрунтовано фактичними даними, одержаними в незаконній спосіб, а саме, порушенням конституційних прав і свобод людини і громадянина; з порушенням встановлених законом порядку, засобів, джерел отримання фактичних даних; не уповноваженою на те особою, тощо (п. 3.2 Рішення конституційного Суду України № 12-рп/2011) [6].

Порушення зазначених вимог КПК позбавляють доказового значення відомості, які були отримані, роблять доказ неприпустимим. Такий доказ не може бути покладений в основу підозри, обвинувачення, використаний для доказування інших значущих у кримінальному провадженні обставин.

Відповідно до ч.ч. 1, 2 ст. 8 КПК України кримінальне провадження здійснюється з додержанням принципу верховенства права, відповідно до якого, людина, її права та свободи визнаються найвищими цінностями та визначають зміст та спрямованість діяльності держави. Принцип верховенства права у кримінальному провадженні застосовується з урахуванням практики Європейського суду з прав людини [2].

Відповідно до ст. 19 Конституції України органи державної влади, їх посадові особи, зобов'язані діяти на підставі, в межах повноважень та у спосіб, що передбачені Конституцією і законами України [1].

Згідно з ст.9 КПК України при здійсненні кримінального провадження не може застосовуватись закон, який суперечить КПК України [2].

Крім того, Європейський суд з прав людини застосовує у своїй практиці, зокрема у рішеннях в справах «Балицький проти України» [3], «Тейксейра де Кастро проти Португалії» [4], «Шабельник проти України» [5] різновид доктрини «плодів отруєного дерева», яка полягає в тому, що коли визнаються недопустимими не лише докази, які безпосередньо отримані внаслідок порушення, а також і докази, які б не були отримані, якби не були отримані перші. Таким чином, допустимі самі по собі докази, отримані за допомогою відомостей, джерелом яких є недопустимі докази, стають недопустимими.

Фактичні дані є недопустимими і не повинні мати значення доказів, якщо вони є «плодами отруєного дерева» – доказ, отриманий на підставі заздалегідь неприпустимого доказу.

«Очевидна недопустимість» є якісною інтегративною характеристикою допущених порушень передбаченого законом порядку збирання доказів. Її сутність полягає в тому, що такі порушення є безсумнівними, безперечними і саме в силу цього не потребують здійснення їх перевірки і співставлення з іншими доказами, наданими учасниками судового провадження.

Крім того, згідно Постанови Касаційного кримінального суду Верховного суду України від 14 квітня 2020 року у справі № 761\34909\17, здійснення досудового розслідування не уповноваженими на те особами (органами) визнається істотним порушенням прав людини і основоположних свобод та має наслідком визнання отриманих доказів неприпустимими [7].

Враховуючи викладене, усі докази, які здобуті органом досудового розслідування з порушенням закону про підслідність беззаперечно повинні визнаватись судом очевидно недопустимими.

Література:

1. Конституція України: електронний ресурс: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>. Дата звернення 25.02.2021.

2. Кримінальний процесуальний кодекс: електронний ресурс: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651%D0%B0-17#Text>. Дата звернення 25.02.2021.

3. Справа Балицький проти України (заява № 12793(03): електронний ресурс: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_726#Text. Дата звернення 25.02.2021.

4. Справа Тейксейра де Кастро проти Португалії: електронний ресурс: <https://ips.ligazakon.net/document/SO1246>. Дата звернення 25.02.2021.

5. Справа Шабельник проти України: електронний ресурс: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_457#Text. Дата звернення 25.02.2021.

6. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням Служби безпеки України щодо офіційного тлумачення положення частини третьої статті 62 Конституції України: електронний ресурс: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v012p710-11#Text>. Дата звернення 25.02.2021.

7. Постанови Касаційного кримінального суду Верховного суду України від 14 квітня 2020 року у справі №761\34909\17: електронний ресурс: <https://verdictum.ligazakon.net/document/88904111>. Дата звернення 25.02.2021.

ЩОДО СОЦІАЛЬНО-ПРАВОВОЇ ПРИРОДИ ДЕТЕРМІНАНТ, ЩО СПРИЯЮТЬ ВЧИНЕННЮ КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ

Джамадзе Т. Г.

доктор юридичних наук, професор,

радник судді ЄСПЛ

м. Тбілісі, Грузія

Кухарук Т. Б.

методист

Навчально-криміналістичного центру

Міжнародного економіко-гуманітарного університету

імені академіка Степана Дем'янчука

м. Рівне, Україна

Вивчення наукової літератури показує, що питання детермінації злочинності відносяться до ключових при дослідженні будь-якого із її видів. Як з цього приводу досить слушно зауважив А. П. Закалюк, від її розуміння залежить досягнення головної мети кримінології, якою є наукове обґрунтування рекомендацій щодо запобігання злочинності. У широкому значенні, на його думку, поняття детермінації відображає

діалектичну суттєву властивість реального буття, тобто загальний зв'язок, взаємозалежність і взаємообумовленість предметів, явищ та процесів [1, с. 183]. Виходячи з цього, Б. М. Головкін небезпідставно вважає, що детермінація злочинності – це сукупність різних за природою негативних явищ об'єктивного і суб'єктивного характеру, які у своєму зв'язку обумовлюють кримінальну форму поведінки у суспільстві [2, с. 71], а О. М. Джужа переконаний, що коли розглядається поняття детермінантів злочинності через спектр філософського вчення про причинність, то поряд із поняттям причини, яке викликає певний наслідок, неодмінно стоїть поняття умови, яке сама цього наслідку не викликає, але сприяє причині «виконати свою справу» [3, с. 59]. Аналогічну позицію займає А. І. Долгова, яка доводить, що детермінізм, виходячи із факту причинного походження, говорить про те, чому відповідний процес відбувся так чи по-іншому, чому виникло саме дане явище, які умови походження та який ступінь стійкості відповідного процесу [4, с. 184]. Г. Й. Шнайдер, не виводячи в цілому поняття детермінації злочинності, веде мову про так званій багатофакторний підхід щодо вивчення змісту останньої, який передбачає дослідження не однієї причини, а ряду причин (факторів), що породжують та обумовлюють вчинення злочинів [5, с. 244]. У науковій літературі можна зустріти й інші методологічні підходи щодо визначення поняття детермінації злочинності. Узагальнивши існуючі в науці зазначені поняття, А. П. Закалок вивів наступне визначення детермінації злочинності, а саме – це вся сукупність явищ, процесів, фактів, проявів, з якими вона взаємопов'язана та якими вона обумовлена [1, с. 184]. При цьому, важливе значення для кожного дослідника при з'ясуванні змісту даного поняття, має та класифікація детермінант злочинів, яку застосовує той чи інший із них. У науці детермінанти злочинності класифікують за різними критеріями: а) за механізмом впливу на злочинність їх поділяють: на детермінанти, причини, умови та кореляти; б) за джерелами формування – антропологічні та соціальні; в) за структурою – детермінанти всієї злочинності та окремих її видів; г) за змістом – політичні, економічні, соціокультурні, управлінські, психологічні, моральні, правові, сімейно-побутові, ін.; г) за часом функціонування – детермінанти, під впливом яких відбувалося попереднє формування особистості злочинців певного покоління, та детермінанти, що діють у нинішніх умовах і обумовлюють кримінальну активність відповідним чином налаштованих людей [2, с. 73]. Крім цього, в кримінології пропонується й інші класифікації детермінант злочинності. Зокрема, О. М. Джужа детермінанти, залежно від їх рівня дії, поділив на: 1) чинники злочинності в цілому; 2) чинники окремих видів злочинності;

3) чинники конкретних злочинів [3, с. 61]. Більш точно, у цьому контексті, здійснив класифікацію детермінант злочинності А. П. Закалюк, який поділив їх на групи за такими критеріями: а) функціональним призначенням, тобто за функцією, яку в певній ланці або у системі детермінації в цілому виконують детермінанти, а саме – це: причини, умови, кореляти, детермінанти іншого (не кореляційного) зв'язку [1, с. 211]. У науці, причиною називають явища (системи), які породжують, продукують інші явища (системи) – наслідки [1, с. 187]. Умови – це різноманітні явища, процеси, обставини, які сприяють або створюють можливість виникнення та прояву причини, яка породжує наслідок [1, с. 188]. Кореляти – це такий зв'язок між подіями, явищами, процесами, за якого зміна одних явищ супроводжується (не спричинюється чи обумовлюється) зміною інших [1, с. 189]; б) за рівнем функціонування детермінанти поділяються на: – детермінанти вищого рівня, які детермінують злочинність взагалі у значенні цілісної сукупності її суспільного прояву; – системи детермінантів злочинних проявів певного виду, що об'єднується у видовий різновид за спільними ознаками (мотивами, способом вчинення злочину тощо); – детермінанти окремого злочинного прояву, які мають індивідуальну належність саме до нього [1, с. 216-217]; в) за сферою дії детермінанти поділяються на: економічні, політичні, соціальні, управлінські, правові, інші [1, с. 217]; г) за значенням в процесі детермінації – на: корінні; головні; другорядні; суперечності, що притаманні будь-якому розвитку і реалізуються у процесі останнього, та антагоністичні, які потребують спеціальних зусиль суспільства щодо їх подолання [1, с. 218].

Таким чином, якщо застосувати зазначену кримінологічну формулу до визначення змісту детермінант, що сприяють вчиненню кримінальних правопорушень, то слід констатувати, що останні мають відображати як загальні, так і специфічні ознаки даного поняття, позаяк останні знаходяться поміж собою у нерозривному діалектичному зв'язку.

Література:

1. Закалюк А. П. Курс сучасної української кримінології : теорія і практика : [У 3 кн.]. Кн. 1 Теоретичні засади та історія української кримінологічної науки / А. П. Закалюк. Київ : видавн. дім «Ін Юре», 2007. 424 с.
2. Кримінологія : підручник / за ред. В. В. Голіни, Б. М. Головіна. Харків : Право, 2014. 440 с.
3. Кримінологія : підручник для студентів вищ. навч. закл. / за заг. ред. О. М. Джужи. Київ : Юрінком Інтер, 2002. 416 с.

4. Криминология : учебник / под общ. ред. А. И. Долговой. 2-е изд., перераб. и доп. Москва : Норма, 2002. 848 с.

5. Шнайдер Г. Й. Криминология : перевод с немецкого / под общ. ред. и с предисл. Л. О. Иванова. Москва : Прогресс : Универсал, 1994. 504 с.

THE EXEMPTION FROM CRIMINAL LIABILITY FOR CORRUPTION CRIMES IN UKRAINE: THE GENERAL CHARACTERISTIC

Kopotun I. M.

*Doctor of Law, Professor, Honoured Lawyer of Ukraine,
Vice-rector for International Relations*

Akademie HUSPOL,

Kunovice, Czech Republic,

*Professor at the Department of Criminal Law and Justice,
Academician Stepan Demianchuk International University
of Economics and Humanities*

Rivne, Ukraine

Dovban I. M.

Candidate of Law,

Acting Chairman of the Board

*PJSC «Kyiv-Dnipro Intersectoral Industrial Railway Transportation Company»
Kyiv, Ukraine*

The relevance of the theme of the study is related to the change in the direction of world and national criminal policy in the direction of the primary protection of the rights, freedom and interests of the victim, individualization of criminal responsibility and punishment. New forms and methods of state response to a crime committed to prevent or reduce the consequences of a crime are looked for. Considerable attention has been paid to changes and additions to the institute of release from criminal liability in the new criminal legislation. The existence in the CC of Ukraine of special cases of release from criminal liability is substantiated by the desire to compromise with the offender in order to achieve a more significant result than bringing the criminal responsibility of the perpetrator.

The problems in determining the grounds and conditions for exemption from criminal liability were paid attention by domestic and foreign scholars such as Kh. Alikperov, Yu. Baulin, V. Horzhey, E. Dadakayev, V. Yegorov,

O. Zhytnyi, V. Kyshnaryov, I. Petrukhin, V. Tertyshnyk, D. Filin, P. Khrypynskiy and etc.

There are different views on the definition of exemption from criminal liability in the theory of criminal law. The objective necessity of the existence of this institution in legal science is explained in different ways. The basis of exemption from legal liability is its humanization in the general theory of law; institute of dismissal from liability see as a means of implementing the principle of individualization in the legal mechanism.

As a manifestation of the principle of humanism, the Institute for the exemption from criminal liability is also considered in the science of criminal law. The exemption from criminal liability for corruption crimes is regulated by criminal and criminal-procedure legislation, the refusal of the state through the competent authorities from the appointment of a person who committed a corruption offense, punishment and the imposition of criminal legal measures against legal entities. The considerable experience is already accumulated considerable experience in the application of the norms that provide for the release of a person from criminal responsibility in the science of criminal law, but significant changes in anti-corruption legislation have made many innovations in the norms of the Criminal Code of Ukraine [1, p. 185].

The above changes are related to the fact that since October 2014 a number of extremely important laws have been passed which can be considered the largest legislative reform in the field of combating corruption during the existence of a new independent Ukrainian state, such as: Laws of Ukraine «On Amendments to the Criminal and Criminal Procedural Codes of Ukraine Regarding the Inevitability of Punishment for Certain Crimes Against the Basics of National Security and Corruption Crimes (the Law on conviction in absentia)» (dated 07.10.2014), «On the Principles of State Anti-Corruption Policy in Ukraine (Anti Corruption Strategy) for 2014–2017»; «On the National Anti-Corruption Bureau of Ukraine»; «On Prevention of Corruption»; «On Amending Certain Legislative Acts of Ukraine Concerning the Definition of Final Beneficiaries of Legal Persons and Public Figures» etc.

Speaking about the general characteristics of the exemption from criminal liability for corruption crimes, the grounds and conditions of application of this legal institution are subjects to study, first of all. In view of this, let's dwell on the formulation of the essence of the concepts of «ground» and «condition». The condition is inextricably linked with the essence of the grounds for exemption from criminal liability. The condition is a thing, which forms the cause or creates the possibility of its action, and this connection is conditioned with the consequence; the condition is a requirement, a proposal put forward by one party, negotiating about

something, as well as when entering into an agreement, a contract, by an academic explanatory dictionary. Under the notion of «cause» understand the thing that determines directly, generates another thing – the consequence.

Taking into account the clarified interpretation of these basic concepts of «grounds» and «conditions» for exemption from criminal liability for corruption crimes, we can outline their general characteristics [2, p. 254-255]:

- the normative basis is availability, where the incentive legal rules of criminal law is contained in art. 354 of the CC of Ukraine;

- the factual basis is the presence taken together provided for conditions for exemption from criminal liability in Part 5 of Art. 354 of the Criminal Code of Ukraine 1) after a proposal, a promise or an unlawful benefit; 2) before obtaining information about this crime from other sources by the relevant body; 3) a voluntary of crime report; 4) active assistance in disclosing a crime;

- the procedural basis is the norms of law, in particular the CPC of Ukraine, which determine the procedure for exemption from criminal liability.

Speaking about the grounds for exemption from criminal liability, there are many controversial views about the conditionality of their existence in criminal law among scientists. The search for new, effective methods and ways of combating corruption is an urgent problem for modern Ukraine. Over the past few years, the number of changes taking place in the field of fighting corruption has exceeded the measures taken over the past ten years. However, qualitative transformations have not become visible to every citizen yet.

The results of such reforms can be felt under the condition of radical innovations in preventing such a socially dangerous thing as corruption. At the same time, the principles of criminal law, which are fundamental for the given branch and basic for the state in general, must remain inviolable. General principles are inherent not only in criminal law, but also in other branches of law. They are: rule of law, legality, equality of citizens before the law, inevitability of liability, principles of justice, humanism and democracy.

The specified norms of exemptions are directly in line with international standards, in particular the Council of Europe Convention on Criminal Liability for Corruption 1999, The UN Convention against Corruption 2003, the United Nations Convention against Transnational Organized Crime 2000, the Convention of the Organization for Economic Co-operation and Development on combating the bribery of officials of foreign states in conducting international business operations in 1997.

Summarizing everything, we note that the domestic criminal law operates the principle of inevitability of liability, the essence of which is that the person who committed the crime must be brought to the criminal or other responsibility that

is associated with the using criminal nature actions against such persons. However, the analysis of the norms of art. 51 of the CC of Ukraine, as well as the characteristics of special types of exemption from criminal liability, gives grounds for refusing from this principle and developing more flexible forms of exemption liability for the committed crime.

Let's consider the compliance of special types of exemption from criminal liability for crimes to the special principles of criminal law:

– the principle of the legislative definition of a crime (there is no crime not provided for by the Law) – one of the most important general principles of criminal law. It is defined in articles 1, 2, 3 and 11 of the CC of Ukraine.

– the principle of personal responsibility – criminal liability is possible only for their own actions (inaction). No one can be held accountable for a crime committed by another person. This principle follows directly from the contents of part 2 of art. 2 CC.

The analysis of the concepts of exemption from criminal liability for crimes in general has determined the need for the formulation of this concept directly for corruption crimes. The difference in understanding is related to the changes that have already been made to the Criminal Code of Ukraine for the implementation of international obligations to combat corruption [3, p. 284].

Consequently, the exemption from criminal liability for corruption crimes is refusal regulated by the criminal and criminal-procedural of the state, in the person of the competent authorities, about the appointment to the person who committed the corruption crime, the punishment and the application measures of a criminal nature against the legal entities.

Analyzing the general and special principles of criminal law, we can note that in the field of combating corruption, each of them undoubtedly has a manifestation. During the study, there were no direct contradictions between the special types of exemption from criminal liability for corruption crimes and the fundamental ideas of criminal law. However, the principles that are key to these incentive norms deserve special attention, about what we have already said here.

References:

1. Baulin Yu. V. Zviltennia vid kryminalnoi vidpovidalnosti : Visnyk Asotsiatsii kryminalnoho prava Ukrainy, 2013. № 1 (1).

2. Yu. V. Aleksandrov. Kryminalne pravo Ukrainy. Zahalna chastyna : pidruchnyk. Kyiv : Pravovi dzherela, 2002.

3. Borovyk A. V. Corruption crimes in Ukraine : special types of dismissal. Lutsk : «VolynPoligraph» TM, Individual-entrepreneur Hadyak Zh. V., 2018. 284 p.

ЩОДО ЗАКРІПЛЕННЯ ПОНЯТТЯ «ПРАВООХОРОННИЙ ОРГАН» У НОРМАТИВНИХ ДОКУМЕНТАХ

Риженко І. М.

*кандидат технічних наук, доцент,
доцент кафедри цивільно-правових дисциплін
Міжнародного економіко-гуманітарного університету
імені академіка Степана Дем'ячука
м. Рівне, Україна*

Аналізом чинного законодавства встановлено, що незважаючи на активне використання терміну «правоохоронні органи» у нормативно-правових документах, в умовах сьогодення законодавчого закріплення поняття та системи правоохоронних органів України не має.

Зазначене призводить до нечіткого і суперечливого підходу розуміння того, які органи є правоохоронними, оскільки у більшості законів про організацію та діяльність державних органів, останні не називаються правоохоронними.

У Конституції України поняття «правоохоронні органи» вживається один раз у ст.17, де визначено, що забезпечення державної безпеки і захист державного кордону України покладаються на відповідні військові формування та правоохоронні органи держави, організація і порядок діяльності яких визначаються законом [1].

Положення ст.2 Закону України «Про державний захист працівників суду і правоохоронних органів» надає розширений, у той же час, не повний, перелік правоохоронних органів, до яких віднесено органи прокуратури, Національної поліції, служби безпеки, Військової служби правопорядку у Збройних Силах України, Національне антикорупційне бюро України, органи охорони державного кордону, органи доходів і зборів, органи і установи виконання покарань, слідчі ізолятори, органи державного фінансового контролю, рибоохорони, державної лісової охорони, інші органи, які здійснюють правозастосовні або правоохоронні функції [2].

Відповідно до ст.1 Інструкції про порядок використання правоохоронними органами України інформаційної системи Міжнародної організації кримінальної поліції – Інтерпол [3], Державне бюро розслідувань, Державну кримінально-виконавчу службу України, Державну міграційну службу України, Державну митну службу України, Державну прикордонну службу України, Державну фіскальну службу України, Національне антикорупційне бюро України, Національну поліцію України, Службу безпеки України та органи прокуратури України визначаються як правоохоронні органи.

Акцентуємо увагу на тому, що поняття правоохоронних органів законодавцем активно використовується кодифікованому законодавстві України. Водночас, останнє також не містить пояснення які саме органи відносяться до правоохоронних.

Термін «правоохоронні органи» неодноразово вживається у Кримінальному процесуальному кодексі України (далі КПК України) [4]. Як приклад, визначено, що слідчі органи державного бюро розслідувань здійснюють досудове розслідування кримінальних правопорушень, вчинених працівником правоохоронного органу (п. 1 ч. 4 ст. 216 КПК України). У ч. 6 ст. 135 КПК України вказано, що повістка про виклик вручається особі працівником правоохоронного органу, у п. 3 ч.7 ст. 223 КПК України зазначено, що працівники правоохоронних органів не можуть бути залучені як поняті.

Термін правоохоронні органи законодавцем, в тому числі, вказано й у редакції ст. 195⁴ Кодексу України про адміністративні правопорушення, а саме: «Порушення порядку виробництва, придбання, зберігання чи продажу електрошокових пристроїв і спеціальних засобів, що застосовуються правоохоронними органами» [5] та ст. 365 Кримінального кодексу України «Перевищення влади або службових повноважень працівником правоохоронного органу» [6].

Так, вчені розглядають поняття «правоохоронні органи» у широкому та вузькому розумінні. При цьому у першому випадку до правоохоронних органів у їх широкому розумінні відносять усі державні органи, наділені повноваженнями у галузі контролю за дотриманням законності та правопорядку в державі, а представники другої групи науковців схиляються до вузького розуміння правоохоронних органів, до яких вони відносять лише державні органи, спеціально створені для забезпечення законності та правопорядку і боротьби зі злочинністю, яким із цією метою надані повноваження застосовувати передбачені законом заходи державно-владного впливу на осіб, які скоїли правопорушення, з метою їх покарання та виправлення [7, с. 498].

Відсутність єдиного нормативного підходу до визначення дефініцій правоохоронних органів, законодавчого закріплення їх системи, зумовлюють розбіжності у поглядах науковців до визначення цих понять.

Література:

1. Конституція України. *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*, 1996, № 30, ст. 141.

2. Закон України «Про державний захист працівників суду і правоохоронних органів» від 23 грудня 1993 року № 3781-ХІІ. *Відомості Верховної Ради України*. 1994. № 11, ст. 50.

3. Інструкція про порядок використання правоохоронними органами України інформаційної системи Міжнародної організації кримінальної поліції – Інтерпол, затверджена наказом Міністерства внутрішніх справ України, Офісу Генерального прокурора, Національного антикорупційного бюро України, Служби безпеки України, Державного бюро розслідувань, Міністерства фінансів України, Міністерства юстиції України від 17 серпня 2020 року № 613/380/93/228/414/510/2801/5. Режим доступу: URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0849-20#Text> (дата звернення 26.02.2021).

4. Кримінальний процесуальний кодекс України від 13 квітня 2012 року № 4651 – VI. *Відомості Верховної Ради України* (ВВР), 2013, № 9-10, № 11-12, № 13, ст.88.

5. Кодекс України про адміністративні правопорушення. Режим доступу: URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/80731-10#Text> (дата звернення 23.02.2021).

6. Кримінальний кодекс України від 5 квітня 2001 року № 2341-III. *Відомості Верховної Ради України* (ВВР), 2001, № 25-26, ст.131

7. Шай Р. Я. Роль і місце правоохоронних органів у правовій державі. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ*, №2, 211 рік, с.496-508.

ВТЯГНЕННЯ У ПРОТИПРАВНУ ДІЯЛЬНІСТЬ ЯК СПОСІБ ПРОВОКАЦІЇ ДО ВЧИНЕННЯ КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВОПОРУШЕННЯ

Романова О. І.

*кандидат юридичних наук, доцент,
т.в.о. завідувача кафедри організації досудового розслідування
факультету № 1*

*Криворізького навчально-наукового інституту
Донецького юридичного інституту
Міністерства внутрішніх справ України
м. Кривий Ріг, Дніпропетровська область, Україна*

Закріплені в Конституції України правові основи для утворення, розвитку і захисту громадянського суспільства в Україні створюють реальні можливості для захисту прав людини і громадянина. Формування

правової держави, побудова громадянського суспільства в нашій державі неможливі без надійного правового захисту кожної особи, забезпечення прав та свобод людини і громадянина. Відповідно до ст. 3 Конституції України «людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканість і безпека визнаються найвищою соціальною цінністю». Але права та свободи людини і громадянина не існують ізольовано, вони знаходяться в тісному зв'язку і взаємозалежності з багатьма правовими і соціальними інститутами. У зв'язку з цим сучасна кримінально-правова політика орієнтує законодавство та правозастосовну практику на подальше поглиблення диференційованого підходу до застосування кримінальної відповідальності та покарання як засобу протидії злочинності. Це, у свою чергу, потребує вдосконалення кримінального законодавства як в цілому, так і окремих його інститутів, вирішення гострих питань. Одним з таких гострих і найменш досліджених питань є кримінальна відповідальність за провокацію кримінальних правопорушень. Сучасне кримінальне законодавство не містить належної правової бази для протидії таким діям, оскільки Кримінальний кодекс України в Особливій частині встановлює відповідальність тільки за провокацію підкупу (ст. 370 КК), тобто «дії службової особи з підбурювання на пропонування, обіцянку чи надання неправомірної вигоди або прийняття пропозиції, обіцянки чи одержання такої вигоди...», як спеціального виду кримінального правопорушення у сфері службової діяльності, а в рамках вивчення Загальної частини аналізується в рамках вивчення спеціальних питань відповідальності за співучасть у кримінальних правопорушеннях.

Низка статей Особливої частини КК України в своїх диспозиціях передбачають термін «втягнення», під яким розуміється своєрідний спосіб «залучення» особи до вчинення кримінального правопорушення, зайняття злочинною або іншою суспільно небезпечною діяльністю. Наприклад, втягнення до зайняття проституцією (ст. 303 КК), втягнення неповнолітніх у протиправну діяльність (ст. 304 КК). Разом з тим у кримінально-правовій літературі та судовій практиці відсутня єдність поглядів щодо тлумачення терміну «втягнення» особи до вчинення кримінального правопорушення.

Пленум Верховного Суду України, розуміє під втягненням особи до злочинної діяльності виключно співучасть у вигляді підбурювання. Зокрема, у п. 5 ППВСУ «Про застосування судами законодавства про відповідальність за втягнення неповнолітніх у злочинну або іншу антигромадську діяльність» від 27.02.2004 р. № 2 зазначено, що «під втягненням неповнолітнього у злочинну діяльність слід розуміти певні дії дорослої особи, вчинені з будь-яких мотивів і пов'язані з *безпосереднім впливом на неповнолітнього з метою викликати у нього рішучість взяти участь в одному чи декількох злочинах*». Втягнення,

згідно з постановою, може здійснюватися за допомогою: 1) фізичного насильства (заподіяння тілесних ушкоджень, мордування, катування тощо) і (або) 2) психічного впливу (погроза застосувати насильство, завдати матеріальних збитків, зганьбити в очах однолітків і товаришів, позбавити повсякденного спілкування, переконання, залякування, обману тощо). Таким чином ППВСУ фактично ототожнює втягнення зі схилянням особи до участі у кримінальному правопорушенні, тобто з її підбурюванням до вчинення кримінального правопорушення.

Така позиція занадто обмежує можливі випадки втягнення особи до протиправної діяльності. Більш доцільно розгляди втягнення у двох формах:

1) як *конкретизоване*, що полягає або у схилянні особи до участі у задуманому кримінальному правопорушенні, як співвиконавця чи пособника (можливо й організатора), або у формуванні у особи самостійного умислу на вчинення певного діяння;

2) як *неконкретизоване*, коли дії особи є пропагандою злочинного способу життя, вербуванням нових прихильників злочинного світу, що хоча й забезпечує поповнення злочинних рядів, але не спрямоване на залучення особи до вчинення конкретного кримінального правопорушення.

Дійсно, остання форма втягнення не охоплюється співучастю у вигляді підбурювання. Але, безперечно, вказані дії повинні отримувати самостійну правову оцінку, як втягнення неповнолітніх (якщо мова йде про таких осіб) до заняття протиправною та злочинною діяльністю або іншою антигромадською діяльністю.

Якщо втягнення у протиправну діяльність припускає завжди тільки безпосередній вплив на свідомість та волю особи з метою її залучення до кримінального правопорушення, то втягнення у протиправну діяльність з використанням провокаційних засобів можуть характеризуватися виключно завуальованим впливом на психіку особи і характеризуватися створенням будь-якої обстановки, що на думку провокатора здатна викликати вчинення кримінального правопорушення особою, яка провокується.

За своїм обсягом провокаційна діяльність може охоплювати досить широке коло способів, що пов'язані зі створенням об'єктивно-предметних умов, що викликають вчинення якого-небудь кримінального правопорушення. Створити такі умови можна шляхом схиляння особи до вчинення кримінального правопорушення (тобто вчинення підбурюваних дій), шляхом організації вчинення відповідного кримінального правопорушення (виконання функцій організатора), шляхом втягнення особи до вчинення кримінального правопорушення,

а також шляхом іншого залучення особи до кримінального правопорушення.

Усі перелічені способи провокаційної діяльності є ніщо інше як створення відповідних умов, спрямованих на збудження у особи наміру вчинити кримінальне правопорушення та реалізації цього наміру при вчиненні кримінального правопорушення. Провокатор для досягнення власної мети може обирати такі шляхи впливу на свідомість та волю спровокованої особи, щоб взагалі уникнути будь-якого спілкування з останньою. З точки зору кримінального процесу дуже складно довести таку протиправну діяльність. Водночас, не можна формулювання кримінально-правових положень ставити у виключну залежність з труднощами процесуального доказування кримінальної протиправної діяльності особи.

Аналіз законодавчих положень, а також теоретичних вчень щодо провокації дозволяє стверджувати, що як кримінальний закон, так і більшість науковців обмежують провокацію створенням обстановки, що викликає тільки виконання об'єктивної сторони кримінального правопорушення. Тому і закон, і теорія кримінального права пов'язують провокаційну діяльність тільки з провокацією дій виконавця кримінального правопорушення. Майже усі дослідники інституту співучасті зазначають, що підбурити до вчинення кримінального правопорушення можна не тільки виконавця, а й інших співучасників (організаторів, пособників, і, навіть, підбурювачів (так зване опосередковане підбурювання)). Але чи можна спровокувати особу не на виконання кримінального правопорушення, а на співучасть у такому кримінальному правопорушенні? Звичайно можна! Але таке положення, існуюче на теперішній час, нажаль суттєво обмежує можливість визнання певних дій, як провокаційних.

Тому, є доцільним важити що спровокувати можна не тільки безпосереднє вчинення кримінального правопорушення, а й участь у такому кримінальному правопорушенні шляхом втягнення у протиправну діяльність з використанням провокаційних заходів.

Література:

1. Конституція України // Відомості Верховної Ради України. – 1996. – № 30.

2. Постанова Пленуму Верховного Суду України № 2 від 27.02.2004 р. «Про застосування судами законодавства про відповідальність за втягнення неповнолітніх у злочинну або іншу антигромадську діяльність» // Вісник Верховного Суду України. – 2004. – № 4. – С. 16-19.

3. Таганцев Н.С. Русское уголовное право. Т. 1. – Тула: Автограф, 2001. – С. 592.

ЗАГРОЗИ ЕКОНОМІЧНІЙ БЕЗПЕЦІ ДЕРЖАВИ У СФЕРІ ДІЯЛЬНОСТІ ТРАНСНАЦІОНАЛЬНИХ ОРГАНІЗОВАНИХ ЗЛОЧИННИХ УГРУПУВАНЬ

Хороновський О. І.

*кандидат юридичних наук,
здобувач відділу аспірантури і докторантури
Національної академії Служби безпеки України
м. Київ, Україна*

Для України транснаціональна організована злочинність становить реальні загрози економічній безпеці, оскільки сучасний стан економіки, участь у міжнародному економічному та фінансовому співробітництві, стан правоохоронної системи та державних інститутів створює сприятливе середовище для її розвитку.

Розгляд даного питання розпочнемо із з'ясування сутності поняття «загроза». Так, сучасний тлумачний словник української мови визначає термін «загроза» як можливість, неминучість небезпеки [1].

М.М. Єрмошенко, досліджуючи проблеми фінансової безпеки держави, констатує, що загроза – це конкретна і безпосередня форма небезпеки або сукупність негативних чинників чи умов [2].

Натомість, А.Ю. Пекін пропонує більш розширене визначення поняття «загрози», як найбільш конкретної та безпосередньої форми небезпеки, тобто існуючої небезпеки, яка характеризується конкретною формою прояву за засобом впливу або сукупністю умов та факторів, котрі створюють небезпеку інтересам громадян, суспільства та держави, а також національним цінностям та національному укладу життя [3].

Б.В. Губський також до характерних ознак небезпеки відносить фактори, що безпосередньо чи у перспективі унеможливають або ускладнюють реалізацію національних економічних інтересів, створюючи перешкоди на шляху нормального розвитку економіки, безпеку державній незалежності та добробуту народу [4].

З огляду на зазначене вище, можна дійти висновку, що незважаючи на певні суперечності у визначенні терміну «загроза», її визначальною ознакою дослідники називають можливість створювати реальну чи потенційну небезпеку, з чим погоджуємось.

В Указі Президента України «Про стратегію національної безпеки України» від 14.09.2020 № 392/2020 (далі – Указ) визначено поточні та прогнозовані загрози національній безпеці та національним інтересам України з урахуванням зовнішньополітичних та внутрішніх умов. Проаналізувавши положення Указу, до загроз суто економічній безпеці держави нами віднесено наступні [5]:

– стрімкі технологічні зміни, насамперед в енергетиці та біотехнологіях, розробки у сфері штучного інтелекту тощо докорінно трансформують економіку;

– сучасна модель глобалізації уможливила поширення міжнародної злочинності, зокрема у легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом;

– поширення коронавірусної хвороби (COVID-19) спричинило зростання безробіття, загрожує продовольчому забезпеченню, перешкоджає вільному руху капіталу, товарів та робочої сили, завдає шкоди сфері послуг;

– заходи, спрямовані на протидію поширенню коронавірусної хвороби (COVID-19), на тлі фундаментальних диспропорцій світового розвитку призвели до нової глобальної фінансово-економічної кризи;

– Російська Федерація, продовжуючи гібридну війну, системно застосовує економічні засоби. Зберігається загроза з боку Російської Федерації вільному судноплавству у Чорному та Азовському морях, Керченській протоці;

– непослідовність та незавершеність реформ і корупція перешкоджають виведенню української економіки з депресивного стану, унеможливають її стале і динамічне зростання, підвищують уразливість до загроз, підживлюють кримінальне середовище;

– недостатній захист права власності, повільний розвиток ринкових відносин у ключових сферах, у тому числі в користуванні землею і надрами, значна роль державного сектору в економіці, недосконалість та фрагментарність законодавства стримують економічне зростання, залучення внутрішніх та зовнішніх інвестицій;

– недостатній рівень конкуренції та панування монополій, зокрема в енергетичній сфері та інфраструктурі, низька енергоефективність зменшують конкурентоспроможність України, загрожують добробуту її громадян;

– посилюються загрози для критичної інфраструктури, пов'язані з погіршенням її технічного стану, відсутністю інвестицій в її оновлення та розвиток, несанкціонованим втручанням у її функціонування, зокрема фізичного і кіберхарактеру, триваючими бойовими діями, а також тимчасовою окупацією частини території України.

Слід зазначити, що будь-яка із поточних та прогнозованих загроз, визначених Указом, може мати прямий чи опосередкований вплив на сферу економічної безпеки, та за своєю природою вважатися її загрозою. В той же час, у даному контексті ми виходили із суто економічних категорій та їх безпосереднього відношення до функціонування національної економіки.

На сучасному етапі організовані злочинні угруповання вийшли далеко за межі території держави, встановлюючи зв'язки як з кримінальними структурами, так і з законно діючими економічними суб'єктами.

Зміцнювалась її матеріально-технічна і фінансова база, зростав професіоналізм, організованість і взаємодія з аналогічними структурами за кордоном. Поширенню транснаціональних зв'язків організованих злочинних угруповань сприяло і середнє географічне розташування України, найбільша в Європі довжина кордонів (8215 км), що у поєднанні зі складними соціально-економічними процесами як у нашій країні так і у сусідніх державах, призвело до потрапляння країни в один з епіцентрів транснаціональних злочинних потоків.

На думку дослідників, особливостями інтернаціоналізації пострадянської організованої злочинності стали: високі показники міграційних процесів на теренах СНД; потужні фінансові ресурси пострадянського криміналітету, отримані внаслідок безпрецедентного розграбування національного багатства країн СНД, що дозволили йому здійснювати широку інвестиційну діяльність в різних регіонах світу; зрощення організованої злочинності з політичними режимами в багатьох країнах СНД, що зумовило перетворення території Співдружності на притулок для злочинних структур [6, с. 20].

Небезпечними напрямками кримінальної діяльності вітчизняних транснаціональних злочинних груп поступово ставали різні види контрабанди, незаконне переміщення через кордон стратегічної та іншої промислової сировини, підакцизних продовольчих та промислових товарів, енергоресурсів, дорогоцінних металів, культурно-історичних цінностей, паливно-мастильних матеріалів та ін.

Одночасно транснаціональними злочинними об'єднаннями створено ефективну систему легалізації доходів, отриманих від злочинної діяльності – легалізовані кошти вводяться в економічний обіг, інвестуються в легальний бізнес або виводяться за кордон.

В останні роки діяльність транснаціональних організованих злочинних угруповань перетворилась на масштабну загрозу економічній і політичній стабільності в державі.

Підсумовуючи, до найбільш універсальних загроз економічній безпеці держави, обумовлених діяльністю транснаціональних організованих злочинних угруповань на сучасному етапі можемо віднести:

- використання фінансових ресурсів транснаціональних організованих злочинних угруповань у гібридній війні Російської Федерації проти України;

- встановлення контролю над міжнародними та внутрішньо-державними платіжними системами з метою ефективного та швидкого перерахування злочинних активів у будь-які частини світу;

- спрямування до українських об'єктів інтелектуальної власності та до відомостей, що складають комерційну таємницю, з метою використання у ході реалізації економічних протиправних схем та механізмів;

– запровадження та реалізація протиправних схем та механізмів, зокрема в ході приватизації, управління корпоративними правами держави і належним їй майном, банкрутства державних підприємств, використання кредитних коштів, наданих під гарантію Уряду України, адміністрування ПДВ та ін.;

– корупційні зв'язки учасників транснаціональних організованих злочинних угруповань в органах державної влади та місцевого самоврядування, які дозволяють приймати економічно-вигідні рішення на їх користь всупереч економічним інтересам держави;

– лобіювання транснаціональними організованими злочинними угрупованнями прийняття нормативно-правових актів у власних цілях всупереч економічним інтересам держави;

– зниження інвестиційної привабливості держави та відсутність здорової конкуренції в національній економіці в силу застосування «нечесних» правил бізнесу;

– розробка та впровадження кіберзбої в систему міжнародних економічних відносин.

Запропоновані нами загрози економічній безпеці держави, обумовлені діяльністю транснаціональних організованих злочинних угруповань не є вичерпними, залежать від багатьох суб'єктивних та об'єктивних факторів, еволюціонують та деградують в силу розвитку суспільних відносин.

Література:

1. Сучасний тлумачний словник української мови. Київ : Кобза, 2005.

2. Єрмошенко М. М. Фінансова безпека держави: національні інтереси, реальні загрози, стратегія забезпечення. Київ : КНТЕУ, 2001. 309 с.

3. Пекін А. Ю. Економічна безпека підприємств як економіко-правова категорія. Економіст. 2007. № 8. С. 23-25.

4. Губський Б. В. Економічна безпека України: методологія виміру, стан і стратегія забезпечення : монографія. Київ : Укрархбудінформ, 2001. 121 с.

5. Про стратегію національної безпеки України: Указ Президента України від 14 вер. 2020 р. № 392/2020. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v1277731-13#Text> (дата звернення 04.03.2021).

6. Дорошенко А. Д. Фактор транснаціональної злочинності в сучасних міжнародних відносинах : автореф. дис. ... канд. політ. наук : 23.00.04. Київ, 2003. 24 с.

СЕКЦІЯ 7. КРИМІНАЛЬНИЙ ПРОЦЕС ТА КРИМІНАЛІСТИКА; СУДОВА ЕКСПЕРТИЗА; ОПЕРАТИВНО-РОЗШУКОВА ДІЯЛЬНІСТЬ

ТАКТИЧЕСКИЕ ОСОБЕННОСТИ ОСМОТРА И ИЗЪЯТИЯ ЭЛЕКТРОННЫХ ДОКУМЕНТОВ

Ахраменко Т. В.

*преподаватель кафедры криминалистических экспертиз
следственно-экспертного
факультета учреждения образования
Академии Министерства внутренних дел Республики Беларусь
г. Минск, Республика Беларусь*

Современная следственная и экспертная практика с очевидностью показывают, что значительная часть криминалистически значимой информации в настоящее время все чаще содержится в таких источниках доказательств как электронные документы. Это прежде всего обусловлено рядом следующих обстоятельств: 1) электронная документация более компактна и позволяет сосредотачивать большое количество информации на малых носителях; 2) существенно увеличивается скорость передачи данных по каналам электронной связи; 3) использование электронной документации позволяет существенно сократить материальные затраты на подготовку, передачу, проверку и обработку больших объемов информации. В то же время процесс создания электронных документов, оперирование информацией посредством их использования предусматривают применение информационных технологий, наделяющих сферу электронного документооборота определенными отличительными особенностями.

В то же время, новые методы обработки информации, повышая уровень информированности общества и коэффициент полезности его информационных ресурсов, одновременно увеличивают степень уязвимости информации, в том числе и документов, выполненных с помощью средств компьютерной техники, для противоправного воздействия [1, с. 64].

Производство следственных действий является одним из важнейших способов собирания доказательств в процессе расследования и раскрытия преступлений. Причем процесс собирания доказательств

включает в себя следующие действия: поиск и обнаружение доказательств; фиксацию доказательственной информации; изъятие и сохранение доказательств для их последующего исследования, оценки и использования в процессе доказывания по делу [2, с. 156].

Вопросы криминалистического исследования традиционных документов достаточно широко описаны в научной литературе. В частности к данной проблеме обращались такие известные ученые как Т.В. Аверьянова, О.Я. Баев, Р.С. Белкин, А.И. Винберг, В.И. Гончаренко, В.А. Жбанков, А.А. Леви, В.К. Лисиченко, Б.И. Пинхасов, Н.В. Терзиев, С.А. Шейфер и другие.

Однако лишь после осмотра документ, в случае необходимости, приобретает статус письменного или вещественного доказательства. Следственный осмотр документа может быть произведён в ходе осмотра места происшествия, объекта или в качестве самостоятельного следственного действия. Целью осмотра документов является выявление и фиксация таких их признаков, которые придают документам значение доказательств, а также установление достоверных документами или изложенных в них обстоятельств и фактов, имеющих значение для дела [3, с. 192].

С криминалистической точки зрения между традиционным (бумажным) и электронным документами существует очень много общих черт, но существуют и особенности электронных документов, которые обуславливают определённые отличия в тактике проведения осмотра и изъятия данных объектов. Основная трудность, с которой сталкивается следователь в данном случае – это отсутствие привычных реквизитов, таких как личная подпись, оттиск печати и т.д. Реквизитом электронного документа, подтверждающим его целостность и подлинность, является электронная цифровая подпись. Поэтому при осмотре электронного документа в первую очередь необходимо проверить подлинность электронной цифровой подписи при помощи открытого ключа. Если идентичность электронной подписи не установлена, то имеет смысл назначить экспертизу электронной цифровой подписи.

Однако при работе с электронными документами необходимо учитывать, что большинство документов хранящихся в памяти компьютера, не имеют электронной цифровой подписи (в большинстве случаев электронной цифровой подписью удостоверяют только официальные документы). В этом случае говорить об идентификации документа очень сложно, так как такие реквизиты компьютерного документа, как время создания, автор документа, количество строк и символов в документе, размер и т.д. могут быть изменены как самим

автором, так и любым другим лицом, имеющим доступ к данному документу.

При непосредственном осмотре электронного документа следователь должен учитывать тот факт, что данный документ может быть не пригоден для непосредственного восприятия (прочтения) человеком (например, файлы с расширением .lnk, .exe, .dat, .ovl и т.п.). Кроме этого, и текстовый файл может быть защищен паролем либо иными средствами защиты, что, соответственно, также делает невозможным его непосредственное прочтение.

При осмотре электронного документа следователем должна быть выполнена следующая последовательность действий:

- фиксация и отражение в протоколе следственного действия наименование файла, его местонахождение (путь к файлу) и формат (определяется по расширению);

- определение таких характеристик данного файла как: количество страниц, абзацев, символов (чтобы не было оснований полагать, что в дальнейшем в количественное содержание файла были внесены изменения), дату создания, последнего редактирования, распечатки, общее время работы с данным документом;

- отражение в протоколе следственного действия, какими словами (или символами) начинается и заканчивается осматриваемый электронный документ;

- при осмотре электронного документа могут быть выявлены явные признаки, свидетельствующие о его сканировании, в частности характерные: форматирование, изменение букв, замена определенных сочетаний букв другими символами. При обнаружении подобных признаков данные обстоятельства должны быть также отражены в протоколе следственного действия;

- осматриваемый электронный документ распечатывается и прилагается к протоколу следственного действия. Факт соответствия распечатанного и осматриваемого электронного документа удостоверяется подписями участников следственного действия.

- осматриваемый электронный документ копируется на электронный носитель, который не имеет возможности перезаписи (CD-R или DVD-R диск) для возможности его дальнейшего экспертного исследования; этот факт также отражается в протоколе следственного действия.

Носитель, на который производилось копирование электронного документа, снабжается пояснительной надписью с названием файла и реквизитами следственного действия, а также подписями участников следственного действия.

При осмотре файла большого объема возможности диска для его копирования ограничены. В этой связи возможно, и это является отличием от подобных процедур осмотра традиционных (бумажных) документов, его архивирование. Этот факт, разумеется, с описанием процедуры архивации и используемой при этом программы, также следует отразить в протоколе следственного действия [4, с. 78].

Следует отметить, что если осматривается несколько имеющих значение файлов с содержащимися в них электронными документами, то вышеназванные рекомендации следует соблюдать при осмотре каждого из них. При этом такие файлы могут быть скопированы на один диск.

Таким образом, соблюдение последовательности действий в ходе осмотра и изъятия электронных документов обеспечит наиболее эффективный процесс их дальнейшего криминалистического исследования.

Литература:

1. Рубис, А.С. Особенности электронного документа как источника криминалистически значимой информации / А.С. Рубис, Т.В. Ахраменко // Вопросы криминологии, криминалистики и судебной экспертизы : сб. науч. тр. / НПЦ Гос. ком. судеб. экспертиз Респ. Беларусь ; редкол.: А. С. Рубис (гл. ред.) [и др.]. – Минск : НПЦ Гос. ком. судеб. экспертиз Респ. Беларусь, 2020. – Вып. 1 (47). – С. 64-69.
2. Энциклопедия судебной экспертизы / [Авт.-сост.: Т. В. Аверьянова и др.]; Под ред. Т. В. Аверьяновой, Е. Р. Россинской. – М. : Юристъ, 1999. – 551 с.
3. Россинская, Е.Р. Криминалистика. Вопросы и ответы: Учеб. Пособие для ВУЗов. – М.: ЮНИТИ-ДАНА, 1999 – 351 с.
4. Кукарникова, Т.Э. Электронный документ в уголовном процессе и криминалистике: Дис. ... канд. юрид. наук. – Воронеж, 2003. – 204 с.

ПРО ОКРЕМІ ПИТАННЯ ГЕНЕЗИСУ І РОЗВИТКУ ІНСТИТУТУ АРЕШТУ МАЙНА У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ

Баженова А. І.

*аспірант кафедри кримінального процесу
Одеського державного університету внутрішніх справ
м. Одеса, Україна*

Одним з динамічних напрямків розвитку кримінального процесуального законодавства є інститут накладення арешту на майно,

однак вказаний інститут в теперішній час потребує деякого коригування з урахуванням окремих елементів, які пройшли становлення у законодавстві минулих часів та в певній частині можуть бути впроваджені у сучасне законодавство. В той же час подальший розвиток кримінального процесуального законодавства неможливий без знання історії виникнення певної юридичної проблематики для врахування окремих недоліків та позитивних елементів.

По мірі формування норм права, які охороняли майнові права членів суспільства, з'являлися норми, спрямовані на здійснення відшкодування завданої шкоди. Але це був тривалий процес та в перших збірниках права норми, які у прямій постановці регулювали ці питання, відсутні. Так, при ознайомленні з пам'яткою юридичної думки «Руською правдою» [1], не встановлено положень, які були прообразом заходів забезпечення кримінального провадження у вигляді накладення арешту на майно. Але вже в наявності конфіскація як міра кримінального покарання [2, с. 77].

Майже весь період з XIV і до XVI століття, коли руськи (білоруські та українські) землі влилися до Литовської держави і склали близько 90 відсотків території останньої, тут панувало звичайне руське право, норми якого застосовувалися не тільки в етнографічних білоруських та українських областях, а й у самій Литві [2, с. 147]. В Статуті Великомо князівства Литовського 1529 року прописано певні заходи процесуального забезпечення того часу. Так вказано, що якщо би хто-небудь не допустив шукати викрадені речі чи відбив полічне, а це було би доказано сторонніми людьми, з якими потерпілий прийшов зробити обшук в домі підозрюваного, то винний, будь то шляхтич чи проста людина, повинен платити стільки, скільки вкаже потерпілий під присягою, а також здійснити винагороду за побої у відповідності зі становим становищем того, кого побили [3, с. 211-212].

Окремими дослідниками відзначають, що кримінальне процесуальне право України XIV-XVII століть відрізнялось поєднанням литовського, польського, російського та українського кримінального процесуального законодавства [4, с. 181]. Можна в певній мірі погодитися з поглядом Г.К. Кожевнікова, згідно з яким, зважаючи на те, що більша частина сучасної України входила до складу Російської імперії, доцільно розглянути становлення і правове забезпечення діяльності органів досудового розслідування саме на її території [5, с. 291].

В цілому питання арешту майна тісно пов'язано з поняттями обшуку, виїмки, огляду, впливає з них. Розвиток інституту накладення арешту на майно нерозривно пов'язаний з інститутами обшуку, виїмки, огляду, розвивався саме з необхідності впорядкування вирішення долі вилучених об'єктів після проведення обшуку, виїмки, огляду, з

необхідності відшкодування завданої шкоди, притягнення до кримінальної відповідальності.

Вже в 17-му столітті в наявності норми, за якими здійснюється вилучення викраденого майна [6, с. 144]. М.П. Водько зазначає, що у Російській імперії після судової реформи 1864 року відбулася відміна інквізиційного процесу [7, с. 125]. На думку В.Б. Іскандірова, судова реформа 1864 року уявляє собою початок нової епохи у судочинстві Російській імперії, її результати стосуються і проведення такої процесуальної дії, як накладання арешту на майно [8, с. 35]. Так, у ст. 268 Статуту кримінального судочинства від 20 листопада 1864 року передбачалося, що коли за обставинами справи судовий слідчий упевниться в необхідності прийняти невідкладні заходи до забезпечення можливого грошового стягнення на обвинуваченого або позову про винагороду за шкоду і збитки, заподіяні його діями, то про накладення заборони або арешту на майно обвинуваченого входить з поданням до окружного суду [9].

Після Жовтневого перевороту 1917 року, інститут накладення арешту на майно детально не регламентувався. В ці роки кримінально-процесуальні норми розрізнено містилися в надзвичайного характеру декретах, які приймалися Всеросійським Центральним Виконавчим Комітетом і Радою Народних Комісарів. Декретами радянської влади того часу накладення арешту на майно забезпечувалися реквізиція і конфіскація майна [8, с. 35-36]. При цьому певний час діяло кримінально-процесуальне законодавство до прийняття нового. Так, згідно ст. 8. декрету від 07 березня 2018 року № 2 «Про суд», судочинство як у цивільних, так і у кримінальних справах відбувалося за правилами судових статутів 1864 року остільки, оскільки вони не відмінені декретами і не суперечать правосвідомості трудящих класів [10].

У 1920-1921 роках була створена і активно функціонувала комісія Народного Комісаріату Юстиції по підготовці проекту КПК УСРС, яка на перших порах іменувалася «Інструкцією кримінального судочинства» [11, с. 21-22]. 13 вересня 1922 року було затверджено КПК УСРС, який регламентував порядок проведення обшуків, виїмок [2, с. 337-338]. Після прийняття 31 жовтня 1924 року Основ кримінального судочинства СРСР і союзних республік, а 23 жовтня 1927 року – «Положення про судоустрій УСРР», 27 липня 1927 року було затверджено новий КПК. Зміст його відображав тенденцію посилення силового тиску держави на суспільство [2, с. 338]. Цікавим є арт. 118 вказаного КПК, відповідно до якого слідчий має право за клопотанням потерпілого або з власної ініціативи вжити заходів до забезпечення позову, коли визнає, що невжиття цих заходів може позбавити потерпілого можливості відшкодування [12].

28 грудня 1960 року було прийнято КПК УРСР, відповідно до ст. 125 якого, слідчий за клопотанням цивільного позивача або з своєї ініціативи зобов'язаний вжити заходів до забезпечення заявленого в кримінальній справі цивільного позову, а також можливого в майбутньому цивільного позову, склавши про це постанову. В справах про злочини, за які кримінальним законом передбачена конфіскація майна, слідчий був зобов'язаний вжити необхідних заходів до забезпечення виконання вироку в частині можливої конфіскації майна, склавши про це постанову [13].

Прийняття нового КПК у 2012 році [14] за часів набуття незалежності України стало відправною точкою у реформуванні кримінального процесуального законодавства України. У новому КПК окремою главою 17 «Арешт майна» у ст.ст. 170-175 передбачено арешт майна, як один із заходів забезпечення кримінального провадження.

Історію формування інституту арешту майна у кримінальному процесі, на території України, умовно можна поділити на п'ять історичних етапів: 1) до судової реформи 1864 року в Російській імперії; 2) від судової реформи 1864 року до Жовтневого перевороту 1917 року; 3) від Жовтневого перевороту 1917 року до прийняття у 1958 році Основ кримінального судочинства Союзу РСР та союзних республік; 4) від прийняття у 1958 році Основ кримінального судочинства Союзу РСР та союзних республік та на період дії КПК України 1960 року; 5) від набрання чинності КПК України 2012 року до теперішнього часу.

Література:

1. Руська правда. Тексти на основі 7 списків та 5 редакцій. Склад та підготував до друку проф. С. Юшков. Київ: Українська Академія Наук, 1935 URL: <http://litopys.org.ua/yushkov/yu.htm> (дата звернення: 20.02.2021)

2. Історія держави і права України: Підручник / А. С. Чайковський (кер. авт. кол.), В. І. Батрименко, Л. О. Зайцев, О. Л. Копиленко та ін.; За ред. А. С. Чайковського. – К.: Юрінком Інтер, 2004. – 512 с. – Бібліогр.: С. 506 – 510.

3. Статут Великого князства Литовського 1529 года., Мн.: Издательство Академии наук БССР, 1960. – 253 с. URL: <https://study.shmat.by/statut-vkl-velikogo-knyazhestva-litovskogo-1529/>

4. Нагорняк-Данилюк О.О. Історія та розвиток інституту спеціального кримінального провадження в Україні / О. О. Нагорняк-Данилюк // Південноукраїнський правничий часопис. – 2015. – № 3. – С. 181–185.

5. Кожевников Г.К. Реформа досудового слідства закінчилась? [Текст] / Г.К. Кожевников // Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Серія «ПРАВО». – 2013. – № 16. – С. 291–294.

6. Полное собрание законов Российской империи. Т. I. СПб. : Тип. П. Отд.Собств. Е.И.В.Канц., 1830. – 1380 с.

7. Водько Н. Об основных понятиях теории предотвращения преступных деяний [Текст] / Н. Водько // Юридичний вісник. – 2013. – № 1. – С. 125–129.

8. В.Б. Искандиров. Исторический аспект развития и становления наложения ареста на имущество как меры принуждения в России / В.Б.Искандиров // Вестник ЮУрГУ. – 2010. – № 38. – С. 35–39 URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/istoricheskiy-aspekt-razvitiya-i- stanovleniya-nalozheniya-aresta-na-imuschestvo-kak-mery-prinuzhdeniya-v-rossii>

9. Устав уголовного судопроизводства URL: <https://constitution.garant.ru/history/act1600-1918/3137/>

10. Декрет від 07 березня 2018 року № 2 «Про суд». URL: http://www.libussr.ru/doc_ussr/ussr_254.htm

11. П.Т. Землянский. Развитие уголовно-процессуального права УССР в первые годы советской власти (1917-1922) в свете ленинских идей о кодификации: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 2017. – 24 с. URL: http://dspace.nlu.edu.ua/bitstream/123456789/15551/1/Zemliyanskiy_1970.pdf

12. Кримінально-процесуальний кодекс УСРР, Харків. Юридичне видавництво Наркомюсту УСРР, 1928. – 126 с.

13. Кримінально-процесуальний кодекс України : закон України від 28. 12. 1960 р. № 1001-05. Верховна Рада УРСР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1001-05#Text>

14. Кримінальний процесуальний кодекс України : Закон України від 13 квітня 2012 р. № 4651-VI. Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text>

RESEARCH OF THE CONCEPT OF CRITICAL INFRASTRUCTURE FACILITIES BY THE TOOLS OF THE FORENSIC SCIENCE

Batiuk O. V.

ORCID ID: 0000-0002-2291-4247

*Candidate of Law Science, Associate Professor,
Associate Professor at the Department of Political Science,
Management and State Security
Lesya Ukrainka Volyn National University
Lutsk, Ukraine*

Niczyporuk Janusz

ORCID ID: 0000-0003-1632-1784

Prof. Dr Hab.

*Kierownik Katedry postępowania administracyjnego
Uniwersytet Marii Curie-Skłodowskiej
(Lublin, Polska)*

Problem statement and its connection with important scientific or practical tasks. The confrontation in the conditions of undeclared hybrid war against the enemy, which has much greater resources, requires considerable efforts from Ukraine and the definition of specific priorities in its further development. This involves the directing of attention, efforts and appropriate material costs and organizational and legal measures primarily to protect key sectors of the economy and social structure, facilities, nodes, networks, systems, which play a crucial role in the functioning of state institutes, economy, politics, sphere of health care, etc. for the providing the normal life of the population, the maintain calm in society and, in fact, the existence of the state itself. Such a category of facilities in the developed world is called a critical infrastructure. The problems of critical infrastructure protection in Ukraine have arisen for a long time, in fact since the moment of the formation of the young independent state. Our country is not an exception to the general trends of the current of geopolitical and economic processes in the world. It is obvious that this issue is considered relevant for every country and international security in general.

The term «critical infrastructure» has been used in the turnover of business, scientific and diplomatic communication since the mid-1990s and was originally associated with information infrastructure [1, p. 151]. Critically important infrastructure facilities act as a life support system for daily existence of people. The communities of people are supported by a rather complex and complicated network of infrastructure systems. Citizens expect and rely on the functioning of institutions and services in their countries in relation to their health, physical security, safety and economic

well-being. The incapacitation, serious failures and even minor but permanent deficiencies in the operation and functioning of a particular infrastructure or its elements can create threatening and sometimes critical situations for a normal livelihood situation.

The scientific approaches to understanding and defining the very concept of «critical infrastructure», which is understood today as systems and resources, physical or virtual, which provide functions and services, the violation of which will lead to the most serious negative consequences for the livelihood of society, social economic development and the providing of national security, were systematized in the Green Paper on issues of the critical infrastructure protection in Ukraine that was published in 2015 [2].

Domestic scholars also suggest something else, but not very different from the wording of the term «critical infrastructure» as physical and virtual systems, objects and resources, the destruction, destroying or reduction of efficiency of which will pose significant threats to the country, its national security, safety and security and health of society [3, p. 176].

The legislative and departmental normative uncertainty in the area of critical infrastructure protection has led to that scientists, offering their own options for determining such a list of components, interpret its subject-object composition differently [4, p.88]. For example, domestic scientist O.M. Sukhodolia includes to the main sectors of critical infrastructure in Ukraine: the fuel and energy complex, the transport, the networks of livelihood, the telecommunications and the communications, the financial and banking sector, the bodies of government and law enforcement, the sector of security and defense, chemical industry, the emergency services and the services of civil protection, the food industry and the agro-industrial complex [5, p. 65].

In the process of pre-trial investigation of crimes at critical infrastructure facilities, it is necessary to establish the following fact data and circumstances that are related to the very understanding of the critical infrastructure: scale (in particular – the geographical coverage of the territory for which the loss of the elements of critical infrastructure has caused the significant damage); the relationship between the elements of critical infrastructure; the duration of harmful influence of emergencies (how and when the damage has been discovered that is associated with the loss or failure, breakdowns or malfunction of the critical infrastructure facilities and how long the negative influence of the event lasted); the vulnerability of the facility to the influence of dangerous factors; the severity of consequences by indicators in the following groups: the economical security (impact on GDP, the amount of economic losses – both direct and indirect, share of the production in the market, number of employees, tax revenues to the budget); the health and safety of the population (number of victims, in particular,

dead, persons who suffered injuries of varying severity, as well as the number of evacuees, costs of the work of emergency rescue services, emergency assistance to the population); the domestic political, state security (loss of confidence in the efficiency of the government, the authority of the state, the violation of management of government); the defense capability (the reduction of combat capability of the armed forces, disclosure of secret information); the environmental safety (influence on the environment), etc.

In conclusion, it should be noted that the understanding of the essence of critical infrastructure, knowledge of its constituent elements and the relationship between them and other facilities of criminal encroachment has an important forensic importance. This allows the prosecutor, investigator to correctly determine the actual circumstances of the committing of a crime at such facilities, to put forward versions regarding the essence of the event and its causes, to establish the circle of probable suspects, to put forward and to verify the reasonable versions. The knowledge of the location and significance of a particular facility where a criminal event occurred, will give the opportunity to establish the true intent and focus of actions of perpetrators of a crime, will specify directions for the search of traces and other evidences, will help in their search and seizure, in the general system of critical infrastructure.

References:

1. Kurbanov Ya.L. Zabezpechennia pryrodno-tekhnohennoi bezpeky v Ukraini i problema vyznachennia poniattia «krytychna infrastruktura». Pivdenoukrainskyi pravnychi chasopys. 2016. № 2. S.150-154.
2. Zelena knyha z pytan zakhystu krytychnoi infrastruktury v Ukraini. 2015 r. URL:http://www.niss.gov.ua/public/File/2015_nauk_an_rozrobku/Green%20Paper%20-%20dopovid.pdf
3. Uriadnykova Y.V., Chumachenko S.M., Karmazyn S.V., Zaplatynskyi V.M. Kontseptsyia zashchyty y upravlenyia tekhnohennimy ryskamy na teploenerhetycheskykh obektakh krytycheskoi ynfrastrukturi. *Visnyk AMU serii «Tekhnika»*. Vyp. 2(10), 2015. S. 172-185.
4. Manzhul I.V. Zakhyst enerhetychnoi bezpeky u konteksti kontseptsii stvorennia derzhavnoi systemy zakhystu krytychnoi infrastruktury Ukrainy. *Mizhnarodnyi yurydychnyi visnyk: aktualni problemy suchasnosti (teoriia ta praktyka)*. Vyp. 1-2(10-11), 2018. S. 87-93.
5. Sukhodolia O.M. Zakhyst krytychnoi infrastruktury: suchasni vyklyky ta priorytetni zavdannia sektoru bezpeky. *Naukovyi chasopys Akademii natsionalnoi bezpeky*. 2017. Vypusk 1(13). S. 50–80.

ДІЯ КОНСТИТУЦІЙНИХ ЗАСАД РІВНОСТІ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ ВІДНОСНО ОСІБ З ІНВАЛІДНІСТЮ

Кириченко С. І.

адвокат,

аспірант

*Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ
м. Дніпро, Україна*

Рівність як основоположний та універсальний принцип, в царині якого міра прав і свобод, пропорційних їм обов'язків та їх гарантій, має власне змістове наповнення і відображає рівень демократичності, гуманності і справедливості держави, суспільства, законодавства і права, проникає в усі соціальні сфери людського буття та поширюється на усіх учасників певних суспільних відносин незалежно від їх походження, місця мешкання, статусу, стану, інших обставин, і допускає лише ті винятки, що зазначені у законі і лише стосовно певної категорії суб'єктів конкретних відносин.

Принцип рівності, інтегрувавши до законодавства України з міжнародних правових стандартів, був закріплений перш за все в Конституції України. У кількох статтях Основного Закону він виступає як універсальна засада, що застосовується до усіх людей, які на законних підставах мешкають в Україні. Ці норми проголошують, що усі люди є вільними і рівними у своїй гідності та правах (ч. 1 ст. 21); громадяни мають рівні конституційні права і свободи та є рівними перед законом (ч. 1 ст. 24) [1]. Засади деяких інших норм Конституції за цільовим спрямуванням проголошують, що кожен із подружжя має рівні права і обов'язки у шлюбі та сім'ї (ч. 1 ст. 51), діти рівні у своїх правах незалежно від походження, а також від того, народжені вони у шлюбі чи поза ним (ч. 1 ст. 52), рівність усіх учасників судового процесу перед законом і судом (п. 2 ч. 2 ст. 129) [1]. Отже, вже з наведеного вбачається, що фундаментальні правові позиції держави і суспільства для подальшого їх використання в актах законодавства встановлюються саме Основним Законом держави.

Статтею 3 Конституції України людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканість і безпека визнані найвищою соціальною цінністю, а статтею 8 надані гарантії на їх захист державою навіть безпосередньо на підставі самої Конституції. У той же час Конституція зобов'язує державу відповідати за свою діяльність перед людиною (стаття 3) та своїм нормам надає найвищу юридичну силу і проголошує визнання та дію в Україні принципу верховенства права (стаття 8). Тож, Конституція України в ієрархії національного законодавства закріпила

за собою найвищий статус щодо інших нормативно-правових актів і вимагає їх прийняття на її основі та у відповідності до неї, неухильно дотримуючись основоположних прав і свобод людини. Відтак, вона зобов'язує черпати в ній основоположні засади, а їх загально правове призначення конкретизувати у спеціальних законах, що закликані регулювати певні правовідносини.

У сенсі сказаного проблемним вбачається питання невключення осіб з інвалідністю, як найбільш потребуючої державної уваги доволі чисельної частини населення, до складу суб'єктів конституційно-правових відносин як самостійного елемента їх структури. Більш того до цієї частини населення у законодавстві України застосовуються медикалізовані терміни – глухі, сліпі, особи з фізичними або психічними вадами, що мають натік на дискримінуючу іншість цих осіб.

Так, за сучасної кримінально-процесуальної парадигми, принцип рівності всіх учасників кримінального провадження перед законом і судом означає, з одного боку, гарантування кожній особі, яка бере участь у справі, незалежно від будь-яких її ознак – раси, кольору шкіри, політичних, релігійних та інших переконань, статі, етнічного й соціального походження, майнового стану, місця проживання, мовних або інших ознак – однакових можливостей для реалізації своїх прав і захисту законних інтересів, покладення рівних обов'язків відповідно до її процесуального становища, а з другого боку, вимогу, адресовану державним органам і посадовим особам, які здійснюють кримінальне судочинство, забезпечити рівні можливості для всіх учасників кримінального провадження відповідно до їх процесуального статусу [2, с. 744]. Утім національне законодавство продукує бінарне ставлення до інвалідизованих осіб, відкриваючи простір як до їх дискримінації, ризик якої зростає з огляду на відсутність в Основному Законі держави прямої засадничої неприпустимості використання ставлення до них на загальних умовах, як найбільш уразливої категорії учасників суспільних відносин і тим більше кримінально-процесуальних, так і ускладненого інвалідністю захисту їх прав, особливо під час кримінального провадження, здійснюваного відносно такої категорії осіб.

Продовжуючи залишатися, починаючи з Конституції і далі в більшості законів, особливо кодифікованих, в категорії «інших», інвалідизовані громадяни, не зважаючи на законодавче введення політкоректного терміну «особи з інвалідністю», за яким криється уся номенклатура соціальної структури населення, схоже не позбавилися статусу «інвалід» і погляд на них вочевидь не набув політкорекції, про що свідчать абстракції поглядів держави на проблеми застосування, забезпечення, здійснення прав осіб з інвалідністю у кримінальному процесі, розв'язання яких мусять задовольнятися допоки що за

залишковим принципом або за правилом патерналістського уподобання.

Право та юридичний закон є феноменами людства. Людсьми вони створюються і розвиваються, охороняються і здійснюються, спрямовуються на забезпечення життєдіяльності суспільства та його соціальної структури відповідно до організаційної форми устрою їх співіснування. Право – соціальне явище, яке еволюціонує від звичаїв первісних общин до стандартів правової держави та від володіння людиною як рухомим майном до пріоритету приватних інтересів людини над публічними правами держави, від виключення найбільш уражених фізичними чи психічними вадами людей із суспільства до обов'язку держави створювати їм рівні з іншими умови активної повноцінної життєдіяльності без будь-яких проявів дискримінації. Перебуваючи під впливом соціальних, економічних, політичних та культурних процесів, право розвивається, стверджується, набуває нової якості та прагне досягнення однакового наділення ним кожної людини, усунення нерівних можливостей його активізації, рівності усіх осіб перед законом і судом. Право зобов'язує державу провадити заходи протидії його порушення та, інтегруючи в норми актів законодавства, створює стандарти поведінки і відносин в усіх сферах людського життя і діяльності.

Тому Україна, політико-правовий курс якою взято на розбудову демократичної, соціальної, правової держави, проголосивши здійснення своєї діяльності для людини і заради її благополуччя, поставивши у центр державної діяльності людину, має у Конституції надати громадянам з інвалідністю гарантії забезпечення усіма нормативно-правовими актами реально рівних правових, соціальних, економічних, політичних, культурних, духовних, фізичних і матеріальних можливостей в усіх суспільних відносинах, окремою нормою наголошуючи на застосуванні засад справедливості, гуманності та рівності у правах, перед законом і судом до осіб з інвалідністю у кримінальному процесі.

Грунтуючись на хибах практики застосування до осіб з інвалідністю норм кримінально-процесуального законодавства та ураховуючи вищевикладені міркування, необхідним є, на нашу думку, формулювання у Конституції основоположної засади, а в Кримінальному процесуальному кодексі України галузевого принципу щодо забезпечення рівності, заборони дискримінації та обов'язку застосування недискримінації громадян з інвалідністю.

На виконання Конвенції про захист прав людини і громадянина та основоположних свобод і Конвенції ООН про права осіб з інвалідністю необхідно передбачити у Конституції зобов'язання забезпечувати і

заохочувати повну реалізацію усіх прав людини і основоположних свобод людини і громадянина усіма інвалідами без будь-якої дискримінації, а також рівність такої категорії громадян перед законом і за ним та забезпечити захист їх прав і рівне користування ним.

У КПК України необхідно замінити медикалізовані терміни на введений Законом України термін «особа з інвалідністю» та на його основі спеціальні кримінально-процесуальні терміни, а також передбачити на основі конституційних прав і свобод права інвалідизованих підозрюваних, обвинувачених, засуджених.

Література:

1. Конституція України: Закон України від 28.06.1996 р. № 254к/ВР-96. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-D0%B2%D1%80#Text> (дата доступу – 13.03.2021).

2. Велика юридична енциклопедія : у 20 т. Т. 19: Кримінальний процес, судоустрій, прокуратура та адвокатура /редкол.: В.Т. Нор та ін.; Нац. акад. прав наук України.; Ін-т держави і права ім. В.М. Корецького НАН України; Нац. Юрид. Ун-т ім. Ярослава Мудрого. Харків : Право, 2020. 960 с.

3. Про засади запобігання та протидії дискримінації в Україні: Закон України від 06.09.2012 р. № 5207-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5207-17#Text> (дата доступу – 13.03.2021).

4. Про основи соціальної захищеності осіб з інвалідністю: Закон України від 21.03.1993 р. № 875-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/875-12#Text> (дата доступу – 13.03.2021).

5. Кримінальний процесуальний кодекс України: Закон України від 13.04.2012 р. № 4651-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text> (дата доступу – 13.03.2021).

ОКРЕМІ ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ПОНЯТТЯ «ЦІЛОГО» В ТРАСОЛОГІЧНІЙ ЕКСПЕРТИЗИ ВСТАНОВЛЕННЯ ЦІЛОГО ЗА ЧАСТИНАМИ

Кожевніков В. В.

*завідувач відділу криміналістичних видів досліджень
Черкаського науково-дослідного експертно-криміналістичного центру
Міністерства внутрішніх справ України*

Туренко В. А.

*завідувач відділу судової експертизи
Черкаського науково-дослідного експертно-криміналістичного центру
Міністерства внутрішніх справ України
м. Черкаси, Україна*

В кримінальному світі, під час підготовки до скоєння злочину, безпосередньо під час скоєння злочину чи після його скоєння, з метою приховування слідів злочинних дій, навмисних чи випадкових, за допомогою певних інструментів чи без них виникають ситуації, в яких ті чи інші предмети, які раніше складали єдине ціле виявляються розділеними (чи відокремленими) на частини [1, с. 249]. Класичні випадки зустрічаються, коли одні частини предмету залишаються на місці скоєння злочину, а інші – виявляються в подальшому в місці перебування підозрюваного (в автомобілі, в помешканні, чи безпосередньо в кармані чи сумці у особи).

Так, під час нанесення тілесних ушкоджень за допомогою ножа, в тілі потерпілого залишається уламок вістря клинка. В той же час злочинець, тікаючи з місця скоєння, забирає ніж із собою, часом навіть не звертаючи увагу на те, що він зламаний. Або ж під час скоєння ДТП, фрагмент виступаючих деталей автомобіля (осколки фари, уламка бампера тощо) залишаються на проїжджій частині, інша частина пошкодженої деталі залишається на автомобілі, водій якого зник із місця скоєння пригоди.

Трасологічна експертиза з метою встановлення цілого об'єкта за його частинами відрізняється від звичайної трасологічної експертизи безпосередньо слідів (взуття, зламу, транспортних засобів, рукавичок тощо), де застосовується традиційна схема встановлення тотожності. Під час проведення трасологічної експертизи цілого за його частинами досліджуються і ознаки, що індивідуалізують об'єкти, так і ознаки їх взаємної належності. Трасологічне дослідження з метою встановлення цілого за частинами вимагає певної обізнаності в поняттях «цілого» та його видів.

Всі об'єкти в природі за ступенем організованості (чи будови) діляться на: – сумативні цілі системи;
– цілісні системи.

До сумативних цілих систем відносять сипучі тіла, рідини та гази. Єдина ознака таких об'єктів – це те, що властивості їх певної сукупності збігаються з властивостями суми їх складових.

Очевидно, що безпосередньо провести класичне трасологічне дослідження таких об'єктів неможливо, оскільки ці об'єкти не містять ознак внутрішньої організації. У випадку вилучення таких об'єктів з місця події, вони досліджуються в ході проведення спеціальних видів експертиз (грунтознавчих, одорологічних, спиртовмісних сумішей, нафтопродуктів тощо).

Об'єкти, що відносяться до цілісних систем – це стовідсотково тверді тіла. Вони в свою чергу поділяються на однорідні, складові та комплекtnі системи.

Повертаючись до вищесказаного, варто зазначити, що об'єкти сумативних цілих систем можуть переходити в об'єкти цілісних систем (наприклад, закам'яніла сіль, залежалі міндобрива, засохлий клей чи фарба тощо).

Однорідні цілісні системи – це монолітні предмети. До них відносяться литі чи сформовані предмети (наприклад, металева шпилька, гумовий кийок, дерев'яна бита, каналізаційний люк тощо).

До складових цілісних систем відносять предмети, які складаються із декількох (двох та більше) деталей чи механізмів, які за своєю структурою та матеріалом можуть бути різні, мають власне призначення, однак фізично з'єднані між собою для нормальної роботи механізму.

До них можливо віднести абсолютно різноманітні предмети чи механізми – господарсько-побутові предмети чи пристрої, зброя, туристичні предмети, ювелірні вироби, транспортні засоби, оргтехніка та багато іншого. Слід зазначити, що кожна з деталей, що в сукупності утворює складову систему, в свою чергу відноситься до однорідної цілісної системи.

В залежності від виду кожного об'єкту, його функціональності, способу його виготовлення, можливо говорити про т.з. «калібрування» деталей.

Так, вироби промислового виготовлення мають високу точність та якість обробки, без якої певні об'єкти існувати не зможуть. Наприклад, зброя, машини та агрегати певної марки, типу чи серії випуску мають наперед визначений комплект деталей. Тому при проведенні експертизи, з метою встановлення належності певної деталі до складового предмету, необхідно вирішити питання про те, чи входить

вона в його комплект. І навпаки, під час дослідження об'єктів саморобного виготовлення встановити комплект деталей дещо складніше, оскільки сам процес виготовлення такого об'єкта суворо не регламентується.

До комплектного цілого відносять комплекти однорідних чи складових предметів, які на відміну від складових систем не фізично з'єднані, а об'єднуються спільним використанням або зберіганням. До них можливо віднести:

- парні предмети (взуття, сережки, рукавиці тощо);
- предмети, до яких передбачені спеціальні захисні упакування для носіння чи зберігання (парасольку в чохлі, окуляри у футлярі, пістолет в кобурі, ніж у піхвах тощо);
- збірні предмети (пачка цигарок чи сірників, коробка цукерок тощо);
- предмети, які одночасно чи протягом певного часу перебували в комплекті (одяг із гудзиками, зашнуровані кросівки, костюм-двійка чи трійка тощо).

В ході проведення трасологічної експертизи встановлення цілого за частинами експерту важливо вирізнити загальні ознаки в імовірних частинах цілого, такі як форма та розміри, особливості матеріалу, структура поверхні, її забарвлення, наявність маркувальних позначень тощо.

Окремо слід розуміти механізм утворення різноманітних слідів та вирізнити їх на ті, що виникли до відокремлення об'єкта на частини (сліди від виготовлення чи експлуатації предмета, сліди «притертості» рухомих деталей між собою, вплив зовнішніх факторів (забруднення, окислення, зафарбовування) і ті, що виникли під час відокремлення предмета внаслідок розщеплення чи розділення (рельєф на поверхня чи гранях предмету). Слід зазначити, що відокремлення комплектних об'єктів не пов'язане з появою слідів, оскільки між їх частинами відсутнє фізичне з'єднання.

Підсумовуючи вищевикладене, варто сказати, що трасологічна експертиза встановлення цілого за частинами, є важливою ланкою в процесі отримання доказової бази, яка містять вичерпані, обґрунтовані фактичні данні для подальшого розслідування злочину [2, с. 225]. Для розв'язання практичних завдань судово-трасологічного характеру, при дослідженні предметів, виготовлених із різноманітних матеріалів та відокремлених різними способами необхідні систематизовані та структуровані відомості, які допоможуть експертові під час проведення експертного дослідження. Адже позитивний результат такого дослідження може з'явитися єдиною можливістю встановлення обставин справи.

Література:

1. Кофанов А.В. Трасологічні дослідження: курс лекцій. Київ : НАВС, 2010. 304 с.
2. Аносов І.В., Соляник В.Г. Особливості експертного дослідження деталей предмету одягу з метою встановлення цілого за частинами. *Молодий вчений*. Херсон, 2020. № 8 (84). С. 224-229.

ДЕЯКІ АСПЕКТИ ПРОЦЕСУАЛЬНОГО ОФОРМЛЕННЯ ПРОВЕДЕННЯ НЕГЛАСНИХ СЛІДЧИХ (РОЗШУКОВИХ) ДІЙ, ПОВ'ЯЗАНИХ ІЗ ВИКОРИСТАННЯМ ТЕХНІЧНИХ ЗАСОБІВ

Лісовий О. О.

*аспірант кафедри права та публічного адміністрування
Маріупольського державного університету
м. Маріуполь, Донецька область, Україна*

Процесуальне оформлення проведення негласних слідчих (розшукових) дій (далі – НСРД) має відповідати основоположним європейським стандартам і цінностям, враховувати міжнародні принципи захисту конституційних прав і свобод людини. Водночас не можна не враховувати той факт, що правове регулювання проведення НСРД, пов'язаних із використанням технічних засобів, забезпечується положеннями різних нормативно-правових актів законодавства України, що передбачають можливість тимчасового обмеження під час кримінального провадження конституційних прав і свобод людини і громадянина, передбачених стст. 30, 31, 32 Конституції. Це обумовлює їхню схожість з оперативно-технічними заходами (далі – ОТЗ), здійснення яких є прерогативою спеціальних служб і підрозділів.

Зіставляючи НСРД та оперативно-технічні заходи слід підкреслити, що всі вони проводяться за допомогою оперативної техніки, під якою слід розуміти спеціальну техніку, яка використовується в оперативно-розшуковій діяльності правоохоронних органів щодо протидії злочинності, тобто сукупність технічних, програмно-технічних та програмних засобів, автоматизованих систем, спеціальних пристроїв, речовин та науково обґрунтованих тактичних прийомів та способів, що використовуються органами внутрішніх справ із суворим дотриманням законності з метою виконання завдань оперативно-розшукової діяльності [1, с. 85-86].

Слід чітко розуміти місце технічних засобів у системі НСРД, що обмежують права громадян. Для цього, в першу чергу, необхідно

висвітлити роль технічних засобів у документуванні злочинних дій, з'ясувати коли їх доцільно застосовувати та в якій мірі? Науково-технічний прогрес сприяє появі нових більш досконалих технічних засобів, а динамічні умови оперативної обстановки спонукають застосовувати більш складні оперативні комбінації та прийоми [2, с.115-117]. У комплексі в різних поєднаннях вони слугують приводом до виникнення різних методик зі штучного створення умов для вирішення оперативно-тактичних завдань. Так утворюються моделі оперативно-тактичних дій в конкретній оперативній обстановці. У найбільш загальному вигляді можна виділити дві принципові організаційно-тактичні моделі використання технічних засобів при проведенні НСРД під час вирішення окремих завдань судочинства: 1) використання оперативно-тактичних прийомів і комбінацій з метою створення сприятливих умов під час оперативно-технічного документування (здійснення оперативно-технічних заходів); 2) застосування спеціальної техніки в межах здійснення конкретної НСРД на окремому етапі кримінального чи оперативно-розшукового провадження.

Неабияким є аналіз отриманих за допомогою використання технічних засобів даних та їх документальне закріплення, оскільки НСРД, перш за все, спрямовані на отримання процесуально значущих результатів та забезпечення їх повного використання в кримінальному провадженні. Оперативна техніка застосовується працівниками оперативних (оперативно-технічних) підрозділів за завданням слідчого (прокурора) щодо проведення НСРД. Ця вимога кореспондується з нормами, що регулюють порядок процесуальної взаємодії при проведенні НСРД, закріпленими в Інструкції про організацію проведення негласних слідчих (розшукових) дій та використання їх результатів у кримінальному провадженні (далі – Інструкція) [3].

Зокрема розділ третій Інструкції присвячений організації проведення НСРД. Згідно п. 3.1 Інструкції та п. 6 ст. 246 КПК України слідчий може проводити НСРД самостійно, спільно з уповноваженими оперативними підрозділами, залучати до їх проведення інших осіб, а також доручати їх проведення уповноваженим оперативним підрозділам. Ухвала слідчого судді про дозвіл на проведення НСРД відповідно до п. 3.4 Інструкції додається до доручення слідчого, прокурора.

В найбільш загальному вигляді мова йде про комбінацію (поєднання) слідчих дій (формальний бік справи) та оперативно-технічних заходів (практична реалізація). З цього приводу слід навести кілька способів документування злочинних дій при проведенні НСРД із застосуванням технічних засобів: перший – завдання надається слідчим до підрозділів УОТЗ, УОС, ОТЗ (СБУ) і в цьому випадку всі подальші дії повинен

здійснювати слідчий (у тому числі й ознайомлення з матеріалами); другий – завдання надає до підрозділів УОТЗ, УОС, ОТЗ (СБУ) оперативний підрозділ у ході виконання доручення від слідчого; третій – завдання надає до підрозділів УОТЗ, УОС, ОТЗ (СБУ) оперативний підрозділ у рамках оперативно-розшукової справи [4, с. 176].

Водночас, як зазначають Никифорчук Д.Й., Кравченко А.О. та Копилов А.М., КПК України прямо забороняє оперативним підрозділам виступати ініціаторами проведення негласних слідчих розшукових дій. Оперативні працівники не мають права ознайомлюватися з матеріалами, отриманими в результаті проведення НСРД (що пов'язані з обмеженням конституційних прав громадян), а лише складають протокол і направляють матеріали процесуальному керівнику (ініціатору) [4, с. 177].

Слід зауважити, що п. 3.12 Інструкції передбачає складання оперативним працівником за результатами виконаного доручення ініціатора НСРД не протоколу, а рапорту, в якому працівник зазначає інформацію про залучені при цьому сили, засоби та їх результати. Водночас п. 4.1 Інструкції вказує, що протокол НСРД у випадках, коли дії проводяться без безпосередньої участі слідчого, складається уповноваженим працівником оперативного підрозділу, і повинен відповідати загальним правилам фіксації кримінального провадження. Це важлива особливість, оскільки слідчий в абсолютній більшості випадків не має сил, засобів і можливостей для проведення зазначеного НСРД самостійно [5, с. 159].

Тобто від чіткості, повноти й коректності завдання на проведення НСРД залежить обсяг та якість отриманої інформації. Саме тому п. 3.4.2 Інструкції передбачено, що доручення слідчого (прокурора) на проведення НСРД має бути мотивованим, містити інформацію, яка необхідна для його виконання, чітко поставлене завдання, строки виконання. Порядок складання завдання ані в Інструкції, ані в процесуальному законі відсутній.

Фахівці зазначають, що в бланку завдань на проведення НСРД зазначаються відповідні умовні найменування. Бланки документів на проведення НСРД використовуються за аналогією до бланка на проведення ОТЗ з урахуванням особливостей кримінального провадження [5, с. 160].

Вважаємо, що більш детальне роз'яснення норми про направлення завдань ініціатором оперативному підрозділу, де буде прописаний максимально повний об'єм інформації, необхідний для доказування обставин кримінального провадження, позитивно позначиться на законності процесуальної діяльності слідчого в цій сфері. Законодавче закріплення (внормування) критеріїв до завдань, направлених у межах

доручень на проведення НСРД, дозволить ефективніше контролювати законність їх проведення, гарантує доказову цінність отриманої за допомогою технічних засобів інформації.

Література:

1. Хараберюш І.Ф. Протидія злочинності засобами спеціальної техніки: концептуальний підхід : монографія. Донецьк, 2011. 362 с.

2. Сучасні теоретико-правові та організаційні основи використання у кримінальному судочинстві результатів проведення оперативних комбінацій підрозділами ОВС України : (монографія) / І.Ф. Хараберюш, В.П. Меживой, О.В. Меживой. Донецьк, 2013. 320 с.

3. Про затвердження Інструкції про організацію проведення негласних слідчих (розшукових) дій та використання їх результатів у кримінальному провадженні : Наказ Генеральної прокуратури України, Міністерства внутрішніх справ України, Служби безпеки України, Адміністрації Державної прикордонної служби України, Міністерства фінансів України, Міністерства юстиції України від 16.11.2012 № 114/1042/516/1199/936/1687/5. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0114900-12> (дата звернення: 09.12.2019).

4. Никифорчук Д.Й., Кравченко А.О., Копилов А.М. Проблемні питання проведення оперативно-розшукових заходів та негласних слідчих (розшукових) дій. Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ. 2013. № 4. С. 173-180.

5. Кузьменко О.А. До питання проведення негласних слідчих (розшукових) дій, пов'язаних із використанням засобів аудіо-, відеоконтролю. Південноукраїнський правничий часопис. 2014. № 1. С. 158-160.

О ВЕРИФИКАЦИИ ИЗОБРАЖЕНИЙ ВНЕШНЕГО ОБЛИКА ЧЕЛОВЕКА В СУДЕБНОЙ ПОРТРЕТНОЙ ЭКСПЕРТИЗЕ

Лужинская Е. Л.

*старший преподаватель кафедры криминалистических экспертиз
следственно-экспертного факультета*

*Академии Министерства внутренних дел Республики Беларусь
г. Минск, Республика Беларусь*

В настоящее время технический прогресс вовлек практически все сферы жизнедеятельности человека в «цифровую среду». Но вместе с тем, возникают вопросы о достоверности получаемой цифровой информации,

напрямую влияющей как на развитие общества в целом, так и отдельных его компонентов, в том числе, и правоохранительной сферы.

Так, одним из актуальных вопросов является достоверность материалов, исследуемых в рамках различных видов судебных экспертиз, в том числе цифровых изображений внешнего облика человека в судебной портретной экспертизе.

Цифровые изображения в портретной экспертизе по сравнению с аналоговыми фотоснимками и видеозаписями, имеют целый ряд специфичных особенностей, что влечет за собой необходимость адаптации существующих методик проведения портретных экспертиз, а также разработки новых методов исследования.

Одной из характерной особенностей исследования цифровых изображений, является необходимость установления достоверности «т.е. верификация» полученного изображения. Это объясняется тем, что изображения, полученные при помощи цифровых средств фото- и видеофиксации, могут подвергаться изменениям, внесенным при помощи программных продуктов либо сами цифровые изображения являются «фэйковыми» т.е. созданные при помощи искусственного интеллекта с использованием реальных изображений внешнего облика человека.

На сегодняшний день существует ряд программ, таких как «DeepFake» и др., способных изготавливать так называемые «фэйки», в которых, к примеру, на видеозаписи человек делает то, чего он на самом деле не совершал. Также существует масса мобильных приложений, создающих AR-маски и морфинг лица (технология в компьютерной анимации, позволяющей трансформировать изображение одного лица в другой).

Данные факты влекут за собой обязательное включение комплекса методов верификации, трансформированных из кибернетики, в процесс исследования цифровых изображений внешности человека. В настоящее время в портретной экспертизе происходит суммирование методов сравнения, эволюционировавших за весь период становления исследований внешнего облика человека, а также приобретенных методов верификации.

В своем докладе мы акцентируем внимание на внесение изменений в реальные полученные цифровые изображения внешнего облика человека. Так, существует несколько возможностей внесения таких изменений: внесение изменений в сам файл, содержащий изображение и непосредственное внесение изменений в само изображение.

Современные методы верификации цифровых изображений можно условно поделить на формальные (которые используют математический аппарат программного обеспечения), аналитические

(анализ содержащихся данных в файлах) и эмпирические (т.е., которые используют эксперт без программных продуктов).

Процесс верификации цифрового изображения начинается с аналитического метода, заключающего в себе изучения свойств (метаданных (Exif данных) файла. Помимо изучения Exif данных необходимо проанализировать гистограмму изображений, которая может содержать признаки обработки изображения цифровыми методами. В частности, гистограмма содержит информацию о распределении уровней яркостей, применяемых в графических редакторах, и «просевший» или «линейчатый» ее вид определяет, что некоторые значения практически не используются, что свидетельствует, в большинстве случаев, об изменении исходных данных [1, с. 132].

Далее применяется математический метод, к которому можно отнести подсчет контрольной суммы (хэш-сумы) [2]. Данная операция актуальна, когда на исследование предоставляется оригинал файла, а также его копии.

После изучения непосредственно самого файла исследуется изображение на предмет наличия признаков, свидетельствующих о его изменении. Способы внесения изменений в изображение делятся на: внесение дополнительных элементов (монтаж) и использование различных фильтров (стилизация, цифровая ретушь). Каждый способ характеризуется определенными признаками.

Проведя верификацию вышеизложенными методами в случае наличия изменений необходимо оценить, насколько они существенны для последующего сравнительного этапа идентификации личности.

Подводя итог вышеизложенному, хотелось отметить, что современный этап развития криминалистического исследования внешнего облика человека, в рамках портретной экспертизы характеризуется внедрениями новейших технологий. Данное положение подтверждает не только расширением вышеуказанной методологической базы, но и разработкой теоретических основ с последующим внедрением в практику нетрадиционных подходов к объективизации результатов экспертной деятельности посредством обращения к принципам логики, моделирования, формализации, алгоритмизации, а также иным познавательным процессам.

Литература:

1. Дмитриев Е.Н. Судебная фотография: курс лекций. М.: Юрлитинформ, 2009, С.132.

2. Ефременко А.А. Цифровое изображение как объект судебно-портретной экспертизы // Изв. Тульского гос. ун-та. Экон. и юрид. науки. 2013. № 4-2. С. 200-208.

ПРАВОВИЙ СТАТУС ПРОКУРОРА СПЕЦІАЛІЗОВАНОЇ АНТИКОРУПЦІЙНОЇ ПРОКУРАТУРИ

Мазурець О. О.

здобувач другого (магістерського) рівня вищої освіти

Науковий керівник: Фокін Я. Ф.

старший викладач кафедри кримінального процесу та криміналістики

Навчально-наукового інституту права

Університету державної фіскальної служби України

м. Ірпінь, Київська область, Україна

В умовах сьогодення Україна перебуває на шляху фундаментальних змін у зв'язку з процесом євроінтеграції. З огляду на те, що корупція дискредитує найважливіші конституційні засади, тому успішна реалізація державної антикорупційної політики вимагає створення ефективного механізму, що складається з органів, які спеціально уповноважені на протидію та запобігання корупційним правопорушенням, тому є актуальним дослідження правового статусу прокурора Спеціалізованої антикорупційної прокуратури (далі – САП) як самостійного структурного підрозділу Офісу Генерального прокурора.

Питання правового статусу прокурора САП досліджувалось значною кількістю як зарубіжних, так і вітчизняних вчених, серед яких: Е.В. Вандін, В.А. Дем'янчук, О.В. Мельник, О.П. Мусієнко, М.В. Руденко, Г. П. Середа, П.О. Шумський, Н.Я. Якимчук та інші.

Проте незважаючи на значну кількість наукових праць, визначення правового статусу прокурора САП потребує подальшого дослідження з огляду на розвиток суспільних відносин, реформування правоохоронних органів, вдосконалення національного законодавства тощо.

Правова регламентація діяльності САП закріплена в низці нормативно-правових актів, зокрема у Законі України «Про прокуратуру», Законі України «Про запобігання корупції», Наказі Офісу Генерального прокурора «Про положення про Спеціалізовану антикорупційну прокуратуру», Наказі Генерального прокурора «Про організацію діяльності органів прокуратури у сфері запобігання і протидії корупції» тощо.

Погоджуємось із думкою К.О. Розсохи, що правовий статус САП варто розуміти як узагальнену правову категорію, що характеризує правове становище суб'єкта, наділеного певними правами та обов'язками, а також відповідно до чинного законодавства особливою організаційною структурою [1, с. 80].

Відповідно до ч. 5 ст. 8 Закону України «Про прокуратуру» в Офісі Генерального прокурора утворюється (на правах самостійного

структурного підрозділу) САП, на яку покладаються функції здійснення нагляду за додержанням законів під час проведення оперативнорозшукової діяльності, досудового розслідування НАБУ; підтримання державного обвинувачення у відповідних провадженнях; представництво інтересів громадянина або держави в суді у випадках, передбачених цим Законом і пов'язаних із корупційними або пов'язаними з корупцією правопорушеннями, а також представництво у межах своєї компетенції інтересів держави у справах про визнання необґрунтованими активів та їх стягнення в дохід держави; а також у межах реалізації своїх функцій САП здійснює міжнародне співробітництво [2].

Водночас, п. 1.1 Наказу Офісу Генерального прокурора «Про положення про Спеціалізовану антикорупційну прокуратуру» встановлено, що САП є самостійним структурним підрозділом Офісу Генерального прокурора (на правах Департаменту), підпорядкованим заступнику Генерального прокурора – керівнику Спеціалізованої антикорупційної прокуратури [3].

Слушною є думка В.М. Руденка, який зазначає, що створення САП є необхідністю забезпечення функціонування НАБУ [4, с. 71]. Цієї ж позиції дотримується Є.В. Вандін, який стверджує, що функціонування САП є елементом реалізації механізму національної антикорупційної стратегії, а її діяльність є особливим видом правоохоронної діяльності [5, с. 125].

Одним із проблемних аспектів правового статусу САП є порушення організаційної самостійності, оскільки згідно з ч. 3 ст. 7 Закону України «Про прокуратуру» утворення САП, визначення її структури і штату здійснюються Генеральним прокурором за погодженням з Директором Національного антикорупційного бюро України, що є порушенням автономного статусу зазначеного органу [2].

Натомість, закріплення особливого статусу САП у структурі органів прокуратури зумовлено специфічними завданнями, які покладаються на зазначений орган, і обмеженням впливу на прокурорів САП з боку керівництва Офісу Генерального прокурора.

З огляду на те, що САП є самостійним підрозділом прокуратури права та обов'язки прокурорів САП доцільно розглядати як загальні та спеціальні.

До загальних прав прокурорів САП належить: брати участь у прокурорському самоврядуванні для вирішення питань внутрішньої діяльності прокуратури у порядку, встановленому законом; бути членами професійних спілок, утворювати громадські організації та брати в них участь з метою захисту своїх прав та інтересів, підвищення

свого професійного рівня; оскаржувати рішення, прийняте за результатами дисциплінарного провадження тощо [2].

Спеціальні права прокурорів САП визначені у п. 6 Наказі Офісу Генерального прокурора «Про положення про Спеціалізовану антикорупційну прокуратуру», до них відносяться: представництво САП у відносинах із державними органами, органами місцевого самоврядування, підприємствами, установами та організаціями, громадськими об'єднаннями, міжнародними організаціями та іноземними органами влади; проведення оперативних нарад; здійснення особистого прийому громадян, перевірка повідомлень у засобах масової інформації з питань, що належать до компетенції САП тощо [3]. Таким чином, спеціальні права прокурора САП зумовлені визначеними законодавством повноваженнями.

Загальні обов'язки прокурора САП встановлені ст. 19 Закону України «Про прокуратуру», згідно з яким прокурор зобов'язаний: вдосконалювати свій професійний рівень та з цією метою підвищувати кваліфікацію; неухильно додержуватися присяги прокурора; виявляти повагу до осіб під час здійснення своїх повноважень; не розголошувати відомості, які становлять таємницю, що охороняється законом; діяти лише на підставі, в межах та у спосіб, що передбачені Конституцією та законами України; щорічно проходити таємну перевірку доброчесності тощо [2].

Спеціальні обов'язки прокурорів САП містяться у Наказі Офісу Генерального прокурора «Про положення про Спеціалізовану антикорупційну прокуратуру», до яких відносяться: здійснення нагляду за додержанням законів під час проведення оперативно-розшукової діяльності, досудового розслідування кримінальних правопорушень НАБУ; виконання вимог закону під час приймання, реєстрації, розгляду та вирішення заяв і повідомлень про кримінальні правопорушення; забезпечення швидкого, повного та неупередженого розслідування НАБУ кримінальних правопорушень та оскарження незаконних судових рішень на стадії досудового розслідування і судового розгляду; представництво інтересів держави в суді у визначених випадках; здійснення у межах реалізації функцій САП міжнародного співробітництва тощо [3].

Розглядаючи, відповідальність прокурора САП, варто наголосити, що гарантуючи виконання прокурором покладених на нього обов'язків, держава передбачає можливість притягнення його до кримінальної, адміністративної, цивільно-правової, матеріальної та дисциплінарної відповідальності.

Відповідно до Наказу Офісу Генерального прокурора «Про положення про Спеціалізовану антикорупційну прокуратуру», працівники САП несуть відповідальність за порушення Присяги

прокурора, Присяги державного службовця, Кодексу професійної етики та поведінки прокурорів, Загальних правил етичної поведінки державних службовців та посадових осіб місцевого самоврядування, службових обов'язків, службової (трудової) та виконавської дисципліни, а також в інших випадках згідно із Законами України «Про прокуратуру», «Про державну службу», «Про запобігання корупції», законодавством про працю [3].

Підсумовуючи, варто наголосити, що САП як самостійний відокремлений підрозділ прокуратури наділений широким колом повноважень щодо реалізації державної антикорупційної політики, а також щодо виявлення порушників антикорупційного законодавства та створення умов для попередження виникнення корупційних правопорушень у державі. Тому правовий статус прокурорів САП варто розглядати як сукупність взаємопов'язаних прав, обов'язків та відповідальності, що передбачені чинним законодавством.

Література:

1. Розсоха К.О. Прокуратура в системі спеціалізованих антикорупційних органів України : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.10 / Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого. Харків, 2019. 204 с.
2. Про прокуратуру : Закон України від 14 жовт.2014 р. № 1697-VII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1697-18#Text> (дата звернення: 15.02.2021).
3. Положення про Спеціалізовану антикорупційну прокуратуру Офісу Генерального прокурора : Наказ Офісу Генерального прокурора від 05 берз. 2020 р. № 125. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0125905-20#Text> (дата звернення: 15.02.2021).
4. Руденко М. В. Органи прокуратури України як спеціально уповноважений суб'єкт у сфері протидії корупції: теорія, новації, шляхи оптимізації. *Право України*. 2015. № 6. С. 70–76.
5. Вандін Є. В. Діяльність антикорупційної прокуратури: теоретико-правовий аспект. *Науковий вісник Херсонського державного університету*. 2016. Вип. 1, том 4. С. 122–125.

ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ СТАТУСУ ОСОБИ, ПРАВА ЧИ ЗАКОННІ ІНТЕРЕСИ ЯКОЇ ОБМЕЖУЮТЬСЯ ПІД ЧАС ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ

Михайленко В. В.

*кандидат юридичних наук,
суддя*

*Вищого антикорупційного суду
м. Київ, Україна*

На сучасному етапі правового регулювання до учасників кримінального провадження відноситься інша особа, права чи законні інтереси якої обмежуються під час досудового розслідування (п. 25 ст. 3 КПК України). Такий учасник визначений як особа, стосовно якої (в тому числі щодо її майна) здійснюються процесуальні дії, визначені цим Кодексом (п. 16-1 ст. 3 КПК України). Разом з тим, окремої статті, яка б в загальному визначала права і обов'язки такого учасника, в кодексі немає, що ускладнює розуміння цього процесуального статусу. У зв'язку з цим, на практиці виникає багато питань, пов'язаних з моментом набуття та припинення такого статусу, комплексу прав і обов'язків, їх реалізації в світлі захисту власних інтересів, співвідношення з іншими статусами (свідка, власника або володільця майна, заявника тощо).

Вбачається логічним, що виведення особи, права чи законні інтереси якої обмежуються під час досудового розслідування, в окремий процесуальний статус, свідчить про відсутність у цієї особи будь-якого іншого процесуального статусу. Отже, такою особою не може бути свідок, оскільки в нього власний, притаманний цьому суб'єкту, визначений комплекс прав і обов'язків та процесуальна функція у кримінальному провадженні (ст. 65, 66 КПК України); заявник (ст. 60 КПК України), цивільний позивач (ст. 61 КПК України), цивільний відповідач (ст. 62 КПК України), третя особа, щодо майна якої вирішується питання про арешт (ст. 64-2 КПК України) – з цих же міркувань.

Відмежовуючи суб'єктів, які мають самостійний визначений процесуальний статус, можливо говорити про обмеження під час досудового розслідування прав чи законних інтересів таких осіб: особу, у володінні якої проводиться обшук; юридичну особу та/або її посадову особу при отриманні запиту про надання інформації або ухвали про тимчасовий доступ до речей і документів до відомостей, що безпосередньо їх стосується; особу, щодо якої ставиться питання про тимчасовий доступ до відомостей, які можуть становити лікарську таємницю, таємницю вчинення нотаріальних дій, комерційну таємницю, банківську таємницю, особисте листування особи та інші

записи особистого характеру (п. 2-6 ч. 1 ст. 162 КПК України); особу-абонента, щодо якої ставиться питання про тимчасовий доступ до відомостей, яка знаходиться в операторів та провайдерів телекомунікацій (п. 7 ч. 1 ст. 162 КПК України); особу, у якої або щодо якої запитуються персональні дані (п. 8 ч. 1 ст. 162 КПК України); особа, яка пред'являється до впізнання, така особа ще не набула іншого процесуального статусу (ст. 228 КПК України). Очевидно такий статус має особа, щодо якої проводяться негласні слідчі (розшукові) дії, якщо відповідні негласні заходи проводяться за відсутності в неї статусу підозрюваного (наприклад, при перевірці на причетність до вчинення злочину, або як особи, через яку заплановано отримання відомостей про підозрюваного). Парадоксальним є те, що особа, відносно якої проводяться оперативно-розшукові (оперативно-технічні) заходи, відповідним статусом наділена бути не може в силу того, що такі заходи, як правило, проводяться до внесення відомостей до ЄРДР.

До переліку таких осіб доцільно відносити, наприклад, суб'єктів декларування, щодо яких здійснюється досудове розслідування за ст. 366-2 КК України, водіїв, які перебували за кермом під час події кримінального правопорушення, передбаченого ст. 286 КК України, до моменту повідомлення їм про підозру. Процесуальні дії щодо певних осіб та/або їх майна можуть проводитися в багатьох випадках, коли досудове розслідування здійснюється без повідомлення особі про підозру, однак із фабули в ЄРДР та диспозиції статті Кримінального кодексу України вбачається суб'єкт, якому в подальшому може бути повідомлено про підозру (так званий «потенційний підозрюваний»).

Отже, перелік осіб, права чи законні інтереси яких обмежуються під час досудового розслідування є досить широким, а реалізація цього статусу є проблемною і невизначеною.

Чинний Кримінальний процесуальний кодекс України згадує іншу особу, права чи законні інтереси якої обмежуються під час досудового розслідування, у ст. 220 КПК України, наділяючи її правом звертатися під час досудового розслідування з клопотаннями про виконання будь-яких процесуальних дій у випадках, установлених Кодексом. Тобто ця стаття КПК України відсилає реалізацію цією особою права на звернення з клопотаннями про проведення процесуальних дій до інших кримінально-процесуальних норм. Однак КПК України містить єдине положення, коли особа, права чи законні інтереси якої обмежуються під час досудового розслідування, може звертатися з відповідним клопотанням. Такий суб'єкт, як учасник кримінального провадження має право заявляти клопотання прокурору про закриття кримінального провадження якщо не встановлено особу, яка вчинила кримінальне правопорушення, у разі закінчення строків давності притягнення до кримінальної відповідальності, крім випадків вчинення особливо

тяжкого злочину проти життя чи здоров'я особи або злочину, за який згідно із законом може бути призначено покарання у виді довічного позбавлення волі (п. 3-1 ч. 1 ст. 284 КПК України).

Відсутність прямих спеціальних норм вносить невизначеність і в практичну реалізацію оскарження рішень, дій чи бездіяльності слідчого, прокурора, не дивлячись на те, що особа, права чи законні інтереси якої обмежуються під час досудового розслідування, визнається суб'єктом такого оскарження. Цим учасником, як вбачається із п. 1 ч. 1 ст. 303 КПК України, на досудовому провадженні може бути оскаржена бездіяльність слідчого, дізнавача, прокурора, яка полягає у нездійсненні інших процесуальних дій, які він зобов'язаний вчинити у визначений цим Кодексом строк.

Виникає замкнене коло: учасник, який вважає, що його права чи законні інтереси обмежуються під час досудового розслідування, звертається до слідчого, прокурора з клопотанням в порядку ст. 220 КПК України, а слідчий, прокурор відмовляє у його розгляді листом з огляду на те, що він звернувся в порядку ст. 220 КПК України без посилання на конкретну норму, яка дає йому таке право. Після цього такий учасник намагається використати положення п.1 ч. 1 ст. 303 КПК України, однак вона також відсилає до тих процесуальних дій, для виконання яких слідчому, дізнавачу, прокурору встановлений строк. При вирішенні скарги такого суб'єкта в порядку ст. 303 КПК України в першу чергу, постає питання, *чи має він право на звернення щодо вчинення процесуальних дій в порядку ст. 220 КПК України*. І далі по колу.

Окремі питання участі осіб, права чи законні інтереси яких обмежуються під час досудового розслідування, перебувають в площині дотримання розумних строків. Так, у відповідності до ч. 6 ст. 28 КПК України вони мають право на звернення до прокурора, слідчого судді або суду з клопотанням, в якому викладаються обставини, що обумовлюють необхідність здійснення кримінального провадження (або окремих процесуальних дій) у більш короткі строки, ніж ті, що передбачені цим Кодексом. При чому питання про те, за якою процедурою та в який строк слідчий суддя має розглянути таке клопотання та які критерії обмеження прав чи законних інтересів мають враховуватися, залишається відкритим.

Трохи інша ситуація з оскарженням недотримання розумних строків прокурору. Так, на підставі ст. 308 КПК України особи, права чи законні інтереси яких обмежуються під час досудового розслідування, мають право оскаржити прокурору вищого рівня недотримання розумних строків слідчим, дізнавачем, прокурором під час досудового розслідування. Прокурор вищого рівня зобов'язаний розглянути скаргу протягом трьох днів після її подання і в разі наявності підстав для її задоволення надати відповідному прокурору обов'язкові для виконання

вказівки щодо строків вчинення певних процесуальних дій або прийняття процесуальних рішень. Особа, яка подала скаргу, невідкладно письмово повідомляється про результати її розгляду.

Крім права на звернення до прокурора з клопотанням про закриття кримінального провадження (п. 3-1 ч. 1 ст. 284 КПК України), особа, права чи законні інтереси якої обмежуються під час досудового розслідування, має інші права, пов'язані із закриттям кримінального провадження. Зокрема, ст. 303 КПК України містить приписи щодо можливості оскарження особою, права чи законні інтереси якої обмежуються під час досудового розслідування, відмови слідчого, дізнавача, прокурора в задоволенні клопотання про закриття кримінального провадження з підстав, передбачених п. 9-1 ч. 1 ст. 284 КПК України. Звертаючись до п. 9-1 ч. 1 ст. 284 КПК України бачимо, що мова йде про можливість клопотати про закриття кримінального провадження *якщо існує несакасована постановою* слідчого, дізнавача, прокурора про закриття кримінального провадження з підстав, передбачених п. 1, 2 (відсутність події/складу кримінального правопорушення), п. 4 (набрал чинності закон, яким скасована кримінальна відповідальність за діяння, вчинене особою), п. 9 (досягнення податкового компромісу у кримінальних провадженнях за ст. 212 Кримінального кодексу України), у кримінальному провадженні щодо того самого діяння, що розслідувалося з дотриманням вимог щодо підслідності.

Крім того, ч. 9 ст. 284 КПК України регламентує право слідчого судді за клопотанням іншої особи, права чи законні інтереси якої обмежуються під час досудового розслідування, або її представника винести ухвалу про закриття кримінального провадження. Таке може мати місце у випадку, якщо закінчилися строки досудового розслідування з моменту внесення відомостей про кримінальне правопорушення до Єдиного реєстру досудових розслідувань до дня повідомлення особі про підозру. Однак, в даному випадку закон залишає без відповідей ряд питань, які є надважливими для практичної реалізації цих нормативних приписів. Яким чином співвідносяться ч. 9 ст. 284 КПК України, в якому передбачено повноваження слідчого судді закрити провадження за клопотанням особи, права чи законні інтереси якої обмежуються під час досудового розслідування, та п. 11 ч. 1 ст. 303 КПК України, який регламентує оскарження до слідчого судді відмови слідчого, дізнавача, прокурора в задоволенні клопотання про закриття кримінального провадження? Чи має особа обґрунтувати в цьому випадку обмеження її прав чи законних інтересів досудовим розслідуванням і, відповідно, якимось чином підтвердити свій статус або достатньо лише того, що вона заявляє про те, що відносно неї або її майна проводяться процесуальні дії? Наскільки інтенсивним має бути обмеження прав чи законних інтересів процесуальними діями, що

проводяться, для того, щоб певна особа мала право звертатися з клопотанням про закриття кримінального провадження, враховуючи що таке рішення слідчого судді повністю припиняє діяльність з розслідування кримінального правопорушення і фактично нівелює будь-які його результати? І нарешті: в якому порядку має розглядатися таке клопотання, відповідно, яка належна правова процедура має бути застосована до цього учасника кримінального провадження? Цей перелік можна продовжувати.

Отже, як вбачається із такого досить поверхового аналізу, нормативна регламентація статусу іншої особи, права чи законні інтереси якої обмежуються під час досудового розслідування, потребує вдосконалення, що в першу чергу, можливо через доповнення КПК України окремою статтею із закріпленням загального переліку прав і обов'язків цього суб'єкта кримінального провадження.

ОТДЕЛЬНЫЕ АСПЕКТЫ СОВЕРШЕНСТВОВАНИЯ НАУЧНО-МЕТОДИЧЕСКОГО ОБЕСПЕЧЕНИЯ ПРОВЕДЕНИЯ ЭКСПЕРТИЗЫ ХОЛОДНОГО ОРУЖИЯ

Рубис А. С.

*доктор юридических наук, профессор,
профессор кафедры уголовного процесса учреждения образования
Академии Министерства внутренних дел Республики Беларусь
г. Минск, Республика Беларусь*

Лаппо А. О.

*старший лейтенант юстиции,
эксперт*

*Могилевского межрайонного отдела
Государственного комитета судебных экспертиз Республики Беларусь
г. Могилев, Республика Беларусь*

Актуальность проблем, связанных с проведением экспертиз холодного оружия связана с возрастающей тенденцией использования таких объектов при совершении противоправных действий (хулиганств, массовых беспорядков, причинения телесных повреждений). Для обеспечения эффективного осуществления государственной политики в правоохранительной сфере и судебно-экспертной деятельности, необходим единообразный подход к исследованию объектов подпадающих под категорию холодного оружия с целью обеспечения принятия правоприменительным органом решения по факту совершенного преступления либо административного правонарушения.

При проведении экспертизы холодного оружия, эксперт, как правило, сталкивается с рядом неопределенностей методического и технического характера. В каждый конкретный момент развития общества, теории судебной экспертизы, техники существует некоторая ограниченность возможностей использования имеющихся знаний, применяемых для достижения конечных и промежуточных целей при проведении указанного вида экспертного исследования. Таким образом, имеющийся объем информации, затрагивающий различные сферы научного знания касающихся судебно-экспертного исследования холодного оружия должен рассматриваться как в теоретическом, так и в практическом аспектах, относительно задач, возникающих в процессе проведения таких экспертиз.

Совокупность информационно данных возникающих на момент начала проведения экспертизы холодного оружия зависит от множества факторов: специфика данного вида экспертизы; актуальность положений методик экспертного исследования, их ясность, логичность, непротиворечивость и научная обоснованность; ответственность эксперта за выводы, отраженные им в заключении.

Оценка соблюдения экспертом комплекса нормативных требований, качественных признаков и количественных критериев, определяющих сущность и результаты экспертного исследования холодного оружия, представляет собой научно обоснованный и методически установленный комплекс действий лица обладающего специальными знаниями в науке, технике искусстве либо ремесле, среди которых первостепенными являются выявление, анализ и учет всех детерминирующих факторов. По результатам такой оценки, принимается соответствующее решение о возможности или невозможности решения задач экспертного исследования, достижения промежуточных и конечных целей.

Необходимо отметить, что релевантная информация о вышеуказанных факторах экспертного исследования воспринимается правоприменителем в обобщенном виде и конкретизируется лишь в некоторых (отдельных) случаях. Вместе с тем установленные экспертом факты и обстоятельства, выявленные закономерности устраняющие неопределенность относительно свойств объекта исследуемые на различных этапах экспертизы, получении соответствующей измерительной информации, анализ и оценка полученных результатов являются определяющими при формировании выводов.

В ходе проведения экспертизы холодного оружия приоритетное значение имеет измерительная информация, однако она не может в полной мере восполнить информационную неопределенность относительно свойств и качеств объекта исследования. Такие утраты могут быть восполнены иными видами информации вспомогательного

значения, в частности образцах того либо иного вида холодного оружия (изделий конструктивно с ним сходных, а также предметов и изделий хозяйственно-бытового назначения) находящихся в натуральных коллекциях экспертных подразделений и широко используемых в сравнительном исследовании, результаты экспертного эксперимента, а также иная информация выполняющая по сути ориентирующую и уточняющую функции, при условии, что она имеет отношения к объекту экспертизы, способствует оптимизации судебно-экспертной деятельности и не противоречит фактам объективной действительности.

Проверка информации полученной в ходе проведения экспертизы должна осуществляться на всех стадиях и этапах экспертного исследования, как в аналитической, так и в экспериментальной его стадиях. Указанный метод проверки в полной мере согласуется с положениями теории судебной экспертизы и по существу представляется наиболее рациональным, поскольку позволяет осуществить текущий и завершающий контроль хода и результатов проведенного экспертного исследования, предопределяет возможность как эксперту, так и иным заинтересованным лицам осуществить надлежащую оценку всей совокупности полученных сведений о свойствах и качествах объекта, осуществить оценку достоверности заключения эксперта в целом.

В качестве основных критериев достоверности заключения эксперта при проведении экспертизы холодного оружия необходимо выделить следующие:

1. Надлежащим способом установлены качественные признаки и количественные величины характеризующие основные свойства исследуемого объекта.

2. Выявленные качественные, количественные и иные характеристики свойств объекта (показателям, признакам, состояниям и т.п.) соответствуют контрольным параметрам, закрепленным в соответствующей методике экспертного исследования.

3. Исследовательская часть заключения эксперта и сформулированные выводы не противоречат иным фактическим данным.

Приведенные выше положения, на наш взгляд, позволяют обеспечить качество, обоснованность и достоверность экспертных выводов, тем самым оказав положительное влияние на правоприменительную и экспертную практику.

ОСОБЛИВОСТІ ВИКОРИСТАННЯ ВІДЕОКОНФЕРЕНЦІЇ В СФЕРІ МІЖНАРОДНОГО СПІВРОБІТНИЦТВА ДЕРЖАВ У КРИМІНАЛЬНОМУ СУДОЧИНСТВІ

Смирнов М. І.

*кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри кримінального процесу, детективної
та оперативно-розшукової діяльності
Національного університету «Одеська юридична академія»
м. Одеса, Україна*

В діючому Кримінальному процесуальному кодексі України (далі – КПК) використанню відеоконференції (далі – ВК) присвячені ст.ст. 232, 336 та 567 КПК. Якщо ст. 567 КПК передбачає впровадження ВК у сферу міжнародної правової допомоги, то ст.ст. 232 та 336 КПК регламентують використання ВК у національному кримінальному провадженні не ускладненому іноземним елементом.

Підставами проведення допиту за запитом компетентного органу іноземної держави шляхом ВК може бути: неможливість прибуття певних осіб до компетентного органу іноземної держави; необхідність забезпечення безпеки осіб; інші підстави, визначені слідчим суддею (судом).

Під «неможливістю прибуття певних осіб до компетентного органу іноземної держави» необхідно розуміти недоступність особи для дачі показань, її небажання прибути до органу досудового розслідування або суду запитуючої держави і добровільно дати показання, якщо на неї не поширюється обов'язок з'явитися по повістці, направленої компетентним органом запитуючої держави, який здійснює кримінальне провадження. Особи, які не є громадянами запитуючої держави і перебувають на території іноземної держави, як правило, вважаються недоступними.

Неможливість особистої присутності особи в місці проведення допиту, може бути обумовлена її хворобою, неміччю або іншими непереборними обставинами, що перешкоджають участі особи в проведенні процесуальної або слідчої (розшукової) дії, витратами, пов'язаними з якою особи до місця проведення процесуальної або слідчої (розшукової) дії з урахуванням важливості її показань.

До «інших підстав, визначених слідчим суддею (судом)» можливо віднести такі випадки: необхідність одержання і дослідження показань в умовах, що ускладнюють або виключають з причин об'єктивного і (або) суб'єктивного характеру присутність першоджерела доказів (обвинувачуваного, потерпілого, свідка, експерта та інших осіб) у місці

їх одержання і дослідження протягом тривалого чи невизначеного періоду часу, тобто необхідність забезпечення віддаленої присутності учасників процесуальної дії, які перебувають в іноземній державі; необхідність одержання показань від осіб, що тримаються під вартою, засуджених і осіб, які відбувають покарання на території іноземної держави; наявність заявленого клопотання обвинувачуваного про виклик і допит свідка, що викриває його у вчиненні кримінального правопорушення і який перебуває на території іноземної держави, тобто використання ВК як реального механізму реалізації права конфронтації; особлива важливість показань у кримінальному провадженні, ускладненому іноземним елементом, і неможливість або особлива складність їх одержання традиційним способом.

Особливості проведення допиту за допомогою ВК у сфері міжнародної правової допомоги полягають у наступному: допит за допомогою ВК може бути проведений за наявності підстав, передбачених міжнародними договорами та КПК, а також певних обставин, коли внаслідок об'єктивних або суб'єктивних причин неможливо одержати показання традиційним способом; допит за допомогою ВК здійснюється для запитуючої держави в режимі «реального часу»; ВК дозволяє посадовим особам компетентного органу запитуючої держави безпосередньо проводити допит з дотриманням законодавства цієї держави, фізично не перетинаючи кордони запитуючої держави, при дотриманні суверенітету і територіальної цілісності останньої; проведення допиту у режимі ВК повинно бути організовано таким чином, щоб виключити можливість визнання отриманих доказів недопустимими через певний вплив на допитуваного з боку присутніх осіб при проведенні процесуальної дії (так званий «вплив поза кадрам»); при проведенні допиту за допомогою ВК деякі особливості має тактика проведення допиту, зокрема, встановлення психологічного контакту з допитуваною особою. Тому використання ВК вимагає особливої тактики проведення процесуальних дій; ВК виступає свого роду посередником, проміжною ланкою між судом (прокурором, слідчим), наділеним обов'язком безпосереднього сприйняття доказів і першоджерелом доказів; має свої особливості процесуальне оформлення ходу і результатів допиту, проведеного за допомогою ВК. Допит за допомогою ВК має супроводжуватися відеозаписом, який виступає самостійною формою закріплення доказів разом із протоколюванням.

Застосування ВК вирішує проблему явки зазначених у повістці осіб, оскільки санкції за ухилення від явки і давання завідомо неправдивих показань в країнах, які використовують ВК, поширені на даний випадок, тому свідок, що ухиляється від явки чи дав завідомо

неправдиві показання, хоча формально своїми діями (бездіяльністю) перешкоджає іноземному кримінальному провадженню, фактично притягується до відповідальності за законами країни, на території якої він фактично давав показання, або від явки по повістці до компетентних органів якої він ухилився.

Слід також констатувати переваги одержання показань від осіб, які тримаються під вартою або відбувають покарання в іноземній державі за допомогою ВК в порівнянні з традиційними способами їх одержання.

Так, альтернативою безпосередньої присутності особи, яка тримається під вартою або відбуває покарання на території іноземної держави може бути її віддалена участь у допиті за допомогою ВК. У такому випадку, підстави для відмови у тимчасовій передачі особи, перестають мати імперативний характер.

Підставою для відмови у тимчасовій передачі особи, може бути необхідність її присутності для кримінального провадження, що здійснюється на території запитуваної держави. Проведення допиту такої особи за допомогою ВК надає можливість фізично не передавати особу запитуючій державі, забезпечити її віддалену участь у проведенні допиту і одночасно забезпечити здійснення кримінального провадження на території запитуваної держави.

Відповідно до іншої підстави, в тимчасовій передачі особи може бути відмовлено, якщо це може привести до продовження строків її тримання під вартою. Використання ВК у такому випадку буде допустимим компромісом, оскільки дозволяє проводити необхідні запитуючій державі за участю такої особи процесуальні дії в найкоротший строк, що має важливе значення щодо дотримання строку тримання під вартою і мінімізації негативних наслідків тривалого кримінального провадження.

Прохання щодо тимчасової передачі особи виконуються лише за згодою такої особи. Тому неотримання згоди від особи, тимчасової передачі якої просить запитуюча держава, є самостійною підставою для відмови у задоволенні заявленого прохання. Така відмова може бути викликана об'єктивними причинами, основними серед яких може бути відсутність належних гарантій її особистої безпеки. Крім того, якщо стосовно такої особи до її передачі запитуючій державі буде обраний запобіжний захід, не пов'язаний з її триманням під вартою, то це унеможливує виконання прохання про її тимчасову передачу. Згода особи на проведення за її участю запитуваних процесуальних дій за допомогою ВК є необов'язковою, оскільки цим не порушується право особи на особисту недоторканність і свободу.

Необхідно звернути увагу на те, що при тимчасовій передачі особи, у деяких випадках виникає проблема її транзиту через третю державу

(коли між відповідними державами відсутні прямі шляхи сполучення), оскільки законодавством багатьох країн подібний транзит не допускається. Звідси неможливість тимчасової передачі особи, що тримається під вартою на території іноземної держави для проведення за її участю процесуальних дій. Допит такої особи за допомогою ВК ефективно вирішує і цю проблему. Потенційна економія в такому випадку визначається вартістю витрат на охорону і транспортування.

Крім того, ВК вирішує проблему прохань двох і більше держав, що збігаються за часом стосовно тимчасової передачі особи, яка тримається під вартою на території запитуваної держави, для проведення за її участю процесуальних дій. Одночасне задоволення прохань двох держав про тимчасову передачу такої особи в рамках діючої системи міжнародного співробітництва та правової допомоги буде неможливим. Безумовно, приймаючи рішення, запитувана держава враховує всі відповідні фактори і перевагу може віддати проханню держави, з якою є договірні відносини. Але може скластися ситуація, коли запитувана держава не пов'язана будь-якими договірними зобов'язаннями про тимчасову передачу особи з жодною із запитуючих держав. Оптимальне вирішення зазначеної проблеми може бути знайдене за допомогою використання ВК, що дозволить забезпечити віддалену присутність особи перед компетентними органами запитуючих держав, забезпечивши їй віддалену участь у необхідних запитуючим державам процесуальних діях. Отже, ВК надає можливість фактично одночасного задоволення клопотань двох і більше держав про тимчасову передачу особи, тим самим дозволяючи вирішити проблему прохань, що збігаються за часом.

ВК дозволяє вирішити ще одну проблему, коли держава, яка одержала прохання про тимчасову передачу особи, одержує також прохання від іншої запитуючої держави про видачу цієї самої особи, тобто коли особа одночасно є об'єктом кримінального переслідування в одній державі й необхідність її присутності для проведення процесуальних дій потрібна в іншій державі.

НЕПОВНОЛІТНІ ПІД ВАРТОЮ: СПРАВИ ПРОТИ УКРАЇНИ У СУДОВІЙ ПРАКТИЦІ ЄСПЛ

Червінко М. В.

*ад'юнкта кафедри кримінального процесу та криміналістики
факультету № 1*

*Інституту з підготовки фахівців для підрозділів Національної поліції
Львівського державного університету внутрішніх справ
м. Львів, Україна*

Цьогоріч виповнилось 70 років із дати підписання Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод (надалі – Конвенція) та 23 роки з дня її ратифікації Україною. Конвенція є своєрідним дороговказом для визначення цінностей та ідеалів кожної демократичної європейської держави, фундаментом для розвитку правових систем, захисту прав і свобод людини, в тому числі, і дітей. За роки свого функціонування Європейський суд з прав людини (далі – ЄСПЛ) став ефективним інструментом для захисту кожного громадянина, чий права та свободи було порушено. Через фізичну та психологічну незрілість особливого захисту держави потребують неповнолітні, які є найбільш вразливою категорією соціальних суб'єктів.

На превеликий жаль, ЄСПЛ у своїх рішеннях щодо України часто встановлює порушення п. 1 ст. 5 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод (далі – Конвенції) через безпідставне застосування українськими судами до неповнолітніх такого запобіжного заходу як тримання під вартою [1]. Встановлено, що порушуються не лише положення Конвенції, але й інших міжнародних правових актів, зокрема, Конвенції ООН про права дитини від 1989 року, в якій зазначено, що арешт, затримання чи тюремне ув'язнення дитини здійснюються лише як крайній захід і протягом якомога більш короткого періоду часу, а кожна позбавлена свободи дитина має право на гуманне ставлення і повагу її гідності, з урахуванням її особи та віку [2].

Так, Комітетом Міністрів Ради Європи у Рекомендації № R (87) 20 «Щодо соціальної реакції на злочинність неповнолітніх» від 17.09.1987 року наголошено на необхідності не застосовувати тримання під вартою до неповнолітніх, крім виняткових випадків скоєння дуже серйозних злочинів старшими неповнолітніми, при цьому, обмежити тривалість тримання під вартою і утримувати неповнолітніх окремо від дорослих [3].

Рекомендація N Rec (2003) 20 Комітету міністрів Ради Європи державам-членам «Про нові підходи до злочинності серед неповнолітніх і про значення правосуддя у справах неповнолітніх»

передбачає наступне: при утриманні неповнолітніх під вартою в поліції, слід враховувати їх статус неповнолітнього, вік, а також ступінь їх уразливості і рівень зрілості; якщо це можливо, до неповнолітніх підозрюваних слід застосовувати заходи, альтернативні взяттю під варту, такі як проживання у родичів, у прийомних сім'ях або іншому місці під наглядом; утримання під вартою ніколи не повинно використовуватися в якості покарання або форми залякування, або в якості заходів для захисту дитини або її/його психічного здоров'я [4]. Безперечно, рекомендації органів Ради Європи є так званими актами «soft law», дотримання яких не є обов'язковим, однак вони разом із прецедентним правом ЄСПЛ допомагають не лише закріпити відповідні норми у правовому полі, але й виявляють проблеми та допомагають державам у їх практичній реалізації.

Положення ст. 492 чинного Кримінального процесуального кодексу України (далі – КПК України) передбачає обов'язкове врахування вікових та психологічних особливостей неповнолітніх, роду занять при обранні запобіжного заходу, при цьому, тримання під вартою застосовується до неповнолітніх лише у разі підозри чи обвинувачення у вчиненні останніми тяжкого чи особливо тяжкого злочину, за умови, що застосування іншого запобіжного заходу не забезпечить запобігання ризикам, що передбачені ст. 177 КПК України.

За результатами проведеного аналізу кримінальних проваджень О.В. Сівак встановила, що в Україні до неповнолітніх підозрюваних, обвинувачених застосовуються наступні запобіжні заходи: тримання під вартою (21,2 %), домашній арешт (22,2 %), особисте зобов'язання (44,3 %), інші 12,3 % (передання неповнолітнього під нагляд, застава, особиста порука) [6, с. 173]. Тобто до кожного п'ятого підозрюваного/обвинуваченого неповнолітнього застосовується тримання під вартою, як запобіжний захід. Практика ЄСПЛ допоможе з'ясувати чим мотивує своє рішення ЄСПЛ, визнаючи факт, що відносно неповнолітніх українців таки було допущено порушення ст. 5 Конвенції.

У справі «Свершов проти України» неповнолітнього було затримано за підозрою у вчиненні вбивства та крадіжці майна, обрано запобіжний захід у вигляді взяття під варту. ЄСПЛ, обґрунтовуючи порушення ст. 5 Конвенції, зазначив, що національні суди: 1) жодного разу навіть не розглядали можливості обрання альтернативного запобіжного заходу замість тримання під вартою; 2) продовжували тримати неповнолітнього під вартою на підставах, які не можна вважати «належними і достатніми», посилаючись в основному на тяжкість злочинів; 3) при винесенні рішення про тримання під вартою ніколи не

приймали до уваги неповнолітній вік підозрюваного, незважаючи на те, що захисник закликав їх це враховувати [7].

Аналогічно, ЄСПЛ було визнано порушення ст. 5 Конвенції у справі *«Корнейкова проти України»*, що стосувалась обрання запобіжного заходу у виді тримання під вартою щодо 14-річної неповнолітньої, яка підозрювалась у крадіжці мобільного телефону та співучасті у спробі грабежу з іншими двома неповнолітніми. ЄСПЛ, обґрунтовуючи порушення ст. 5 Конвенції, зазначив: 1) тримання під вартою повинно бути пропорційним, враховувати аргументи «за» і «проти» звільнення з-під варти, при цьому, ризик того, що обвинувачений буде перешкоджати слідству і належному проведенню судового розгляду не повинні бути «абстрактними», а підтверджуватись фактичними даними; 2) тримання під вартою неповнолітніх повинне бути крайньою мірою запобіжного заходу і протягом найкоротшого періоду часу, застосовуватись у виняткових обставинах; незважаючи на те, що неповнолітній було всього 14 років, суд у рішенні не уточнив, в чому полягає ця «винятковість» обставин для тримання під вартою; 3) національні суди при обранні взяття під варту посилались на негативну характеристику зі школи-інтернату, ризик можливої злочинної діяльності та переховування, однак не було жодного підтверженого випадку коли неповнолітня перешкоджала слідству чи ухилялась від нього; 4) національні суди не взяли до уваги аргументи про можливість погіршення здоров'я неповнолітньої, яка мала туберкульоз і психічні розлади, під час її тримання під вартою в одному СІЗО разом із дорослими [8].

У справі *«Будан проти України»* було визнано порушення ст. 5 Конвенції при обранні запобіжного заходу у виді тримання під вартою неповнолітньому, який обвинувачувався у грабежі. ЄСПЛ, обґрунтовуючи порушення ст. 5 Конвенції, серед іншого знову вказав на необхідність балансу між аргументами «за» та «проти». При цьому державні органи повинні оцінити чи взяття під варту є вкрай необхідним для забезпечення його присутності в суді та чи будуть достатніми для цього інші запобіжні заходи, які є менш суворі [9].

Підсумовуючи усе вищевикладене, можна прийти до висновку, що практика ЄСПЛ відображає наявні проблеми в частині обґрунтування національними судами України обрання запобіжного заходу у виді тримання під вартою відносно неповнолітніх. Вектор європейської інтеграції, який обрала Україна, передбачає, зокрема, повномасштабне реформування її правової системи на основі принципів та стандартів, що сформувалися як на загальноєвропейському, так і на міжнародному рівні. Саме тому, перед Нашою державою стоїть завдання оптимізувати практику застосування запобіжних заходів щодо неповнолітніх у

відповідності до чинної практики ЄСПЛ, положень Конвенції та інших міжнародних правових актів.

Безумовно, цей процес є поступовим і багаторівневим, однак він є невід'ємним етапом становлення європейської України та дружнього до дитини правосуддя.

Література:

1. Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод: Рада Європи, Міжнародний документ від 04.11.1950. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text.

2. Конвенція про права дитини: Організація Об'єднаних Націй, Міжнародний документ від 20.11.1989. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_021#Text.

3. Рекомендації № R (87) 20 Комітету міністрів Ради Європи державам-членам «Щодо соціальної реакції на злочинність неповнолітніх»: Рада Європи, Комітет Міністрів Ради Європи: міжнародний документ від 17.09.1987. URL: http://ukrprison.org.ua/international_documents/1203842002.

4. Рекомендації № N Rec (2003) 20 Комітету міністрів Ради Європи державам-членам «Про нові підходи до злочинності серед неповнолітніх і про значення правосуддя у справах неповнолітніх»: міжнародний документ від 24.09.2003. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_865#Text.

5. Кримінальний процесуальний кодекс України: Закон України від 13.04.2012 № 4651-VI. Відомості Верховної Ради України. 2012. № 9–10. Ст. 474.

6. Сівак О.В. Запобіжні заходи у кримінальному провадженні щодо неповнолітніх: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. Київ: Національна академія внутрішніх справ. 2016. 255 с.

7. Рішення у Справі «Свершов проти України» (Заява N 35231/02): Європейський суд з прав людини від 27.11.2008. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_428#Text.

8. Рішення у Справі «Корнейкова проти України» (Заява № 39884/05): Європейський суд з прав людини від 19.01.2012. URL: <https://precedent.in.ua/2015/11/18/kornejkova-protiv-ukrayny/>.

9. Рішення у Справі «Будан проти України» (Заява № 38800/12): Європейський суд з прав людини від 14.01.2016. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_b06#Text.

СЕКЦІЯ 8. СУДОУСТРІЙ; ПРОКУРАТУРА ТА АДВОКАТУРА

АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ РЕФОРМУВАННЯ ОРГАНІВ ПРОКУРАТУРИ

Мандрика І. В.

*студентка V курсу магістратури
Навчально-наукового інституту права
Університету державної фіскальної служби України*

Барановська В. В.

*студентка V курсу магістратури
Навчально-наукового інституту права
Університету державної фіскальної служби України*

Фокін Я. Ф.

*старший викладач кафедри кримінального процесу та криміналістики
Навчально-наукового інституту права
Університету державної фіскальної служби України
м. Ірпінь, Київська область, Україна*

Важливим аспектом розбудови України як правової держави, яка обрала стратегічний курс на вступ до Європейського Союзу та НАТО є реформування органів прокуратури України. Європейський вибір України потребував від її законодавця перегляду основних інститутів кримінального процесу, прийняття нових законодавчих актів, що суттєво модернізували систему та функції органів державної влади, зокрема систему та функції прокуратури. Унаслідок проведених реформ законодавчо закріплено конституційні функції прокуратури відповідно до вимог європейського напрямку інтеграції.

Проблемні питання організації діяльності та реформування органів прокуратури України були предметом наукових досліджень В. Т. Білоуса, М. М. Бурбики, Ю. М. Грошового, Л. М. Давиденка, Д. С. Д'ячкова, П. М. Каркача, М. Є. Марочкина, С. І. Нечипоренка, В. М. Підгородинського, М. В. Руденка, В. А. Селезньова, П. В. Шумського, М. К. Якимчука та ін.

Реформування системи прокуратури, що відбувається в Україні останніми роками, передбачає наближення системи прокуратури, її функцій, статусу прокурорів до європейських стандартів.

Д. С. Д'ячков зазначає, що наслідком проведеного в Україні реформування функціональних основ прокуратури є позбавлення її функції нагляду за додержанням і застосуванням законів, трансформація функції представництва інтересів громадянина або держави у суді у випадках, визначених Законом, у функцію представництва у суді інтересів лише держави у виключних випадках і в порядку, що визначені законом, задеклароване позбавлення прокуратури у майбутньому функції досудового розслідування, реформування організаційних основ прокуратури, а саме: скорочення кількості органів прокуратури, штатної чисельності працівників прокуратури, створення Спеціалізованої антикорупційної прокуратури, запровадження конкурсних засад у зайнятті особами посад прокурорів та стимулюванні кандидатів до служби в органах прокуратури, запровадженні інституту прокурорського самоврядування та створення у зв'язку із цим відповідних органів прокурорського самоврядування [1, с. 123].

На нашу думку, одним із найбільш дискусійних питань є питання ліквідації військових прокуратур.

У сучасних умовах збройного конфлікту в Україні недоцільно ліквідувати військові прокуратури, не утворивши на їх місці інших спеціалізованих прокуратур, на які буде покладено процесуальне керівництво досудовим розслідуванням у військовій сфері. Для вирішення цього питання створено Спеціалізовану прокуратуру у сфері нагляду за кримінальними провадженнями про військові злочини та у сфері оборонно-промислового комплексу. Ця прокуратура є самостійним структурним підрозділом Офісу Генерального прокурора (на правах департаменту) [2, с. 15].

Згідно із Положенням про Спеціалізовану прокуратуру у сфері нагляду за кримінальними провадженнями про військові злочини та у сфері оборонно-промислового комплексу (на правах Департаменту) Офісу Генерального прокурора, яке було затверджено Наказом Генерального прокурора 05 березня 2020 року № 126, до складу Спеціалізованої прокуратури входять: 1) управління процесуального керівництва у кримінальних провадженнях; 2) управління процесуального керівництва у кримінальних провадженнях про злочини у сфері оборонно-промислового комплексу; 3) управління нагляду за додержанням законів у кримінальному провадженні та при проведенні оперативної розшукової діяльності; 4) організаційно-методичний відділ; 5) режимно секретна частина (на правах відділу) [3].

Також дискусійним залишається питання розмежування повноважень спеціалізованих прокуратур у військовій та оборонній сфері з іншими органами прокуратури, вирішити це питання можливо шляхом видання Генеральним прокурором відповідного наказу.

Необхідність існування спеціалізованих військових прокуратур обумовлена потребою забезпечити реалізацію функцій прокуратури в особливій військовій сфері правовідносин. На думку дослідників, нею є сфера життєдіяльності держави, що об'єктивно необхідна для забезпечення її динамічного, стійкого і безпечного розвитку, в якій зайнята велика кількість спеціально підготовлених людей і яка передбачає у своєму функціонуванні використання державою в потенційній або реалізованій формі воєнної міцності держави та регулюється засобами воєнної політики на основі воєнно-доктринальних установок і визначеної нормативно-правової бази [2, с. 9–10]. Специфіка цієї сфери, що виявляється в особливостях її устрою (що не збігається з адміністративно-територіальним поділом України), а також правовідносин, які в ній складаються, характерною ознакою яких є їх милітаризація, зумовлює потребу існування пристосованої до потреб цієї сфери системи правоохоронних органів, до числа яких належать військові прокуратури. На думку В. Козачука, існування військових прокуратур обумовлюють такі чинники: 1) необхідність спеціалізації прокурорського нагляду; 2) потреба здійснення належного нагляду за виконанням військовими формуваннями держави своїх повноважень на нинішньому етапі їх реформування; 3) необхідність володіти відповідними методиками оперативного та якісного розслідування військових злочинів [4, с. 3–5].

Генеральний прокурор формулює завдання військових прокуратур як здійснення ефективного впливу на зміцнення законності та правопорядку у військових формуваннях та оборонно-промисловому комплексі держави (наказ №12 гн від 29 серпня 2014 р. «Про особливості діяльності військових прокуратур») [5]. При цьому він вимагає діяльність військових прокурорів передусім спрямовувати на: виконання військового обов'язку та проходження військової служби; додержання законодавства про мобілізаційну підготовку і мобілізацію, обороноздатність і боєготовність військових частин Збройних Сил України та інших військових формувань; збереження державного (військового) майна, зокрема озброєння, військової техніки, військових містечок; додержання законодавства з питань безпеки арсеналів, баз і складів, а також збереження зброї та боеприпасів; соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей; формування, розміщення та виконання державного оборонного замовлення; формування, розміщення, зберігання, використання, поповнення та оновлення (поновлення) запасів державного мобілізаційного резерву; зовнішньоекономічну діяльність та питання військово-технічного співробітництва; додержання бюджетного законодавства; запобігання і

протидію корупції та організованій злочинності; використання земель оборони; оплату та охорону праці.

Вищезазначене дозволяє стверджувати, що хоча прокуратура України постійно зазнає змін, реформування, що супроводжується відповідними змінами у нормативно-правовому регулюванні її діяльності, вона не є ідеально побудованою. У суспільному та політичному житті України постійно відбуваються зміни і тому перш за все прокуратура має бути мобільною та готовою до швидких змін і перебудови, але при цьому це не має впливати на якість виконання свого основного завдання органами прокуратури – захисту прав і свобод особи та держави.

Література:

1. Д'ячков Д.С. Принцип системності побудови органів прокуратури: проблемні аспекти. Часопис Київського університету права. 2017. № 3. С. 121–125.

2. Козачук О. С. Організаційно-правові засади функціонування військових прокуратур в Україні : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.10. Київ, 2016. 20 с.

3. Положення про Спеціалізовану прокуратуру у сфері нагляду за кримінальними провадженнями про військові злочини та у сфері оборонно промислового комплексу (на правах Департаменту) Офісу Генерального прокурора: затверджено Наказом Генерального прокурора 05 березня 2020 року № 126. URL: https://www.gp.gov.ua/ua/pol_ssp (дата звернення: 08.03.2021).

4. Козачук В. Органи військової прокуратури на захисті прав і свобод громадян, державних та публічних інтересів. Право військової сфери. 2008. №4. С. 3–5.

5. Про особливості діяльності військових прокуратур : наказ Генер. прокурора України № 12 гн від 29.08.2014. URL: http://www.gp.gov.ua/ua/gl.html?_m=publications&_t=rec&id=94102 (дата звернення: 08.03.2021).

ПРОБЛЕМИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ УКРАЇНОЮ ПРАВА КОЖНОГО НА СУДОВИЙ ЗАХИСТ В ЧАСТИНІ ВИКОНАННЯ РІШЕНЬ СУДІВ

Музиченко Т. О.

кандидат юридичних наук,

*доцент кафедри публічного та приватного права
факультету права та міжнародних відносин
Київського університету імені Бориса Грінченка,
головний спеціаліст відділу правової експертизи
процесуального законодавства*

*Департаменту моніторингу процесуальних прав
Секретаріату Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини
м. Київ, Україна*

Ефективний судовий захист прав людини є однією з основних ознак правової держави. Ратифікувавши Конвенцію про захист прав людини та основоположних свобод та протоколи до неї, Україна передусім зобов'язалася гарантувати кожному, хто перебуває під її юрисдикцією, права і свободи, визначені у Конвенції та протоколах. Стаття 55 Конституції України гарантує право кожному на судовий захист, а відповідно до статті 124 Основного Закону однією із основних засад судочинства визначено обов'язковість судового рішення.

Виконання судового рішення є кінцевою стадією судового захисту. Тож без виконання ухваленого судового рішення судовий захист прав особи не може вважатися ефективним. Невиконання рішення суду дискредитує як судову владу, так і державу, в очах громадян України та міжнародних інституцій. Зокрема, станом на кінець 2020 року Україна займає третє місце за кількістю справ, які перебувають на розгляді в Європейському Суді з прав людини (далі – ЄСПЛ). Станом на грудень 2020 року ЄСПЛ ухвалено 1490 рішень щодо порушень Україною положень Конвенції. Досі на виконанні залишається близько 600 рішень.

Ще 12.10.2017 Великою Палатою ЄСПЛ було ухвалено остаточне рішення у справі «Бурмич та інші проти України», яким ЄСПЛ постановив вилучити зі свого реєстру (strike out) 12 148 заяв, які стосувалися системної проблеми невиконання рішень національних судів в Україні та передати їх Комітету Міністрів Ради Європи, який здійснюватиме подальший нагляд за їх виконанням в контексті вжиття заходів загального характеру. Ця група справ стосується найбільш масштабної та актуальної для України проблеми невиконання чи тривалого виконання рішень судів.

Україна вже не перший рік намагається вирішити вказану проблему. Враховуючи, що ця проблема вимагає невідкладного вирішення, 09.08.2017 Кабінет Міністрів України прийняв постанову № 591 «Про утворення міжвідомчої робочої групи з вирішення проблемних питань, пов'язаних із виникненням заборгованості держави за рішеннями судів» (щодо групи справ «Юрій Миколайович Іванов проти України» та «Жовнер проти України»). У квітні 2018 відбулося чергове засідання міжвідомчої робочої групи, під час якого Міністерством юстиції України було представлено законопроект, який передбачав вдосконалення механізму погашення заборгованості держави за рішеннями судів та запобігання їх виникненню. 27.06.2018 законопроект «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо подолання проблеми заборгованості держави за рішеннями судів» (реєстр. № 8533) було внесено до Верховної Ради України. Однак у зв'язку з початком роботи Верховної Ради України нового (дев'ятого) скликання та відповідно до вимог частини першої статті 95 Закону України «Про Регламент Верховної Ради України» законопроекти, не прийняті Верховною Радою попереднього скликання в першому читанні за основу, вважаються знятими з розгляду і не розглядаються Верховною Радою нового скликання. Відтак, вказаний проект закону було знято з розгляду і подібного йому у парламенті досі не зареєстровано.

Відтак, національна правова система не спроможна в повній мірі усунути причини системної проблеми і забезпечити ефективний засіб захисту на національному рівні. Незважаючи на основні рекомендації, що були надані протягом останніх років, зокрема у проміжних резолюціях Комітету Міністрів Ради Європи, в яких було закликано Україну в першочерговому порядку прийняти необхідні у своїй внутрішній правовій системі рішучі дії без подальшої затримки, прогрес в цьому аспекті незначний. Як і раніше, ця ситуація є наслідком економічних та законодавчих чинників. Одними з явних причин невиконання судових рішень є недостатність фінансування бюджетних програм, за якими здійснюється погашення таких боргів, та відсутність механізму виконання рішень, які на сьогодні з різних причин виконати у їх первісному вигляді неможливо.

Варто наголосити, що ЄСПЛ неодноразово констатував, що невиконання судового рішення, яким особі присуджено грошові кошти, призводить до порушення не лише права на справедливе судочинство, а й майнового права на вільне володіння своїм майном. Відтак, вказане є порушенням права на володіння та розпорядження своїм майном у розумінні статті першої Протоколу № 1 до Конвенції (рішення ЄСПЛ у справах «Шмалько проти України» від 20.07.2004, «Науменко проти

України» від 09.11.2004, «Вараніца проти України» від 05.04.2005, «Щукін та інші проти України» від 13.02.2014).

Однак певні намагання у цьому напрямі були здійснені лише у минулому році. Так, постановою Уряду України № 258 від 01.04.2020 утворено Комісію з питань виконання рішень Європейського суду з прав людини, наслідком роботи якої стало схвалення Національної стратегії розв'язання проблеми невиконання рішень судів, боржниками за якими є державний орган або державне підприємство, установа, організація, на період до 2022 року.

В той же час законодавцем 13.04.2020 було прийнято Закон України «Про внесення змін до Закону України «Про Державний бюджет України на 2020 рік», яким тимчасово до 01.01.2021 призупинялася дія частини першої статті 25 Бюджетного кодексу України, відповідно до якої Казначейство України здійснює безспірне списання коштів державного бюджету та місцевих бюджетів на підставі рішення суду.

Даний крок нехтував вимогами пункту 9 частини другої статті 129 Конституції України, відповідно до яких обов'язковість судового рішення є однією з основних засад судочинства. Судове рішення є обов'язковим до виконання; держава забезпечує виконання судового рішення у визначеному законом порядку (частини перша та друга статті 129-1 Основного Закону України).

Конституційний Суд України неодноразово підкреслював, що право на судовий захист є гарантією реалізації інших конституційних прав і свобод, їх утвердження й захисту за допомогою правосуддя (рішення від 23.11.2018 № 10-р/2018). Також Конституційний Суд України звертав увагу, що виконання судового рішення є невід'ємною складовою права кожного на судовий захист і охоплює, зокрема, визначений у законі комплекс дій, спрямованих на захист і поновлення порушених прав, свобод, законних інтересів фізичних та юридичних осіб, суспільства, держави (рішення від 13.12.2012 № 18-рп/2012); невиконання судового рішення загрожує сутності права на справедливий розгляд судом (рішення від 25.04.2012 № 11-рп/2012).

Держава повинна забезпечувати реалізацію гарантованого статтею 55 Конституції України права кожного на судовий захист. Відсутність реального механізму реалізації цього права робить норму декларативною.

Більше того, держава не може виправдовувати нестачею коштів невиконання судових рішень, винесених проти неї або проти установ чи підприємств, які перебувають в державній власності або контролюються державою (рішення ЄСПЛ у справі «Шмалько проти України» (заява № 60750/00) від 20.07.2004).

Відтак, судове рішення, в якому держава є відповідачем, має виконуватися одразу, без будь-якого відтермінування. Держава повинна забезпечувати належні механізми своєчасного виконання судових рішень, в тому числі наявність коштів для виконання судових рішень, винесених проти держави.

З огляду на вказане, рішенням Конституційного Суду України від 28.08.2020 № 10-р/20 у справі за конституційним поданням Верховного Суду щодо відповідності Конституції України (конституційності) окремих положень постанови Кабінету Міністрів України «Про встановлення карантину з метою запобігання поширенню на території України гострої респіраторної хвороби COVID-19, спричиненої коронавірусом SARS-CoV-2, та етапів послаблення протиепідемічних заходів», положень частин першої, третьої статті 29 Закону України «Про Державний бюджет України на 2020 рік», абзацу дев'ятого пункту 2 розділу II «Прикінцеві положення» Закону України «Про внесення змін до Закону України «Про Державний бюджет України на 2020 рік», так званий мораторій на безспірне списання коштів державного бюджету та місцевих бюджетів на підставі рішення суду було визнано неконституційним.

Відтак, держава, створюючи належні національні організаційно-правові механізми реалізації права на виконання судового рішення, повинна не лише впроваджувати ефективні системи виконання судових рішень, а й забезпечувати функціонування цих систем у такий спосіб, щоб доступ до них мала кожна особа, на користь якої ухвалене обов'язкове судове рішення, у разі, якщо це рішення не виконується, у тому числі державним органом. Визначений у законі порядок забезпечення державою виконання судового рішення має відповідати принципам верховенства права та справедливості, гарантувати конституційне право на судовий захист; невиконання державою позитивного обов'язку щодо забезпечення функціонування запровадженої нею системи виконання судових рішень призводить до обмеження конституційного права на судовий захист та нівелює його сутність.

Сьогодні Україна перебуває в «зоні ризику» у зв'язку з недотриманням принципу верховенства права та міжнародних зобов'язань, зокрема тривалим невиконанням рішень ЄСПЛ. Таким чином, першочерговим є питання забезпечити належним чином дотримання в Україні прав людини і основоположних свобод відповідно до європейських та світових стандартів, зокрема так, як цього вимагає практика ЄСПЛ. Перед законодавцем одне із першочергових завдань – напрацювання пропозицій до законодавства у відповідній сфері з метою розроблення дієвого механізму усунення системних та грубих порушень прав людини.

СЕКЦІЯ 9. МЕДИЧНЕ ПРАВО

ЩОДО КВАЛІФІКАЦІЇ КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ У СФЕРІ ОХОРОНИ ЗДОРОВ'Я

Зима І. Я.

*кандидат медичних наук, доктор наук з державного управління, доцент,
заслужений лікар України,*

професор кафедри публічного адміністрування

ПрАТ «ВНЗ «Міжрегіональна академія управління персоналом»

м. Київ, Україна

Міськевич І. А.

лікар-невропатолог

Рівненського обласного центру медико-соціальної експертизи

м. Рівне, Україна

Як свідчить практика, переважна більшість медичних працівників та навіть керівників закладів охорони здоров'я мають поверхове уявлення про кримінальну відповідальність, яка встановлена чинним Кримінальним кодексом України за правопорушення у сфері охорони здоров'я. При цьому, знання про підстави, види і наслідки кримінальної відповідальності, з одного боку, дисциплінує медичних працівників, а з іншого – зменшує ймовірність безпідставного притягнення їх до відповідальності.

Враховуючи збільшення за останні роки кількості скарг та заяв громадян до правоохоронних органів щодо неналежного надання медичної допомоги, фактів корупції у сфері охорони здоров'я, проблемам кримінальної відповідальності медиків потрібно приділяти значно більшої уваги.

Основним документом, який визначає правові, організаційні, економічні та соціальні засади у сфері охорони здоров'я в Україні є Основи законодавства України про охорону здоров'я, згідно статті 80 якого, особи, винні у порушенні законодавства про охорону здоров'я, несуть у тому числі кримінальну відповідальність згідно із законодавством.

Варто зазначити, що кримінальна відповідальність є найсуворішим видом юридичної відповідальності медичних працівників за правопорушення, що вчиняються ними під час здійснення професійної діяльності.

Відповідно до частини 1 статті 2 Кримінального кодексу України підставою кримінальної відповідальності є вчинення особою суспільно небезпечного діяння, яке містить склад кримінального правопорушення, передбаченого зазначеним Кодексом [2].

Медичні працівники – це спеціальний суб'єкт. Не будучи лікарем, особа просто не зможе вчинити низку кримінальних правопорушень, передбачених Кримінальним кодексом. Крім того, за вчинення окремих кримінальних правопорушень медичні працівники несуть кримінальну відповідальність на загальних підставах.

Кримінальні правопорушення, які вчиняються медичним працівниками у зв'язку зі здійсненням ними професійної діяльності, умовно можна поділити на дві великі групи:

- корупційні кримінальні правопорушення;
- кримінальні правопорушення, які вчиняються медичними працівниками у зв'язку зі здійсненням ними професійної діяльності, без ознак корупції.

Крім того, усі кримінальні правопорушення, які вчиняються медичним працівниками у зв'язку зі здійсненням ними професійної діяльності, як і усі кримінальні правопорушення загалом вчиняються як умисно так і з необережності.

Корупційні кримінальні правопорушення вчиняються медичними працівниками лише умисно [2]. Ніхто ніколи просто так не буде вчиняти корупційне діяння. Це стосується і медичних працівників.

Найчастіше медичні працівники вчиняють корупційні кримінальні правопорушення, передбачені статтями:

- 191 КК України (привласнення, розтрата майна, або заволодіння ним, шляхом зловживання службовим становищем);
- 210 (нецільове використання бюджетних коштів, здійсненню видатків бюджету без встановлених бюджетних призначень або їх перевищень);
- 308 (викрадення, привласнення, вимагання наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів, чи заволодіння ними шляхом зловживання службовим становищем);
- 320 (порушення встановлених правил обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів та прекурсорів);
- 364 КК України (зловживання владою або службовим становищем);
- 368 КК України (прийняття пропозиції, обіцянки, або одержання неправомірної вигоди службовою особою);
- 368-2 КК України (незаконне збагачення);
- 369 КК України (пропозиція, обіцянка, або надання неправомірної вигоди службовій особі);

– 369-2 КК України (зловживання впливом).

Детальніше хотіли б зупинитись на фактах отримання неправомірної вигоди медичними працівниками.

В.С. Батиргарєєва умовно поділила такі факти корупції на два основні рівні: – від пацієнта до лікаря чи іншого медичного працівника; – у середині лікарні – від медичного працівника до керівника лікарні [1, ст. 34].

Зокрема, найвідомішими фактами надання неправомірної вигоди медичним працівникам з боку населення є:

– за отримання листка тимчасової непрацездатності та різноманітних довідок (наприклад, довідки про непридатність до військової служби, про придатність до управління транспортними засобами, про допуск до виконання певних робіт, про дозвіл займатись певними видами спорту, відвідувати спортивні заклади, про звільнення від фізкультури тощо);

– за якісне проведення операції пацієнту або надання медичних послуг;

– за виписку «потрібного рецепту»;

– за підтвердження або приховання тих чи інших медичних фактів (побоїв або інших тілесних ушкоджень);

– за дострокову виписку пацієнта з лікарні, або навпаки, – за продовження перебування на листку непрацездатності;

– за видачу «потрібних» довідок про психологічний стан ацієнта;

– за спотворення істинної причини смерті.

Найбільш поширеними фактами неправомірної вигоди у середині медичного закладу були:

- плата за отримання робочого місця у лікарні;

– плата за отримання ліцензії за зайняття приватною медичною діяльністю;

– плата за відкриття приватних клінік на базі державних лікарень, тощо [1, ст. 36].

Кримінальні правопорушення, які вчиняються медичними працівниками у зв'язку зі здійсненням ними професійної діяльності, без ознак корупції умовно можна поділити на [2]:

– кримінальні правопорушення проти життя і здоров'я особи (пацієнта);

– кримінальні правопорушення проти прав особи (пацієнта);

– кримінальні правопорушення у сфері господарської діяльності з медичної практики;

– кримінальні правопорушення у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів;

– інші кримінальні правопорушення, вчинені медичними працівниками у зв'язку з їхньою професійною діяльністю.

Переважає більшість кримінальних правопорушень у сфері охорони здоров'я розміщені у розділі II КК України [2]. До них належать, зокрема:

– неналежне виконання професійних обов'язків, що спричинило зараження особи вірусом імунодефіциту людини чи іншої невиліковної інфекційної хвороби (ст. 131 КК України);

– розголошення відомостей про проведення медичного огляду на виявлення зараження вірусом імунодефіциту людини чи іншої невиліковної інфекційної хвороби (ст. 132 КК України);

– незаконне проведення абортів (ст. 134 КК України) – у разі, якщо медичний працівник не має спеціальної медичної освіти;

– незаконна лікувальна діяльність (ст. 138 КК України) – заняття лікувальною діяльністю без спеціального дозволу, здійснюване особою, яка не має належної медичної освіти;

– ненадання допомоги хворому медичним працівником (ст. 139 КК України);

– неналежне виконання професійних обов'язків медичним або фармацевтичним працівником (ст. 140 КК України);

– порушення прав пацієнта (ст. 141 КК України);

– незаконне проведення дослідів над людиною (ст. 142 КК України);

– порушення встановленого законом порядку трансплантації органів або тканин людини (ст. 143 КК України);

– насильницьке донорство (ст. 144 КК України);

– незаконне розголошення лікарської таємниці (ст. 145 КК України).

Варто зазначити, що зазначений поділ кримінальних правопорушень у сфері охорони здоров'я є умовним, але на нашу думку найбільш зрозумілим для медичних працівників.

На сьогодні випадки притягнення медичних працівників до кримінальної відповідальності, а тим більше винесення щодо них обвинувальних вироків в Україні є порівняно нечастими. Проте, керівникам закладів охорони здоров'я необхідно знати про те, які дії чи бездіяльність підпадають під кримінально-правову заборону і на попередження якої поведінки підлеглих слід спрямовувати свої зусилля.

Література:

1. Батиргареева В.С. Щодо результатів узагальнення опитування громадськості з приводу корупції у медичній сфері. *Актуальні проблеми кримінального права, процесу, криміналістики та оперативно-розшукової діяльності*: тези II Всеукраїнської науково-

практичної конференції (Хмельницький, 2 березня 2018 року).
Хмельницький: видавництво НАДПСУ, 2018. 580 с. С. 32-36.

2. Кримінальний кодекс України. Режим доступу:
<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text>. Дата звернення
(02.02.2021).

ЩОДО ПУБЛІЧНОГО АДМІНІСТРУВАННЯ ВАКЦИНАЦІЇ

Зима О. Т.

кандидат юридичних наук, доцент,

доцент кафедри адміністративного права

Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого

м. Харків, Україна

Епідемія COVID-19 поставила перед усім світом проблему яка потребує термінового спільного вирішення. Один з способів такого вирішення є вакцинація. Ми у виступі зупинимось на її соціально-правовому аспекті. Тут легко виділяються два полюси:

- проблема прав людини;
- проблема державного примусу.

Щодо прав людини, то концептуальними і непорушними є зафіксовані у Загальній декларації прав людини і громадянина права на свободу і особисту недоторканість (ст. 3), на захист від втручання в особисте життя (ст. 12), на свободу переконання та його висловлювання (ст. 19). Усі ці права відтворені в Конституції України, а їх галузевим синтезом є право на інформовану згоду, зафіксоване у ст. 43 Основ законодавства України про охорону здоров'я та у ст. 284 Цивільного Кодексу України. Його сенс полягає в тому, що кожен має право самостійно приймати рішення про застосування або незастосування по відношенню до себе тих чи інших прийомів та способів лікування. Воно з одного боку має спиратись на повну та об'єктивну інформації про стан здоров'я, пропонувані заходи медичного втручання та наслідки їх здійснення, а з іншого – на повну свободу та незалежність особи у прийнятті рішення. Це право не є оригінальним, а радше повторює ідею, висловлену у цілій низці міжнародних документів: Європейській хартії прав пацієнтів, Лісабонській декларації щодо прав пацієнта Всесвітньої медичної асоціації, тощо.

Очевидно, що право на інформовану згоду має використовуватись і при прийнятті особою рішення щодо доцільності (недоцільності) вакцинації. Право на відмову від лікування, незалежно від наслідків

такої відмови, неодноразово підтверджено рішеннями ЄСПЛ. Крім того, слід зважати, що відмова окремої людини від вакцинації не становить істотної проблеми і не повинна привертати значної уваги. Більше того. Інформацію про відмову від вакцинації можна розцінити як персональні дані, розповсюдження яких без згоди особи є правопорушенням.

Таким чином вакцинація є методом медичного втручання який може бути правомірно застосований до особи лише з її добровільної згоди

Складніше з проблемою № 2. Почнемо з того, що саме у критичній ситуації слід реалізувати концепцію глобального адміністративного права. Професори Кінгсбурі та Доналдсон підкреслюють, що його специфіка полягає в тому, що на цьому праві ґрунтується адміністрування яке здійснюється в рамках того, що можна назвати глобальним адміністративним простором, існування якого сприяє розмиванню національного та міжнародного, публічного та приватного вимірів [1]. Однак ВООЗ не впоралась з роллю глобального адміністратора і виявилась неготовою до протидії епідемії COVID-19. Кожна з держав була змушена протистояти захворюванню самотужки. Протиепідемічні заходи досить складні та витратні, причому їх результат тяжко прогнозувати. Крім того у значного поширення у світі набув активний рух проти прививок. Відтак для країн третього світу на заваді ефективної протидії вірусові стоїть економічна відсталість, неспроможність зорганізувати та профінансувати якісну вакцинацію. Для розвинених країн ця проблема не є актуальною. Тут більш важливо переконати все населення пройти вакцинацію добровільно.

Проголосивши принцип верховенства права та перейшовши до моделі держави відкритого доступу сучасні ринкові демократії істотно обмежили можливість використання примусу у публічному адмініструванні, адже тепер існує не лише консолідований контроль над насильством, а й спеціальна процедура його застосування [2, с. 143]. Як наслідок спонукати осіб до вакцинації проти їх волі тут надзвичайно складно. Крім того базова ідея безособовості, тобто рівності громадян незалежно від їх статусу, виключає можливість встановлення обмежень для осіб, які реалізуючи свої законні права відмовляються від медичного втручання.

Щодо України, то на наш погляд боротьба з епідемією COVID-19 загалом та вакцинація зокрема, за умови розумного та продуманого адміністрування процесу, може бути використана для консолідації суспільства і навіть надати окремі переваги державі у майбутньому. Насамперед це зумовлено тим, що епідемія «накрила» нас у момент переходу від традиційної моделі держави до моделі відкритого доступу, що дає змогу використати позитив як однієї так і іншої. Вітчизняна,

відстала та аграрно орієнтована, економіка виявилась більш стресостійкою у порівнянні з економіками більш розвинених країн. Брак фінансування призвів до затримки надходження вакцини в країну, що крім негативу дозволить проаналізувати досвід її використання у передових державах і таким чином уникнути самих очевидних загроз. Поетапно, поступове надходження вакцини дає змогу з одного боку уникнути гострого протистояння з особами, що не бажають вакцинуватись, а з іншого схилити частину з них, а також і осіб які вагаються, до вакцинації.

Однак нагадаємо, що позитивний ефект вакцинації можливий лише за умови її продуманого та зваженого адміністрування. Плануючи його слід виходити з того що вплив на суспільство має здійснюватися по основних чотирьох каналах, які Мойсес Наїм називає сила, кодекс (правило), реклама та винагорода [3, с. 51-54].

Домінуючу роль відіграватиме соціальна реклама. Це один з самих ефективних проявів такого методу публічного адміністрування як переконання. Нагадаю, що здійснення реклами у сфері охорони здоров'я віднесено до повноважень МОЗ України, тобто є не лише її правом, а й обов'язком. Нині ж така реклама майже відсутня. Ви не побачите її на вулицях міст, на транспорті, в інтернеті. Ті місця де її можна знайти (державні та комунальні установи, їх сайти, окремі телеканали) забезпечують інформування лише незначної частини суспільства.

Щодо винагород, то доцільними видаються непрямі заходи заохочення на кшталт мінімального державного страхування ризику захворювання або ж окремих пільг та переваг, які гарантуються донору.

Щодо правил, то необхідно установити чіткій порядок вакцинавання та відмови від вакцинавання, обліку осіб що пройшли вакцинацію чи відмовились від неї, збору та обробки інформації про їх стан. Адміністрування цієї діяльності доречно покласти на НСЗУ. Впорядкування вакцинації дасть не лише позитивні організаційні наслідки, а й істотно підвищить довіру до самого процесу.

Застосування сили (примусу) має бути вкрай м'яким і доцільне лише в поєднанні з згаданими правилами. Тобто можливе запровадження відповідальності за порушення правил вакцинації чи правил відмови від неї, однак в жодному разі неприпустимий примус до вакцинації, чи встановлення відповідальності або дискримінаційних обмежень щодо осіб які відмовились від вакцинації у визначеному порядку.

Література:

1. Kingsbury B., Donaldson M. Global Administrative Law. Oxford Public International Law. Oxford University Press. 2015. URL: <http://opil.ouplaw.com> (дата звертання: 25.02.2021).

2. Норт Дуглас Насильство та суспільні порядки. Основні чинники, які вплинули на хід історії. – К., Наш формат, 2017. – 352 с.

3. Мойсес Наїм Занепад влади: Від владних кабінетів до полів битви й церков, а потім і до держави, або чому сьогодні бути при владі означає зовсім інше, ніж колись. – К: Форс Україна, 2018. – 448 с.

НОТАТКИ

МАТЕРІАЛИ
міжнародної науково-практичної конференції

«АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ЮРИДИЧНОЇ НАУКИ
ТА ПРАКТИКИ У ХХІ СТОЛІТТІ»

18–19 березня 2021 р., м. Одеса

Підписано до друку 25.03.2021. Формат 60x84/16.
Папір офсетний. Гарнітура Times New Roman. Цифровий друк.
Умовно-друк. арк. 12,32. Тираж 100. Замовлення № 0421-108.
Ціна договірна. Віддруковано з готового оригінал-макета.

Видавничий дім «Гельветика»
65101, м. Одеса, вул. Інглєзі, 6/1
Телефони: +38 (048) 709 38 69, +38 (095) 934 48 28,
+38 (097) 723 06 08

E-mail: mailbox@helvetica.com.ua
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи
ДК № 6424 від 04.10.2018 р.